

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
CIVILINĖS JUSTICIJOS INSTITUTAS

KAROLIS MERKEVIČIUS
CIVILINĖS TEISĖS PROGRAMA (62401S111)

**JURIDINIO ASMENS VADOVŲ CIVILINĖ ATSAKOMYBĖ
UŽ JURIDINIO ASMENS PRIEVOLES**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Doc. dr. Gediminas Sagatys

Vilnius, 2012

TURINYS

ĮVADAS	3
1. JURIDINIO ASMENS VADOVŲ CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS UŽ JURIDINIO ASMENS PRIEVOLĖS TEISINIAI PAGRINDAI	8
1.1. Juridinio asmens vadovų civilinės atsakomybės už juridinio asmens prievolės konstituciniai pagrindai	8
1.2. Juridinio asmens vadovų civilinės atsakomybės už juridinio asmens prievolės teisinio reguliavimo problemos	17
1.2.1. Vadovo teisinio statuso ir teisinės atsakomybės dualizmo įtaka ginant juridinio asmens kreditorių interesus	17
1.2.2. Juridinio asmens kreditorių reikalavimų prigimtis ir jos įtaka vadovų civilinei atsakomybei.....	23
2. JURIDINIO ASMENS VADOVŲ PAREIGŲ JURIDINIO ASMENS KREDITORIAMS PROBLEMA	28
2.1. Asmenys, kuriems juridinio asmens vadovai turi pareigas ir šių pareigų turinys	29
2.2. Juridinio asmens vadovo fiduciarinių pareigų turinio, pobūdžio ir apimties kitimas, atsižvelgiant į bendrovės finansinę būklę.....	45
2.2.1. Bendrovės būklė stabili	46
2.2.2. Bendrovė nemoki (<i>de facto</i>).....	48
2.2.3. Bendrovė artėja nemokumo būsenos link	52
3. CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS TAIKymo JURIDINIO ASMENS VADOVAMS PRAKTINIAI ASPEKTAI LIETUVOS TEISMŲ PRAKTIKOJE	60
3.1. Juridinio asmens vadovas ir dalyvis (akcininkas) sutampa viename asmenyje	61
3.2. Juridinio asmens vadovo civilinė atsakomybė tyčinio bankroto atveju	64
3.3. Juridinio asmens vadovo civilinės atsakomybės taikymo ypatumai už ĮBĮ 8 straipsnio 1 dalies pažeidimą	67
3.4. Naujausios Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisės aiškinimo ir taikymo kryptys, sprendžiant klausimus dėl juridinio asmens vadovų civilinės atsakomybės	69
IŠVADOS	71
PASIŪLYMAI	73
LITERATŪROS SĄRAŠAS	74
SANTRAUKA	78
SUMMARY	79

ĮVADAS

Temos aktualumas ir problematika. Civilinėje apyvartoje bei civiliniuose procesiniuose teisiniuose santykiuose be fizinių asmenų veikia ir juridiniai asmenys¹. Tai išvestiniai (nenatūralūs) teisių santykių subjektai, kurie vienų teisės mokslininkų teigimu yra tik fikcija², o jiems oponuojančių teigimu - savarankišką valią formuojantys asmenys.³ Neatsižvelgiant į tai, kuriuos teorijos šalininkus palaikytume, galime padaryti vieningą išvadą, kad juridinio asmens tinkama veikla (t.y. juridinio asmens teisinio subjektiškumo įgyvendinimas) yra sunkiai įsivaizduojama be juridinio asmens valdymo organų, per kuriuos yra reiškiamas juridinio asmens valia. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso⁴ (toliau – CK) 2.81 straipsnio 4 dalyje atitinkamai nustatyta, kad juridinio asmens valdymo organų nariais gali būti išimtinai tik fiziniai asmenys, todėl tenka konstatuoti, jog tinkamas juridinio asmens veiklos įgyvendinimas, be kita ko, didele apimtimi yra susijęs su juridinio asmens vadovų⁵ profesionalumu ir tinkamu pareigų atlikimu. Šioje vietoje neišvengiamai kyla susijusių klausimų grandinė – kam juridinio asmens vadovai turi pareigas? Kur tos pareigos įtvirtintos? Koks tų pareigų turinys ir apimtis? Ar tų pareigų pobūdis, turinys ir apimtis bei asmenys, kuriems tos pareigos yra turimos, gali kisti, atsižvelgiant į įmonės finansinę būklę? Kas būna tais atvejais, kai šios pareigos yra pažeidžiamos?

Tai, kad išvardinti klausimai yra jau seniai aktualūs ne tik Lietuvos teisinės sistemos lygmeniu, bet ir visos Europos Sąjungos mastu, patvirtina faktas, kad Europos Komisija dar 2002 metais sudarė aukščiausios klasės įmonių teisės ekspertų grupę, kuri turėjo parengti įmonių teisės harmonizavimo rekomendacijas. Nurodytose rekomendacijose⁶ ekspertų grupė, be kita ko,

¹Juridinio asmens sąvoka pateikiama Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.33 straipsnio 1 dalyje, kurioje nurodoma, kad juridinis asmuo yra savo pavadinimą turinti įmonė, įstaiga ar organizacija, kuri gali savo vardu įgyti ir turėti teises bei pareigas, būti ieškovu ar atsakovu teisme. Žr.: Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas //Valstybės žinios, 2000-09-06, Nr. 74-2262. Pažymėtina, kad šiame darbe taip pat bus vartojama sąvoka „bendrovė“ (taip pat „įmonė“), kuri turi būti suprantama taip, kaip ji apibrėžta Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatyme, t.y. žodis „bendrovė“ darbe reiškia privačias ribotos atsakomybės įmones (AB ir UAB). Žr.: Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 64-1914, redakcija 2003-12-11 // Valstybės žinios. 2003, Nr. 123-5574.

²Fikcijos teorijos kūrėjai (F. Savinji, 1840 m.) ir šalininkai (G. Puchata, 1848 m., E.Bierling, 1894 m.) teigė, kad juridinis asmuo – tai teisinė technikos priemonė, naudojama tik dėl teisių tikslų ir tik privatinėje teisėje. Nors šios doktrinos šalininkų požiūris į juridinio asmens atsiradimo pagrindus skirtingas, tačiau visi vieningai iškelia valstybę į pirmą planą juridinio asmens kūrimo procese. (Kiršienė J., Pakalniškis V., Ruškytė R. ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004. T.1. P.158).

³Realybės (organinės) teorijos atstovai (O. Girkė, F. Maitlandas) juridinį asmenį laikė ne fikcija, o realiai egzistuojančiu socialiniu organizmu su visuomeniniais organais. Anot O. Girkės šis asmuo turi savo valią bei išlieka, net ir steigėjams pasitraukus, pasikeitus ir pan., todėl valstybė turėtų pripažinti juridinio asmens realumą ir suteikti tokias pačias teises kaip ir žmogui. Ten pat, P.160.

⁴Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas //Valstybės žinios, 2000-09-06, Nr. 74-2262.

⁵Atsižvelgiant į ribotą darbo apimtį, „vadovu“ šiame darbe bus laikomas tik vienasmenis bendrovės valdymo organas.

⁶Report of The High Level Group of Company Law Expert on a Modern Regulatory Framework For Company Law in Europe, Briuselis, 2002 m. lapkričio 4 d. Interaktyvus: http://ec.europa.eu/internal_market/company/docs/modern/report_en.pdf prisijungimo laikas: 2012-06-20.

nurodė, kad yra aiškus poreikis griežtinti įmonių vadovų atsakomybę, kai įmonei gresia nemokumas, ir rekomendavo įvesti „neteisėtos prekybos“⁷ (angl. *wrongful trading*) taisyklę visos Europos Sąjungos lygiu. Tolesnis susidomėjimas nurodytos idėjos įgyvendinimu vėliau buvo plėtojamas Europos Komisijos 2003 ir 2010 metais, kol galiausiai 2011 metų spalio mėnesį Europos Komisijos vidaus rinkos ir paslaugų generalinis direktoratas paskelbė konkursą, kuriuo valstybių narių teisės specialistai buvo pakviesti atlikti išsamią studiją apie juridinių asmenų vadovų pareigas ir atsakomybę (*Study on directors' duties and liability*)⁸. Tyrimo pabaiga buvo numatyta 2012 metų lapkričio mėnesį, tačiau iki šiol⁹ tyrimo rezultatai dar nėra viešai paskelbti. Oficialiame kvietime dalyvauti rengiant nurodytą studiją akcentuojama, kad iki šiol Europos Sąjungos lygiu nėra atliktas išsamus tyrimas apie įmonių vadovų pareigas ir atsakomybę, ypač atkreipiant dėmesį į įmonių vadovų pareigų turinio kaitą, kai įmonei iškyla nemokumo grėsmė. Europos Komisija pažymi, kad siekiant Europos Sąjungos bendrovių teisės harmonizavimo įgyvendinimo, nurodyto tyrimo metu surinkta informacija padėtų geriau suvokti svarbius veiksnius, lemiančius juridinio asmens vadovų elgesį. Nors darbo autorius nepretenduoja atlikti tyrimo Europos Sąjungos mastu, tačiau, nagrinėdamas juridinio asmens vadovų civilinės atsakomybės už juridinio asmens prievoles problematiką Lietuvos Respublikos teisiniame reguliavime bei teismų praktikoje, savo darbe taip pat paliečia tokiam tyrimui aktualius klausimus.

Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau tekste taip pat ir – LAT), formuodamas vieningą teisės aiškinimo ir taikymo praktiką, kuria turėtų vadovautis žemesnės instancijos teismai, vienoje iš savo paskutinių nutarčių, priimtoje 2012 m. vasario 1 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-19/2012, pateikė daug reikšmingų teisės aiškinimo ir taikymo taisyklių, susijusių su juridinio asmens vadovų civilinės atsakomybės taikymu už juridinio asmens prievoles. Vis dėlto, ši nutartis sukėlė tam tikrų teisinių neaiškumų. LAT minėtoje byloje pirmą kartą konstatavo, kad „<...> *suprastėjus įmonės būklei atsiranda vadovų fiduciarinės pareigos priimant su bendrovės veikla susijusius sprendimus atsižvelgti ir į kreditorių interesus.*“ Galima trumpai paaiškinti, kad LAT nei vienoje iš savo ankstesnių nutarčių nebuvo pateikęs tokio išaiškinimo, kad juridinio asmens vadovams fiduciarinės pareigos bendrovės kreditorių atžvilgiu atsiranda įmonės finansinei būklei suprastėjus, tačiau įmonei vis dar esant mokiai. Nusistovėjusi praktika buvo ta, kad juridinio asmens vadovų pareigų atsiradimo kreditoriams

⁷Siekiant suvienodinti teisinį reguliavimą visos Europos Sąjungos lygiu, įvedus minėtą taisyklę, juridinio asmens vadovai (įskaitant šešėlinius vadovus) būtų atsakingi už tai, jeigu leistų įmonei toliau vykdyti veiklą matydami, kad ji nebus pajėgi padengti savo turimas skolas. Tačiau ar ši taisyklė jau nėra įtvirtinta Lietuvos Respublikos teisiniame reguliavime? Į šį klausimą atsakymas bus pateiktas kituose darbo skyriuose.

⁸Europos komisijos internetinis puslapis// Interaktyvus: http://ec.europa.eu/dgs/internal_market/calls_en.htm; prisijungimo laikas: 2012-01-07.

⁹Informacijos apie atliekamą tyrimą patikrinimo data – 2012 m. gruodžio 14 d.

momentas buvo išimtinai siejamas su bendrovės nemokumo atsiradimo momentu. Gali pasirodyti, kad tai pozityvus žingsnis ir einama tinkama linkme, tačiau, ar iš tiesų juridinio asmens vadovams fiduciarinės pareigos kreditorių atžvilgiu atsiranda jau pasirodžius pirmiesiems bendrovės mokumo sutrikimams? Iš kur buvo perkeltas toks fiduciarinių pareigų aiškinimas? Ar jis vis dar aktualus? Kokią tai turi praktinę reikšmę juridinio asmens vadovų teisinės atsakomybės taikymui? Ar Lietuvos teismų praktika yra formuojama tinkama linkme? Šie ir kiti klausimai taip pat reikalauja išsamaus mokslinio tyrimo atlikimo.

Temos iširtumas. Autoriui tenka pripažinti, kad juridinio asmens vadovų civilinės atsakomybės klausimas yra nemažai ištyrinėtas tiek Lietuvos, tiek užsienio šalių teisės mokslininkų bei praktikų. Lietuvoje juridinio asmens vadovų teisinio statuso ir civilinės atsakomybės atskirus klausimus yra nagrinėję tokie mokslininkai kaip V. Mikelėnas, A. Abramavičius, A. Tikniūtė, R. Greičius, L. Didžiulis, P. Čerka, T. Bagdanskis ir kt. Paminėtini ir tokie užsienio šalių mokslininkai kaip R. R. Donnelley, M. Day, C. A. Giraldo, R. T. Langford, G. W. Thomas, L. Ho, G. Nini, D. C. Smith, A. Sufi ir daugelis kitų. Vis dėlto, nei vienas iš paminėtų Lietuvos teisės mokslininkų nėra atlikęs išsamesnės analizės apie Lietuvos bendrovių vadovų pareigų kaitą, atsižvelgiant į bendrovės finansinę būklę, t.y. nėra detaliau analizuota, kaip ir kada bendrovės vadovo pareigos kinta skirtingų subjektų atžvilgiu ir kiek tai turi įtakos sprendžiant vadovų asmeninės civilinės atsakomybės taikymo klausimus.

Tyrimo objektas – privačių ribotos civilinės atsakomybės juridinių asmenų (uždarųjų akcinių bendrovių ir akcinių bendrovių) vadovų (vienasmenių valdymo organų) civilinės atsakomybės už juridinio asmens prievoles kreditoriams taikymo ypatumai.

Darbo tikslas – išanalizuoti ir ištirti juridinio asmens vadovų pareigų pobūdžio, turinio ir apimties kitimo, atsižvelgiant į bendrovės finansinę būklę, reikšmę taikant juridinio asmens vadovams civilinę atsakomybę už juridinio asmens prievoles.

Siekdami nurodyto magistro baigiamojo darbo tikslo atitinkamai iškeliami šie **darbo uždaviniai**:

- 1) nustatyti juridinio asmens vadovų civilinės atsakomybės už juridinio asmens prievoles konstitucinius pagrindus;
- 2) pateikti ir kritiškai įvertinti juridinio asmens vadovų civilinės atsakomybės už juridinio asmens prievoles teisinio reguliavimo problemas Lietuvos Respublikoje;

3) išanalizuoti ir aptarti, kuriems asmenis juridinio asmens vadovai turi pareigas, o taip pat šių pareigų turinį, pobūdį ir apimtį;

4) įvertinti, ar juridinio asmens vadovų pareigų turinys, pobūdis ir apimtis kinta atsižvelgiant į bendrovės finansinės būklės stadijas, ir kokią įtaką tai turi vadovų civilinei atsakomybei už juridinio asmens prievoles;

5) pateikti Lietuvos teismų praktikoje egzistuojančius juridinių asmens vadovų civilinės atsakomybės taikymo ypatumus ir įvertinti: a) ar ši praktika jau gali būti laikoma suformuota; b) ar teismų praktikoje yra laikomasi įmonių teisės teorijoje suformuotos juridinio asmens vadovo civilinės atsakomybės taikymo sampratos; c) kokios yra naujausios teisės aiškinimo ir taikymo tendencijos šios kategorijos byloje.

Hipotezė. Juridinio asmens finansinės būklės pokyčiai turi įtakos bendrovės vadovo civilinei atsakomybei už juridinio asmens prievoles, tačiau dabartinis teisinis reglamentavimas šiuo klausimu nėra išsamus ir gali būti tobulinamas pasitelkiant teisės aiškinimo ir teisėkūros instrumentus.

Darbo metodai. Autoriaus darbe naudojami tiek duomenų rinkimo, tiek duomenų analizės metodai.

Pagrindinis darbe naudojamas duomenų rinkimo metodas – *dokumentų analizė*. Šio empirinio tyrimo metodo pagalba darbo autorius analizuoja Lietuvos Respublikos ir kitų valstybių teisės srities mokslininkų, teisės srities specialistų, specialių tyrimo grupių bei kitų asmenų teisinis išvadas bei mokslinius darbus. Šio metodo pagalba taip pat renkami ir tiriami duomenys apie Lietuvos Respublikos ir kitų valstybių teisinį reglamentavimą, Lietuvos Respublikos ir užsienio šalių teismų praktiką.

Duomenų analizės metodai:

1. *Istorinis* metodas – naudojant šį metodą siekiama atskleisti juridinio asmens vadovo civilinės atsakomybės už juridinio asmens prievoles instituto raidą ir pokyčius ne tik Lietuvos Respublikos teisiniame reguliavime, bet ir teisminėje praktikoje.

2. *Lingvistinis* metodas naudojamas aiškinant Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių teisės aktuose vartojamų sąvokų prasmę.

3. *Lyginamasis* metodas yra būtinas instrumentas analizuojant juridinio asmens vadovų civilinės atsakomybės teisinio reglamentavimo tarp Lietuvos Respublikos ir užsienio šalių panašumus, skirtumus bei ypatumus.

4. *Sisteminės analizės*. Atsižvelgiant į tai, kad juridinio asmens vadovo civilinės atsakomybės institutas yra glaudžiai susijęs su kitais civilinės teisės institutais, tokiais kaip

bendrosiomis civilinės atsakomybės taikymo nuostatomis, juridinio asmens (plačiąją prasme) institutu, įmonių bankroto procedūromis ir kt., jo neįmanoma tinkamai išnagrinėti neanalizuojant egzistuojančių ryšių su kitais civilinės teisės institutais. Tik sistemiškai analizuojant juridinio asmens vadovų civilinės atsakomybės institutą su kitais civilinės teisės institutais, galima pastebėti tarp jų egzistuojančius ryšius, tarpusavio sąveiką ir problemas, išskylančias šių institutų sąveikos metu.

5. *Apibendrinimo* metodas yra ne tik reikšmingas, bet ir būtinas tyrimo tikslui ir uždaviniams pasiekti. Šio metodo pagalba darbe yra daromi apibendrinimai, formuluojamos darbo baigiamosios išvados.

Darbo struktūra. Darbą sudaro turinys, įvadas, trys dėstomosios dalys, išvados ir pasiūlymai. Darbo pabaigoje pateikiamas išsamus naudotos literatūros sąrašas bei santraukos lietuvių ir anglų kalbomis.

Pirmojoje dėstomojoje dalyje atskleidžiama bendroji konstitucinė žalos atlyginimo samprata ir nagrinėjamos juridinio asmens vadovo civilinės atsakomybės teisinio reguliavimo problemos, analizuojami civilinės atsakomybės taikymo juridinio asmens vadovams pagrindai. Antrojoje dėstomojoje dalyje, sistemiškai ją siejant su pirmąja, yra atskleidžiamos juridinio asmens vadovų pareigų įvairioms juridinio asmens interesų grupėms problemos. Analizuojamas šių pareigų pobūdis, turinys, apimtis taip pat šių pareigų pobūdžio, apimties ir turinio pokyčiai atsižvelgiant į bendrovės finansinę būklę ir jos stadijas. Trečiojoje šio darbo dėstomojoje dalyje yra nagrinėjami juridinio asmens vadovų civilinės atsakomybės taikymo už pareigų įmonės kreditoriams pažeidimus praktiniai aspektai Lietuvos Respublikos teismų praktikoje.

Praktinis pritaikomumas. Autoriaus nuomone šis darbas yra naudingas tiek moksliniu, tiek praktiniu požiūriu, t.y. darbo metu atlikto mokslinio tyrimo išvados ir pateikti pasiūlymai gali būti naudingi tiek teisę kuriantiems, tiek teisę taikantiems subjektams. Be kita ko, šis darbas turėtų būti aktualus juridinių asmenų vadovams, kreditoriams, steigėjams, dalyviams, taip pat teisininkams praktikams bei teisės krypties mokslų studentams.

1. JURIDINIO ASMENS VADOVŲ CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS UŽ JURIDINIO ASMENS PRIEVOLES TEISINIAI PAGRINDAI

1.1. Juridinio asmens vadovų civilinės atsakomybės už juridinio asmens prievoles konstituciniai pagrindai

Trumpai prisimenant istoriją, galima pažymėti, kad patys pirmieji juridinio asmens bruožų turintys dariniai atsirado dar Romos visuomenėje ir buvo steigiami siekiant patenkinti viešuosius (bendruomenės) interesus. Pastarieji subjektai iš esmės veikė tik viešosios teisės srityje (lot. *jus publicum*), kadangi privatinė teisė (lot. *jus privatus*) subjektu pripažino tik patį žmogų, t.y. fizinį asmenį.¹⁰ Juridiniai asmenys, kaip savarankišką teisinį subjektiškumą turintys dariniai, pradėjo steigtis tik viduramžiais. Čia paminėtini tokie subjektai kaip bažnyčios, universitetai, ligoninės ir kt., tiesa, jie vis dar buvo susiję su viešųjų interesų tenkinimu. Vis dėlto spartūs ekonominiai pokyčiai XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje, paskatino atsirasti pelno siekiančių ir naryste pagrįstų juridinių asmenų. Nesileidžiant į tolimesnes diskusijas dėl juridinių asmenų prigimties teorijų ir sampratos, pažvelkime į tą juridinio asmens sampratą, kuri šiuo metu yra įtvirtinta Lietuvos Respublikos teisiniame reguliavime. CK 2.33 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad juridinis asmuo yra savo pavadinimą turinti įmonė, įstaiga ar organizacija, kuri gali savo vardu gali įgyti ir turėti teises bei pareigas, būti ieškovu ar atsakovu teisme. Kaip matome, įstatymų leidėjas juridinį asmenį pripažįsta pilnateisiu (su tam tikromis išimtimis) civilinių materialinių bei civilinių procesinių teisinių santykių subjektu, t.y. juridiniam asmeniui įstatymu yra suteiktas teisinis subjektiškumas -teisnumas¹¹ ir veiksnumas¹². Nors niekas dabar nesiginčija dėl juridinio asmens teisinio subjektiškumo legitimumo, tačiau pažymėtina, kad jo turimų teisių ir pareigų faktinis įgyvendinimas yra iš esmės įmanomas tik per juridinio asmens valdymo organus. Minėta aplinkybė patvirtinama CK 2.82 straipsnio 2 dalyje nustatytu imperatyvu, kad kiekvienas juridinis asmuo turi turėti vienasmenį ar kolegialų valdymo organą ir dalyvių susirinkimą, jeigu steigimo dokumentuose ir juridinių asmenų veiklą reglamentuojančiuose įstatymuose nenumatyta kitokia organų struktūra. Taigi – juridinis asmuo

¹⁰ Plačiau žr. Baranauskas E., Karulaitytė-Kvainauskienė I., Kiršienė J. ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Mykolo Romerio universitetas. 2008 Vilnius. P 175.

¹¹ Autoriaus nagrinėjamai temai aktualios privačiųjų juridinių asmenų teisnumą reglamentuojančios nuostatos. Būtent CK 2.75 straipsnio 1 dalyje atskleidžiamas privačiųjų juridinių asmenų teisnumo turinys – „Privatieji juridiniai asmenys gali turėti ir įgyti bet kokias civilines teises ir pareigas, išskyrus tas, kurioms atsirasti reikalingos tokios fizinio asmens savybės kaip lytis, amžius bei giminytė“.

¹² Kaip žinia, juridinio asmens veiksnumo ir teisnumo atsiradimo momentas sutampa su juridinio asmens įsteigimo momentu. CK 2.63 straipsnio 1 dalis atitinkamai nustato, kad juridinis asmuo laikomas įsteigtu nuo jo įregistravimo juridinių asmenų registre.

nėra visiškai savarankiškas (autonominis) darinys. Šioje vietoje ir pradeda ryškėti tam tikros problemos.

Juridinio asmens teisių ir pareigų įgyvendinimas, juridinio asmens valdymas, ūkinės-komercinės veiklos vedimas, rizikingų verslo sprendimų priėmimas ir kt. yra daug atsakomybės, patirties ir pastangų reikalaujantis darbas. Neveltui asmenims, kurie vis dėlto ryžtasi užimti juridinio asmens vadovo postą, yra privalu laikytis tam tikrų specifinių pareigų. Apie šias pareigas ir konkrečius asmenis, kurių atžvilgių šios pareigos turi būti vykdomos, bus kalbama kituose darbo skyriuose, todėl dabar to neanaluosime. Šioje vietoje mums svarbu tik tai, kad juridinio asmens vadovas jam priklausančias pareigas gali pažeisti neteisėtais veiksmais (veikimu ar neveikimu), o dėl šio pažeidimo kilusi žala, vadovaujantis bendraisiais civilinės atsakomybės taikymo principais, -turi būti atlyginama visiškai. Atitinkamai CK 2.87 straipsnio 7 dalyje yra nustatyta, kad juridinio asmens valdymo organo narys, nevykdantis arba netinkamai vykdantis pareigas, nurodytas šiame straipsnyje ar steigimo dokumentuose, privalo padarytą žalą atlyginti juridiniam asmeniui visiškai, jei įstatymai, steigimo dokumentai ar sutartis nenumato kitaip. Taigi, cituojamoje normoje yra aiškiai įtvirtintas imperatyvus reikalavimas visiškai atlyginti žalą, padarytą tik pačiam juridiniam asmeniui. Kitų normų, kuriose būtų tiesiogiai įtvirtintas reikalavimas juridinio asmens valdymo organo nariui visiškai atlyginti žalą padarytą kitiems subjektams – vadovaujamo juridinio asmens dalyviams (akcininkams) ar kreditoriams – CK nerasime. Kita vertus, Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymo¹³ (toliau – ĮBĮ) 8 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad įmonės vadovas ar kitas asmuo (asmenys), įmonėje turintis teisę priimti atitinkamą sprendimą, privalo padengti žalą, kurią kreditoriai patyrė dėl to, kad įmonė pavėlavo pateikti teismui pareiškimą dėl bankroto bylos iškėlimo. Cituojama teisės norma suteikia teisę juridinio asmens kreditoriams reikalauti žalos atlyginimo iš juridinio asmens valdymo organų tik už konkrečios pareigos pažeidimą, todėl tokį teisinį reguliavimą vargu ar galime vadinti išsamium. Tačiau gausi teisminė praktika rodo, kad juridinio asmens vadovams gali būti taikoma civilinė atsakomybė ne tik už ĮBĮ 8 straipsnio 4 dalyje nustatytos pareigos pažeidimą. Šioje vietoje svarbu pažymėti, kad būtent teismų praktikoje, bet ne konkrečiame teisės akte, laikomasi pozicijos, kad „<...>įmonės vadovo civilinė atsakomybė gali atsirasti tiek įmonei, kai įmonės vadovas veikia priešingai įmonės interesams, tiek tretiesiems asmenims, kai įmonės vadovas pažeidžia apribojimus, nustatančius tam tikras tokių asmenų garantijas“.¹⁴ Tačiau ar tokia teismų formuojamai praktikai yra visi konstituciniai pagrindai? Minėtas klausimas reikalauja išsamesnės analizės.

¹³Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymas // Valstybės žinios. 2001, Nr. 31-1010.

¹⁴Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gegužės 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K-7-266/2006.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos¹⁵ (toliau – Konstitucija) 30 straipsnio 2 dalyje yra įtvirtinta lakoniška, tačiau ypatingai svarbi nuostata, kuri teigia, kad asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – Konstitucinis Teismas) ne kartą yra konstatavęs, kad pagal įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją turi tik Konstitucinis Teismas. Būtent Konstitucinis Teismas formuoja oficialią konstitucinę doktriną: „Konstitucinio Teismo aktuose yra aiškinamos Konstitucijos nuostatos - normos bei principai; oficialioje konstitucinėje doktrinoje yra *inter alia* atskleidžiama įvairių konstitucinių nuostatų turinys, jų tarpusavio sąsajos, konstitucinių vertybių pusiausvyra, konstitucinio teisinio reguliavimo, kaip vienos visumos, esmė.“¹⁶ Atsižvelgiant į tai, autorius nebandys perimti Konstitucinio Teismo funkcijų, todėl tik apžvelgs ir išanalizuos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje suformuotą Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalies sampratą bei kitus aktualius klausimus nagrinėjamos temos kontekste.

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalies nuostatą, kad asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas, yra konstatavęs, kad „šioje dalyje yra įtvirtinta įstatymų leidėjo pareiga išleisti įstatymą ar įstatymus, nustatančius žalos atlyginimą asmeniui už jam padarytą materialinę ir moralinę žalą; įstatymuose turi būti užtikrintas realus pažeistų žmogaus teisių ir laisvių gynimas, kuris turi būti derinamas su kitų Konstitucijoje įtvirtintų vertybių apsauga; Konstitucijoje garantuojama asmens teisė į neteisėtais veiksmais padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą, įskaitant teisminį žalos išieškojimą;“¹⁷ „Konstitucijoje netoleruojamas toks teisinis reguliavimas, kai teismas, pagal Konstituciją (*inter alia* jos 109 straipsnį) privalantis vykdyti teisingumą, negali, atsižvelgdamas į visas turinčias reikšmės bylos aplinkybes, nustatyti asmeniui padarytos materialinės ir (arba) moralinės žalos dydžio ir, vadovaudamasis teise, *inter alia* nenusižengdamas teisingumo, protingumo, proporcingumo imperatyvams, priteisti teisingo atlyginimo už asmens patirtą materialinę ir (arba) moralinę žalą.“¹⁸ Šie konstituciniai žalos atlyginimo nukentėjusiam asmeniui pagrindai, Konstitucinio Teismo teigimu, kyla „<...>*inter alia* iš konstitucinių teisingumo, teisinės valstybės principų, t.y. konstitucinis būtinumo atlyginti asmeniui padarytą materialinę ir moralinę žalą principas neatsiejamas nuo Konstitucijoje įtvirtinto teisingumo principo: įstatymais turi būti sudarytos visos reikiamos teisinės prielaidos padarytą žalą atlyginti teisingai.“¹⁹ Taigi Konstitucijoje yra įtvirtintas imperatyvas pagal kurį įstatymų leidėjas turi pareigą įstatymu

¹⁵Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

¹⁶Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 3 d. sprendimas

¹⁷Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. ir 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai.

¹⁸Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas.

¹⁹Ten pat.

nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad asmuo, kuriam buvo padaryta žala, visais atvejais galėtų reikalauti teisingo jos atlyginimo ir tą atlyginimą gauti.²⁰

Autoriaus nuomone, įstatymų leidėjas, reguliuodamas žalos atlyginimo santykius, *inter alia* žalos, padarytos neteisėtais juridinio asmens vadovo veiksmais (veikimu ar neveikimu)jo vadovaujamo juridinio asmens kreditorių interesams, taip pat privalo paisyti konstitucinio teisinės valstybės principo. Šio principo neatsiejami elementai yra **teisinis aiškumas** bei **teisinis tikrumas**. Konstitucinis Teismas ne kartą savo nutarimuose yra pažymėjęs, kad „<...>įstatymuose ir kituose teisės aktuose nustatytas teisinis reguliavimas turi būti aiškus, teisės aktų formuluotės turi būti tikslios, kad teisinių santykių subjektai galėtų savo elgesį orientuoti pagal teisės reikalavimus.“²¹Jau minėta, kad pagal dabartinį teisinį reguliavimą, CK nėra tiesiogiai įtvirtinta jokių aiškių nuostatų, dėl juridinio asmens vadovų civilinės atsakomybės taikymo už juridinio asmens kreditoriams ar jo dalyviams padarytą žalą, išskyrus ĮBĮ 8 straipsnio 4 dalyje įtvirtintą atvejį. Tačiau teismų praktikoje civilinės atsakomybės juridinio asmens vadovai už prievolės bendrovės kreditoriams yra traukiami pagal deliktinės civilinės atsakomybės taisyklės tiek generalinio delikto pagrindu,²²tiek už teisės aktuose bei bendrovės vidaus dokumentuose nustatytų specialiųjų juridinio asmens vadovų pareigų, tiek už fiduciarinių pareigų juridinio asmens kreditoriams pažeidimus. Nors, kaip toliau matysime, pastarųjų pareigų juridinio asmens kreditorių atžvilgiu vadovams tiesiogiai nenumato nei CK, nei kuris kitas teisės aktas. Nurodyta teismų praktika, aukščiau pateiktos Konstitucinio Teismo jurisprudencijos kontekste, leidžia pasvarstyti mažiausiai dviem klausimais:

Pirma, ar įstatymų leidėjas yra tinkamai įvykdęs tiesiogiai iš Konstitucijos kylančią pozityviąją pareigą, asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustatyti įstatymu, ta apimtimi, kai kalbame apie žalos, padarytos juridinio asmens vadovo neteisėtais veiksmais (neveikimu), atlyginimą juridinio asmens kreditoriams? O gal šiuo atveju mes galime kalbėti apie egzistuojančią legislatyvinę omissiją?

Antra, jeigu įstatymų leidėjas vis dėlto yra įvykdęs šią pareigą, ar teisinis reguliavimas, toks koks jis yra nustatytas dabar, neprieštarauja konstituciniam teisinės valstybės principui? Konkrečiai - teisinio aiškumo ir teisinio tikrumo imperatyvams.

²⁰Plačiau žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. ir 2009 m. kovo 27 d. nutarimai.

²¹Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. sausio 16 d. bei 2009 m. kovo 27 d. nutarimai.

²² Generalinio delikto doktrina reiškia, kad bet koks žalos padarymas laikomas deliktu, jeigu žalą padaręs asmuo neįrodo esant aplinkybių, dėl kurių jo civilinė atsakomybė negalima. (Žr. Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. VI knyga. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 366.). Čia taip pat pažymėtina, kad „<...>teismų praktikoje nėra plačiai taikoma asmeninė bendrovės vadovo atsakomybė prieš kreditorius bendrųjų atsakomybę nustatančių teisės normų pagrindu. Ši praktika pagrįsta siekiu suderinti verslo riziką siekiant pelno.“ (Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. kovo 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-130/2011).

Atsakant į pirmąjį klausimą tenka analizuoti Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje pateiktus išaiškinimus dėl teisės spragų bei legislatyvinės omissijos atvejų, jų santykio ir atribojimo. Konstitucinis Teismas yra pateikęs tokį teisės spragos išaiškinimą – „Eksplacitinių teisės nuostatų, reguliuojančių tam tikrus visuomeninius santykius, nebuvimas teisės akte (jo dalyje), jeigu atitinkamas teisinis reguliavimas nėra eksplacitiškai arba implacitiškai nustatytas ir kituose teisės aktuose (kitose to paties teisės akto dalyse), yra traktuotina kaip **teisės spraga - lacuna legis.**”²³ Tokios teisės spragos paprastai atsiranda, kai įstatymų leidėjo teisėkūros klaidų arba sąmoningai nesureguliuojant tam tikrų visuomeninių santykių. Bet kuriuo atveju, egzistuojanti teisės spraga byloja, kad tam tikri visuomeniniai santykiai yra nesureguliuoti, nors poreikis tai padaryti yra akivaizdus. Konstitucinio Teismo praktikoje²⁴ teisės spragos vertintinos kaip teisinio reguliavimo neapibrėžtys, trūkumai, teisinės sistemos ydos, kurios turi būti pašalintos, o kai yra nesureguliuota visa visuomeninių santykių sritis, tai sudaro pagrindą konstatuoti net vadinamąjį teisinio reguliavimo vakuumą. Legislatyvinės omissijos kaip specifinės teisės spragos samprata taip pat yra atskleista Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. **Legislatyvinė omissija** reiškia, kad „<...>tame teisės akte (jo dalyje) atitinkamas teisinis reguliavimas nėra nustatytas, nors pagal Konstituciją (arba kurį nors kitą aukštesnės galios teisės aktą, kurio atžvilgiu vertinama tiriamojo žemesnės galios teisės akto (jo dalis) atitiktis) privalo būti nustatytas būtent tame teisės akte (būtent toje jo dalyje).“²⁵ Šiuo atveju kalbama apie tuos atvejus, kai pačioje Konstitucijoje yra tiesiogiai ir aiškiai įtvirtinta, kad tam tikri visuomeniniai santykiai turi būti sureguliuoti ne bet kokių teisės aktu, o konstituciniu įstatymu arba konkrečiu įstatymu. Konstitucinis Teismas jau pirmiau cituotame 2006 m. rugpjūčio 8 d. nutarime taip pat yra pažymėjęs, kad „<...> legislatyvinė omissija nuo kitų teisės spragų skiriasi dar ir tuo, kad ji visuomet yra atitinkamą teisės aktą išleidusio subjekto teisėkūros veiksmo, o ne jo neveikimo padarinys, taip pat ne kurio nors kito subjekto veiksmo (juo labiau teisėto) ar neveikimo padarinys.“²⁶

Kaip teigia E. Jarašiūnas „<...> legislatyvinė omissija, kaip atitinkamą teisės aktą išleidusio subjekto teisėkūros veiksmo padarinys, konstitucinėje jurisprudencijoje skiriama nuo teisės spragų, atsiradusių dėl to, kad reikalingų teisėkūros veiksmų apskritai nebuvo imtasi, t.y. nei tas, nei koks nors kitas teisėkūros subjektas apskritai neišleido tam tikriems visuomeniniams santykiams sureguliuoti skirto teisės akto ir dėl to tie visuomeniniai santykiai liko teisiškai

²³Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. nutarimas.

²⁴Ten pat.

²⁵Ten pat.

²⁶ Antai legislatyvine omissija yra nelaikytina tokia teisės spraga, kai tam tikri visuomeniniai santykiai nėra nebuvo padėti reguliuoti kokiais nors teisės aktais, nors yra poreikis juos teisiškai sureguliuoti.

nesureguliuoti.²⁷ „Tam tikromis aplinkybėmis – būtent tada, kai Konstitucija reikalauja, kad tie visuomeniniai santykiai būtų teisiškai sureguliuoti (kai kada ir eksplicitiškai nurodo, kad jie turi būti sureguliuoti ne bet koku teisės aktu, o konstituciniu įstatymu arba įstatymu), – toks teisėkūros veiksmų nebuvimas iš tikrųjų gali sudaryti prielaidas atsirasti antikonstitucinei situacijai – tokiai visuomeninių santykių būklei, kai šie santykiai klostosi ne teisės pagrindu, nors, kaip minėta, Konstitucija reikalauja, kad jie būtų teisiškai reguliuojami. Tačiau toks teisinis reguliavimas, tiksliau – jo nebuvimas, nėra legislatyvinė omisija.“²⁸

Legislatyvinės omisijos atveju atitinkamų visuomeninių santykių teisinis reguliavimas turi būti nustatytas būtent tame teisės akte (būtent toje jo dalyje), nes to reikalauja kuris nors aukštesnės galios teisės aktas, *inter alia* pati Konstitucija, ir būtent dėl to, kad tas teisinis reguliavimas nėra nustatytas būtent tame teisės akte (būtent toje jo dalyje) ar kituose teisės aktuose, „<...> gali būti pažeidžiama Konstitucijos principai ir (arba) normos, kitų aukštesnės galios teisės aktų nuostatos.“²⁹ Apibendrinant tiktų pasakyti, kad kiekviena legislatyvinė omisija yra kartu ir teisės spraga (plačiaja prasme), tačiau ne kiekviena teisės spraga yra pripažįstama legislatyvine omisija.

Atsižvelgiant į šių dviejų institutų konstitucinės sampratos išaiškinimus ir susiejant juos su esančiu nagrinėjamos temos teisiniu reguliavimu, pirmiausiai teks atsisakyti minties, kad juridinio asmens vadovų civilinės atsakomybės taikymo už juridinio asmens prievolės teisinis reguliavimas yra turintis teisės spragą (pačia plačiausia prasme). Pasikartosime, kad esant teisės spragai esminis momentas yra tas, kad atitinkamų visuomeninių santykių teisinis reguliavimas apskritai eksplicitiškai, nei implicitiškai nėra nustatytas nei tam tikrame teisės akte (jo dalyje), nei kuriuose nors kituose teisės aktuose. Mūsų nagrinėjamu atveju, nors eksplicitiškai juridinio asmens vadovo civilinė atsakomybė už kreditoriams padarytą žalą yra numatyta tik ĮBĮ 8 straipsnio 4 dalyje, tačiau ji implicitiškai yra įtvirtinta ir taip pat gali būti taikoma pagal CK nustatytas deliktinės civilinės atsakomybės taisykles tiek generalinio delikto pagrindu, tiek už specialiųjų, tiek už fiduciarinių pareigų kreditoriams pažeidimus. Taigi, šie požymiai mus leidžia pasvarstyti apie teisinio reguliavimo tobulinimo reikalingumą, tačiau ne apie egzistuojančią teisės spragą.

Nagrinėjant esamo teisinio reguliavimo konstitucingumą, tenka atsakyti į likusią dalį pirmojo klausimo – ar nagrinėjamu atveju nesusiduriame su legislatyvine omisija? Jau minėta, kad ji suprantama kaip teisės spraga, kurią draudžia teisė, o pirmiausia – Konstitucija. Tuo legislatyvinė omisija, kaip draustina teisės spraga, skiriasi nuo kitų teisės spragų, kurios,

²⁷E. Jarašiūnas. E. Spruogis. Legislatyvinės omisijos problemos konstitucinėje jurisprudencijoje. Interaktyvus: http://www.confcoconsteu.org/reports/rep-xiv/report_Lithuania_lt.pdf; prisijungimo laikas 2012-07-14. P. 15.

²⁸Ten pat.

²⁹Ten pat, P. 16.

„<...>nors teisinėje praktikoje kelia problemų, paprastai tėra prielaida tobulinti teisinį reguliavimą.“³⁰

Procedūriškai – egzistuojančią legislatyvinę omisiją, kaip teisės spragą prieštaraujančią Konstitucijai, gali konstatuoti tik Konstitucinis Teismas³¹, o konstatavus šią spragą – jos pašalinimas yra išimtinai įstatymų leidejo ne tik prerogatyva, bet visų pirmiausia pareiga. Tačiau tam, kad Konstitucinis Teismas minėtąją teisės spragą konstatuotų, būtina nustatyti, kad įstatymų leidėjas įstatymais sureguliuodamas asmenims padarytos žalos atlyginimo klausimus, t.y. teisėkūros veiksmu, tinkamai tų santykių nesureguliuavo ir tam tikrų asmenų (šiuo atveju juridinio asmens kreditorių) teisių į žalos atlyginimą už juridinio asmens vadovo veiksmis padarytą žalą nenustatė.

Mūsų nagrinėjamu atveju, nors įstatymų leidėjas įstatymu tiesiogiai nenustatė, kad juridinio asmens vadovas, nevykdantis arba netinkamai vykdantis savo pareigas, privalo atlyginti už tai juridinio asmens kreditoriams padarytą žalą (išskyrus ĮBĮ 8 straipsnio 4 dalyje nurodytą specialųjį atvejį), tačiau CK 6.263 straipsnyje nustatyta, kad kiekvienas asmuo (o tame tarpe ir juridinio asmens vadovai) turi pareigą laikytis tokio elgesio taisyklių, kad savo veiksmais (veikimu, neveikimu) nepadarytų kitam asmeniui žalos, o jeigu vis dėlto žalos yra padaroma, tai atsakingas asmuo privalo šią žalą atlyginti visiškai. Pagal minėtą bendrąjį principą, juridinio asmens vadovas taip pat turi atsakyti juridinio asmens kreditoriams už juridinio asmens negalėjimą įvykdyti savo prievolių, jeigu tas negalimumas atsirado dėl juridinio asmens vadovo specialiųjų arba fiduciarinių pareigų kreditoriams pažeidimo. „Jeigu vadovui neatsirastų civilinė atsakomybė (arba atsirastų tik tiesiogiai įstatymų nustatytais atvejais), tai nebūtų realaus mechanizmo užtikrinti juridinio asmens kreditorių interesų gynimą bei įgyvendinimą.“³² Atsižvelgiant į tai, autoriaus nuomone, toks visuminis teisinis reguliavimas ne tik neprieštarauja Konstitucijai, bet ir užtikrina asmenims teisę į žalos atlyginimą ir negali būti pripažįstamas legislatyvine omisija.

Antrasis išsikeltas klausimas taip pat reikalauja atsakymo. Kaip matėme, šiuo metu galiojantis teisinis reguliavimas iš pirmo žvilgsnio negali būti pripažintas nei teisės spraga, nei

³⁰Ten pat, P. 36.

³¹Konstitucijoje nėra *expressis verbis* nustatyta, kad Konstitucinis Teismas gali konstatuoti legislatyvinės omisijos buvimą ar nebuvimą, joje taip pat nėra numatytos specialios legislatyvinės omisijos tyrimo procedūros, tačiau Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje (žr. 2001 m. sausio 25 d. nutarimą, 2003 m. gegužės 6 d., 2003 m. gegužės 13 d., 2004 m. balandžio 16 d. sprendimus, 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimą, 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimą) vadovaujamosi nuostata, kad Konstitucinis Teismas turi konstitucinius įgaliojimus ne tik konstatuoti, kad tiriamajam ežemesnės galios teisės akte (jo dalyje) yra teisės spraga, *inter alia* legislatyvinė omisija, bet ir savo nutarimu, priimtu konstitucinės justicijos byloje, pripažinti tokį teisinį reguliavimą prieštaraujančiu aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* Konstitucijai. (Plačiau žr. E. Jarašiūnas. E. Spruogis. Legislatyvinės omisijos problemos konstitucinėje jurisprudencijoje. Interaktyvus: http://www.confcoconsteu.org/reports/rep-xiv/report_Lithuania_lt.pdf, prisijungimo laikas 2012-07-14.).

³²Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. kovo mėn. 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-130/2011.

legislatyvine omsija. Tačiau ar toks teisinis reguliavimas atitinka kitus konstitucinius imperatyvus, t.y. jau minėtus teisinio aiškumo ir teisinio tikrumo reikalavimus?

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje pažymėta, kad „<...>teisinio tikrumo ir teisinio aiškumo imperatyvas suponuoja tam tikrus privalomus reikalavimus teisiniam reguliavimui: jis privalo būti aiškus ir darnus, teisės normos turi būti formuluojamos tiksliai, jose negali būti dviprasmybių.“³³ „Sąvokos (formuluotės), susijusios su konstituciniu žmogaus teisiu įgyvendinimu, jų ribojimu, turi būti itin aiškios, apibrėžtos ir suprantamos.“³⁴ Autoriaus nuomone, teisė į juridinio asmens kreditorių patirtos žalos atlyginimą dėl juridinio asmens vadovų neteisėtų veiksmų (veikimo ar neveikimo) yra svarbi asmens konstitucinė teisė.

Vertinant tai, ar dabar galiojantis teisinis juridinio asmens kreditorių patirtos žalos atlyginimo dėl juridinio asmens vadovų veiksmų (veikimo ar neveikimo) mechanizmas nepažeidžia minėtų imperatyvų, tenka atsakyti į klausimą, ar toks teisinis reguliavimas sudaro prielaidas atsirasti tokioms teisinėms situacijoms, kai teismų galimybės vykdyti teisingumą apsunkinamos (arba tampa apskritai neįmanomomis) ir dėl to gali būti pažeidžiamos asmenų laisvės, teisės ir kitos konstitucinės vertybės?

Šioje vietoje verta atkreipti dėmesį į tai, kad autoriaus analizuojamas klausimas nėra vien teorinis. Dėl analizuojamo teisinio reguliavimo aiškumo ir apibrėžtumo problemų buvo iškilę ir teisminėje praktikoje. Atkreiptinas dėmesys, kad jau ne kartą šiame darbe paminėta ĮBĮ 8 straipsnio 4 dalis, atsirado šiame straipsnyje santykinai neseniai – su nauju 2008 m. gegužės 22 d. ĮBĮ, įsigaliojusi 2008 m. liepos 1 d. Vienoje LAT nagrinėtoje byloje³⁵ kasatorius būtent teigė, kad iki šio įstatymo įsigaliojimo tokia įmonės administracijos vadovo civilinė atsakomybė už žalą, atsiradusią nevykdant pareigos inicijuoti bankroto bylą, nebuvo numatyta. Vis dėlto kasacinio teismo kolegija su tokiu kasatoriaus argumentu nesutiko. Teismas nurodytoje byloje pažymėjo, kad „Jeigu vadovui neatsirastų atsakomybė (arba atsirastų tik tiesiogiai įstatymų nustatytais atvejais), tai nebūtų realaus priverstinio mechanizmo užtikrinti fiduciarinių pareigų kreditoriams vykdymą. <...> Atitinkamus teisės aktų pakeitimus įstatymų leidėjas atlieka ne tik siekdamas naujai reglamentuoti teisinius santykius, užpildyti teisinio reguliavimo spragas, bet ir sukurti teisinių santykių dalyviams daugiau aiškumo ir tikrumo, užkirsti kelią skirtingoms normų interpretacijoms teismų praktikoje. Galiausiai, tuos pačius teisinius santykius reglamentuojančių taisyklių pakartojimas skirtinguose teisės aktuose nėra nebūdingas Lietuvos teisei sistemai; tokiu būdu dažnai akcentuojama vienos ar kitos teisės normos reikšmė, o kartais pabrėžiama jos taikymo galimybė įvairiose teisinių santykių srityse. Taigi ĮBĮ 8 straipsnio 4 dalies įsigaliojimas

³³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. bei 2004 m. sausio 26 d. nutarimai.

³⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas.

³⁵ Plačiau žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. kovo mėn. 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-130/2011.

nuo 2008 m. liepos 1 d. negali paneigti iki šios normos įsigaliojimo egzistavusių Konstitucijos bei bendrųjų įmonės administracijos vadovo civilinę atsakomybę įtvirtinusių teisės normų.“

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta pirmiau, galima daryti išvadą, kad dabar galiojantis teisinis reglamentavimas ir šio teisinio reglamentavimo egzistuojanti taikymo ir aiškinimo teisminė praktika, neleistų padaryti išvados, kad teismų galimybės vykdyti teisingumą užtikrinant juridinio asmens kreditorių interesų gynimą yra apsunkintos ar neįmanomos. Teisės aktuose yra įtvirtintos juridinio asmens vadovo specialiosios pareigos juridinio asmens kreditorių atžvilgiu už kurių pažeidimą yra taikoma deliktinė civilinė atsakomybė. Kaip matysime toliau, juridinio asmens vadovo fiduciarinių pareigų egzistavimą ne tik bendrovės akcininkų, bet ir jos kreditorių atžvilgiu, o taip pat ir civilinės atsakomybės taikymo galimybes už šių pareigų pažeidimą – patvirtina tiek teisės teorija, tiek teisminė praktika. Galimybė taikyti civilinę atsakomybę juridinio asmens vadovui generalinio delikto pagrindu (nors ir vengiama tokios praktikos) taip pat randame įtvirtintą CK. Taigi atsižvelgiant į egzistuojantį visuminį teisinį reguliavimą, nėra galima išvada, kad yra pažeidžiami konstituciniai teisinio aiškumo ir teisinio tikrumo imperatyvai.

Net jei konstatuotume, kad dabartiniame teisiniame reguliavime yra neaiškumų, dviprasmybių, spragų, tai jas pašalinti be įstatymų leidėjo gali ir teisės taikymo institucijos, t. y. „<...>teismai (pvz., taikydami teisės analogiją, bendruosius teisės principus, taip pat aukštesnės galios teisės aktus, pirmiausia Konstituciją, taigi taip pat ir aiškindami teisę).“³⁶ Atkreiptinas dėmesys, kad „<...>žemesnės galios teisės aktuose esančias teisės spragas teismai gali užpildyti tik *ad hoc*, t. y. šiuo – teisės taikymo būdu teisės spragos yra pašalinamos tik individualiam visuomeniniam santykiui, dėl kurio sprendžiamas ginčas teisme nagrinėjamoje byloje. Galutinai pašalinti teisės spragas (taip pat ir legislatyvinę omisiją) galima tik teisę kuriančioms institucijoms išleidus atitinkamus teisės aktus. Teismai to padaryti negali, jie gali žemesnės galios teisės aktuose esančias teisės spragas užpildyti tik *ad hoc*, nes teismai vykdo teisingumą, o ne yra legislatyvinės institucijos (pozityviaja ir plačiausia šios sąvokos prasme).“³⁷

Apibendrinant tai, kas išdėstyta šiame poskyryje, galima padaryti išvadą, kad kaip ir kiekvienam asmeniui, taip ir juridinio asmens kreditoriams, Konstitucija garantuoja teisę į teisingą ir visišką žalos atlyginimą irtais atvejais, kai juridinis asmuo negali įvykdyti savo prievolių dėl juridinio asmens vadovo neteisėtų veiksmų ar neveikimo. Išanalizavus egzistuojantį teisinį reguliavimą prieita prie išvadų, kad jame nėra nei teisės spragų (plačiausia prasme), nei legislatyvinės omisijos. Tai pirmiausia reiškia, kad toks teisinis reguliavimas atitinka Konstitucijoje įtvirtintą teisinės valstybės principą, juo paisoma konstitucinių teisinio aiškumo ir

³⁶JarašiūnasE. SpruogisE.. Legislatyvinės omisijos problemos konstitucinėje jurisprudencijoje.Interaktyvus: http://www.confcoconsteu.org/reports/rep-xiv/report_Lithuania_lt.pdf, prisijungimo laikas 2012-07-01. P. 17.

³⁷Ten pat.

teisinio tikrumo imperatyvų, o svarbiausia - užtikrinamas asmenų konstitucinių teisių gynimas ir įgyvendinimas. Papildomai pažymėtina, kad net jei dabartiniame teisiniame reguliavime ir egzistuoja tam tikri neaiškumai ar dviprasmybės, tai jas operatyviausiai pašalinti galėtų ir teisės taikymo institucijos - teismai, tiesa, tik *ad hoc*.

1.2. Juridinio asmens vadovų civilinės atsakomybės už juridinio asmens prievoles teisinio reguliavimo problemos

Pirmame šio darbo skyriaus poskyryje jau aptarta bei prieita prie išvados, kad juridinio asmens kreditoriams Konstitucija garantuoja teisę į žalos atlyginimą, kai jie šios žalos patiria bendrovei nebegalint įvykdyti savo prievolių dėl juridinio asmens vadovo neteisėtų veiksmų. Šiame darbo poskyryje toliau bus analizuojamos aktualios juridinio asmens vadovų civilinės atsakomybės už juridinio asmens prievoles teisinio reguliavimo problemos Lietuvos Respublikoje.

1.2.1. Vadovo teisinio statuso ir teisinės atsakomybės dualizmo įtaka ginant juridinio asmens kreditorių interesus

Autoriaus nuomone, siekiant tinkamai atsakyti į šio poskyrio pavadinime keliamą klausimą, pirmiausia reikėtų pradėti nuo juridinio asmens vadovų teisinės atsakomybės prigimties analizės. Nors jau pats darbo pavadinimas sufleruoja, jog juridinio asmens vadovams už juridinio asmens prievoles yra taikoma civilinė atsakomybė, t.y. taikomos civilinę atsakomybę nustatančios teisės normos, tačiau teisės teorijoje yra nesutariama, kokia teisinės atsakomybės rūšis yra taikytina vadovui už pačiam juridiniam asmeniui padarytą žalą. Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad tai visiškai nesusiję su autoriaus nagrinėjama tema, tačiau tai paneigia toliau atliekamo tyrimo rezultatai.

Štai Lietuvos teisės mokslininkų T. Davulio³⁸ ir T. Bagdanskio³⁹ nuomone juridinio asmens vadovams turėtų būti taikoma materialinė atsakomybė, t.y. atsakomybė už juridinio asmens vadovo neteisėtais veiksmais bendrovei padarytą žalą taikoma pagal darbo teisinius santykius reglamentuojančias normas. Esminis skirtumas tarp šių dviejų teisinės atsakomybės rūšių yra tas, kad civilinė atsakomybė yra grindžiama visišku nuostolių atlyginimo principu (CK 6.251 straipsnio 1 dalis), tuo tarpu darbuotojo atsakomybė pagal darbo teisėje įtvirtintą bendrąją

³⁸ Davulis, T. Įmonės, įstaigos, organizacijos vadovo teisinio statuso problema Lietuvos teisėje. Privatinė teisė: praeitis, dabartis ir ateitis. Vilnius: Justitia, 2008. P. 99–116.

³⁹ Bagdanskis, T. Darbdaviui atstovaujančio asmens materialinės atsakomybės problemos. Jurisprudencija. 2004, 56(48). P. 87–96.

taisyklę yra ribota. Lietuvos Respublikos darbo kodekso⁴⁰ (toliau – DK) 254 straipsnyje atitinkamai nustatyta, kad „Darbuotojas privalo atlyginti visą padarytą žalą, bet ne daugiau kaip jo trijų vidutinių mėnesinių darbo užmokesčių dydžio, išskyrus atvejus, nustatytus šio Kodekso 255 straipsnyje“. Taigi, cituotame DK straipsnyje yra įtvirtinta ribota darbuotojo materialinė atsakomybė, o visiškas žalos atlyginimas ir nebaigtinis tokių atvejų sąrašas yra numatytas DK 255 straipsnyje. Tai reiškia, kad jeigu juridinio asmens vadovas yra traktuojamas kaip darbo teisinių santykių subjektas (juridinio asmens darbuotojas), tai už juridiniam asmeniui padarytą žalą jis turėtų atsakyti pagal darbo teisėje nustatytas darbuotojų materialinės atsakomybės taisykles. Be kita ko, jeigu juridinio asmens vadovo atsakomybės klausimas būtų sprendžiamas pagal DK normas, verta prisiminti, kad skirtingai nei civilinės atsakomybės taikymo atveju, žalą padariusio asmens (darbuotojo) kaltė nėra preziumuojama. Todėl kreditoriams, reiškiantiems ieškinį juridiniam asmeniui ar juridinio asmens vardu, be kitų sąlygų tektų įrodyti ir juridinio asmens vadovo kaltę. Visa tai leidžia teigti, kad juridinio asmens interesai gali būti pažeisti juridiniam asmeniui negaunant visiško žalos atlyginimo iš vadovo, nebent konkretus vadovo materialinės atsakomybės atvejis patektų po DK 255 straipsnio teisiniu reguliavimu. Kaip minėta, gali pasirodyti, kad pirmiau išvardintos problemos nėra susijusios su autoriaus nagrinėjama tema, nes DK kalbama apie darbdaviui (nagrinėjamu atveju juridiniam asmeniui) padarytą žalą, tačiau turint žinant tai, kad pagal teismų formuojamą praktiką⁴¹ žala juridinio asmens kreditoriams taip pat yra laikoma išvestine iš įmonės patirtos žalos – šis klausimas tampa aktualus ir mūsų nagrinėjamos temos kontekste. Atsižvelgiant į tai ir siekiant išsiaiškinti ar materialinės atsakomybės taikymas juridinio asmens vadovams yra įmanomas, o jei įmanomas – kokiais atvejais jis turėtų būti taikomas, tenka detaliau paanalizuoti šį klausimą.

Jau užsiminta apie juridinio asmens vadovo teisinio statuso dualizmą, kuris yra teorinės diskusijos pagrindas ir dėl juridinio asmens vadovams taikytinos teisinės atsakomybės dualizmo. Egzistuojantį juridinio asmens vadovo teisinio statuso dualizmą pirmiausia patvirtina dabartinis Lietuvos Respublikos teisinis reguliavimas. ABĮ 37 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad: 1) su bendrovės vadovu sudaroma darbo sutartis; 2) su bendrovės vadovu gali būti sudaryta jo visiškos materialinės atsakomybės sutartis; 3) darbo ginčai tarp bendrovės vadovo ir bendrovės nagrinėjami teisme. Tuo tarpu to paties straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad bendrovės vadovas yra vienasmenis bendrovės valdymo organas, o pagal CK 2.87 straipsnio 7 dalį juridinio asmens valdymo organo narys, nevykdantis arba netinkamai vykdamas pareigas, nurodytas šiame straipsnyje ar steigimo dokumentuose, privalo padarytą žalą atlyginti juridiniam asmeniui

⁴⁰ Lietuvos Respublikos darbo kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

⁴¹ „Kreditorių patiriama žala yra laikoma išvestine iš įmonės patirtos žalos – ji pasireiškia tuo, kad dėl išaugusių įmonės skolų ar sumažėjusio turto atitinkamai sumažėja kreditorių galimybė gauti didesnę dalį savo reikalavimo patenkinimo.“ (Plačiau žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gegužės 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-228/2011.)

visiškai, jei įstatymai, steigimo dokumentai ar sutartis nenumato kitaip. Taigi, iš cituojamo teisinio reguliavimo matyti, kad juridinio asmens vadovui už juridiniam asmeniui padarytą žalą gali būti taikoma ir materialinė, ir civilinė atsakomybė, tačiau kurią iš jų taikyti?

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo jurisprudencijoje kalbėdamas apie juridinio asmens vadovo teisinį statusą yra pažymėjęs, kad „Administracijos vadovo ir bendrovės santykiai pasižymi tam tikrais ypatumais: *Pirma*, tai yra atstovavimo santykiai, kuomet administracijos vadovui, kaip bendrovės įgaliotiniui, pavedama veikti bendrovės vardu ir savo veiksmais sukurti bendrovei teises ir pareigas; *Antra*, administracijos vadovas teikia tam tikras intelektines paslaugas, t.y. užtikrina kasdieninį bendrovės funkcionavimą ir jos reikalų tvarkymą; *Trečia*, administracijos vadovo veikla yra jo profesinė veikla ir pragyvenimo šaltinis, t.y. administracijos vadovo ir bendrovės santykiams būdingas darbuotoją ir darbdavį siejančio darbo santykio elementas. <...> Šie administracijos vadovo ir bendrovės santykių ypatumai sudaro pagrindą pripažinti, kai net ir tuo atveju, kai tarp administracijos vadovo ir bendrovės sudaryta darbo sutartis, šie santykiai iš esmės atitinka ne darbo teisinius santykius, o civilinius teisinius santykius, kuriems taikytinos pavedimo sutartį reguliuojančios teisės normos.“⁴² Cituojama praktika turėtų būti atsakymas į autoriaus pirmiau išsikeltą klausimą, t.y. jog nustatant įmonės vadovo atsakomybę pačiai įmonei, jos dalyviams (akcininkams) arba tretiesiems asmenims, reikia vadovautis civilinę atsakomybę reguliuojančiomis teisės normomis. Tačiau su cituojama Lietuvos Aukščiausiojo teismo praktika negalima vienareikšmiškai sutikti. Pats teismas konstatuoja, o ir nepaneigsime, kad tarp juridinio asmens ir juridinio asmens vadovo yra sudaroma darbo sutartis. Tai reiškia, kad tam tikros darbo teisės normos šiems juridinio asmens vadovo ir bendrovės teisiniams santykiams neišvengiamai yra taikomos ir vien CK ar ABĮ įtvirtinto teisinio reguliavimo neužtenka. Atsižvelgiant į tai, vis dar lieka neaišku – kokios teisės normos ir kokia apimtimi turi būti taikomos sprendžiant juridinio asmens vadovų civilinės atsakomybės taikymo klausimą.

T. Bagdanskio⁴³ nuomonė vienareikšmiška - prieštaravimo tarp CK 2.87 straipsnio 7 dalies ir DK 255 straipsnio nėra, kadangi ABĮ 37 straipsnio 4 dalyje numatyta, kad su bendrovės vadovu gali būti sudaryta jo visiškos materialinės atsakomybės sutartis. Tai T. Bagdanskio nuomone leidžia daryti išvadą, kad bendrovės vadovo atsakomybė priklauso nuo to, ar su juo sudaryta visiškos materialinės atsakomybės sutartis. Anot cituojamo autoriaus - jei tokia sutartis nesudaryta – remiantis ABĮ 37 straipsnio 4 dalimi vadovas turėtų atsakyti pagal DK nuostatas, įteisinančias ribotą darbuotojų materialinę atsakomybę. Taigi, šis autorius daro išvadą,

⁴² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. spalio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-760/2001.

⁴³ Bagdanskis T., *supra note* 39, P. 87–96.

kad juridinio asmens vadovams už jų neteisėtais veiksmais juridiniam asmeniui padarytą žalą turi būti taikoma ne civilinė, bet materialinė atsakomybė.

Autoriaus nuomone su tokia pozicija negalima sutikti, kadangi ji nepagrįsta. Vadovaujantis T. Bagdanskio pateikta samprata tektų pripažinti, kad juridinio asmens vadovai, nesudarę su vadovaujama bendrove visiškos materialinės atsakomybės sutarties, atsakytų tik ribotai, tačiau akivaizdu, kad tokiu būdu būtų pažeidžiami ne tik pačios bendrovės, bet ir jos akcininkų bei kreditorių interesai. Jau minėta, kad juridinio asmens kreditorių patirta žala gali būti (ir paprastai yra) kildinama iš įmonei padarytos žalos. Todėl tais atvejais, kai įmonei tapus nemokiai dėl jos vadovo neteisėtų veiksmų, vadovui būtų taikoma tik ribota materialinė atsakomybė (nesant visiškos materialinės atsakomybės sutarties), tokiu atveju nukentėtų ne tik pati įmonė, akcininkai, bet ir jos kreditoriai. Tai prieštarautų ne tik bendriesiems teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principams, bet būtų pažeidžiama ir Konstitucijos garantuojama teisė į teisingą žalos atlyginimą.

T. Davulio⁴⁴ teigimu, darbo teisės ir civilinės teisės normų suderinamumas juridinio asmens vadovui taikant atsakomybę turėtų būti aiškinamas kiek kitaip. Autoriaus teigimu čia nėra jokios normų konkurencijos. Bendrovės vadovui darbo teisės normos turėtų būti taikomos tais atvejais, kai jis veikia tik kaip bendrovės darbuotojas (taip vadinamuose „vidiniuose“ santykiuose su bendrove), o civilinės teisės normos – kai jis veikia kaip bendrovės valdymo organas (taip vadinamuose „išoriniuose“ santykiuose).⁴⁵ Pažymėtina, kad tokio teisės aiškinimo ir taikymo keliu dar 2009 metais pasuko ir už vienodos teismų praktikos formavimą atsakingu laikomas Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, tačiau pripažindamas, kad iki tol buvusiteisminė praktika yra nevienareikšmė. LAT išplėstinė teisėjų kolegija, siekdama padėti tašką diskusijose dėl juridinio asmens vadovo teisinio statuso ir jam taikytinos teisinės atsakomybės 2009 m. lapkričio 20 d. nutartimi civilinėje byloje Nr. 3K-7-444/2009 konstatavo: „<...>vadovą ir bendrovę siejančių teisinių santykių ypatumai teikia pagrindą konstatuoti, kad ABĮ 37 straipsnio 4 dalies nuostatos dėl su vadovu sudaromos darbo sutarties ir galimybės sudaryti visiškos materialinės atsakomybės sutartį, taip pat ABĮ 37 straipsnio 6 dalyje įtvirtintos bendrovės vadovo funkcijos <...> viena vertus, patvirtina bendrovės vadovo, kaip darbo teisinių santykių subjekto, statusą, t. y. atitinkamai kaip darbuotojo ir kaip darbdavio atstovo (DK 14 straipsnio 2 dalis, 24 straipsnio 1 dalis). Šis bendrovės vadovo, kaip darbo teisinių santykių subjekto, statusas reiškiasi vadinamuosiuose „vidiniuose“ bendrovės ir vadovo santykiuose. Kita vertus, ABĮ 19 straipsnio 6 dalies nuostatos – bendrovės santykiuose su kitais asmenimis bendrovės vardu vienvaldiškai veikia bendrovės vadovas – įtvirtina vadovo, kaip juridinio asmens atstovo,

⁴⁴ Plačiau žr. Davulis T. Įmonės, įstaigos, organizacijos vadovo teisinio statuso problema Lietuvos teisėje. Privatinė teisė: praeitis, dabartis ir ateitis. // Vilnius: Justitia, 2008, P. 99–116.

⁴⁵Ten pat.

statusą „išoriniuose“ santykiuose, kuriuose vadovui keliami aukštesni reikalavimai tiesiogiai įtvirtinti civiliniuose įstatymuose arba išplaukiantys iš šių įstatymų esmės. Taigi egzistuoja (įstatymuose įtvirtinamas) tam tikras vadovo ir bendrovės santykių dualizmas: „vidiniuose“ santykiuose vadovas vertintinas kaip darbo teisinių santykių subjektas, o „išoriniuose“ – kaip bendrovės, t. y. juridinio asmens, valdymo organas (ir atstovas).“

G. Jakuntavičiūtė⁴⁶ šią LAT pateiktą teisės išaiškinimo ir taikymo praktiką pavadino „pažeistos pareigos pobūdžio nustatymo testu“. Autorės teigimu šį testą reikia taikyti, norint atsakyti į klausimą, kurios atsakomybės – civilinės ar darbo – taisyklės reikėtų taikyti bendrovės vadovui už jo neteisėtais veiksmais bendrovei padarytą žalą. Tačiau autorė čia pat kelia klausimą, nejaugi kiekvienu atveju, siekiant nustatyti bendrovės vadovui taikytinos teisės normos rūšį, reikia taikyti šį „pažeistos pareigos pobūdžio nustatymo testą“? Pritariant autorės nuomonei, tenka pripažinti, kad šis LAT įvestas testas į teisinį reguliavimą įvedė daugiau painiavos negu naudos. Jau iki tol kasacinio teismo buvo suformuota vienoda teisminė praktika⁴⁷, jog administracijos vadovo ir bendrovės santykiai iš esmės yra civiliniai teisiniai santykiai, o vadovo atsakomybė už bendrovei padarytą žalą (kaip ir tretiesiems asmenims) nustatinėtina pagal civilinės teisinės atsakomybės taisykles, kurios nustato, kad padaryta žala privalo būti atlyginta visiškai. Kaip pažymi G. Jakuntavičiūtė⁴⁸, juridinio asmens vadovo teisinio statuso dualizmas apskritai yra laikytina neigiama praktika, kadangi remiantis šia teorija nėra visiškai aišku, kokiais atvejais bendrovės vadovas traktuojamas kaip darbo teisės subjektas ir jam taikoma materialinė atsakomybė pagal darbo teisės normas, o kokiais – kaip civilinės teisės subjektas. Dar šio darbo pačioje pradžioje autoriaus buvo užsiminta, kad Europos Komisijos 2002 metais sudarytos aukščiausios klasės įmonių teisės ekspertų grupė parengusi įmonių teisės harmonizavimo rekomendacijas, be kita ko pasisakė, kad yra aiškus poreikis griežtinti bei suvienodinti įmonių vadovų atsakomybės taikymą, kai įmonei gresia nemokumas, tačiau vargu ar ši teismų praktikoje išplėtotą teisinio dualizmo sampratą atitinka Komisijos iškeltus ir vis dar siekiamus įgyvendinti tikslus. Vis dėlto, vėlesnė LAT praktika suteikė vilčių, kad bus einama tinkama linkme. 2011 m. gegužės mėn. 5 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-228/2011 LAT teisėjų kolegija rėmėsi jau pirmiau analizuotoje LAT civilinėje byloje Nr. 3K-7-444/2009 suformuotomis teisės aiškinimo ir taikymo taisyklėmis, t.y. kolegija pažymėjo, kad „<...>Darbo

⁴⁶ Jakuntavičiūtė G. Bendrovės vadovo atsakomybė bendrovei: civilinė ar materialinė? // Jurisprudencija. 2011, 3(4). P. 1443–1460.

⁴⁷ Plačiau žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. spalio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-760/2001; 2001 m. lapkričio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1203/2001; 2002 m. gegužės 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-621/2002; 2002 m. gruodžio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1590/2002; 2004 m. spalio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-480/2004; 2006 m. gegužės 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-266/2006; 2006 m. lapkričio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-604/2006; 2007 m. liepos 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-316/2007; 2008 m. birželio 3 d. nutartis Nr. 3K-3-295/2008; 2009 m. liepos 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-335/2009.

⁴⁸ Jakuntavičiūtė G. *supra note* 46.P.1450.

kodekso, reglamentuojančio darbo santykius, normos nereglamentuoja civilinės atsakomybės teisinių santykių (DK1 straipsnio 1 dalis), kaip ir Civilinio kodekso normos – Darbo kodekso normomis reglamentuotų materialinės atsakomybės teisinių santykių (CK1.1 straipsnis). Darbo kodekso normos nereglamentuoja juridinio asmens valdymo organų veiklos, jų atsakomybės už civilinio teisinio pobūdžio pareigų nevykdymą ar netinkamą vykdymą, nes šie santykiai nepatenka tarp DK1 straipsnyje nurodytų Darbo kodekso reglamentuojamų santykių.“ Tačiau teisėjų kolegija, vadovaudamasi nurodytu teisiniu reguliavimu, šį kart neatlikinėjo jokio „pažeistos pareigos pobūdžio testo“ ir priėjo prie kategoriškos išvados, kad „<...>sprendžiant dėl įmonės administracijos vadovo civilinės atsakomybės už jo veiksmais įmonei ar jos kreditoriams padarytą žalą, Darbo kodekso nuostatos netaikytinos, taip pat nėra pagrindo spręsti, kad byloje turi būti taikomos įmonės administracijos vadovo materialinę atsakomybę reglamentuojančios Darbo kodekso normos.“ Taigi, bent jau paskutinio laikotarpio teismų praktika leidžia aiškiai suprasti, kad sprendžiant dėl įmonės administracijos vadovo civilinės atsakomybės už jo veiksmais įmonei ar jos kreditoriams padarytą žalą - DK nuostatos netaikytinos. Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, belieka tik pritarti tokių autorių kaip A. Abramavičius, V. Mikelėno⁴⁹ išsakytai nuomonei, kad turint ABĮ įtvirtintą dualistinę įmonės vadovų padėtį, net tuo atveju, kai tarp įmonės vadovo ir įmonės yra sudaryta darbo sutartis, įmonės vadovo turtinė atsakomybė prieš bendrovę turi atsirasti pagal civilinio kodekso nustatytas taisykles.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, manytina, kad juridinio asmens vadovų turtinės atsakomybės taikymas pagal DK normas už bendrovei padarytą žalą yra negalimas ne tik todėl, kad DK normos nereglamentuoja civilinės atsakomybės teisinių santykių, tačiau ir dėl to, kad nesant sudarytos visiškos materialinės atsakomybės sutarties ir taikant tik ribotą vadovo materialinę atsakomybę, nors ir netiesiogiai, tačiau nepagrįstai būtų suvaržoma kreditorių pažeistų teisių ir interesų apsauga.

Autoriaus įsitikinimu, siekiant išvengti bendrovės vadovo teisinės atsakomybės dualizmo neigiamos įtakos bendrovės kreditorių interesų apsaugai, siūlytina ABĮ panaikinti nuostatą, reglamentuojančią juridinio asmens vadovo visiškos materialinės atsakomybės sutarties institutą. Nors panaikinus minėtą nuostatą pats juridinio asmens vadovo teisinio statuso dualizmas išliktų (jis išnyktų nebent bendrovių teisei apskritai atsakius darbo sutarties instituto taikymo bendrovės ir jos vadovų santykių įforminimui), tačiau šiems ypatingiems bendrovės ir jos vadovo teisiniams santykiams, remiantis teismų formuojama praktika, DK normos ir toliau būtų taikomos tik tiek, „<...>kiek tai susiję su bendrovės vadovo teise pasinaudoti socialinėmis garantijomis, darbų saugos ir apmokėjimo už darbą tvarkos nustatymu, darbo sutarties

⁴⁹ Abramavičius, A.; Mikelėnas, V. Įmonių vadovų teisinė atsakomybė. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 1999. P. 264.

pasibaigimo priežasties formulavimo, darbo sutarties nutraukimo ir atleidimo iš pareigų įforminimo bei atsiskaitymo tvarkos reglamentavimu.⁵⁰ Papildomai paaiškinama, kad nors su vadovu sudaroma darbo sutartis labiau atitinka ne darbo teisinius santykius, o civilinius teisinius santykius, kuriems taikomos pavedimo sutarties nuostatos reglamentuojančios teisės normos, tačiau nepaisant šių santykių prigimties, jie yra įforminami pagal Lietuvos Respublikos darbo kodekse nustatytas taisykles.

1.2.2. Juridinio asmens kreditorių reikalavimų prigimtis ir jos įtaka vadovų civilinei atsakomybei

CK 6.245 straipsnio pirmoje dalyje yra pateikta civilinės atsakomybės samprata, pagal kurią civilinė atsakomybė yra suprantama kaip turtinė prievolė, kurios viena šalis turi teisę reikalauti atlyginti nuostolius (žalą) ar sumokėti netesybas (baudą, delspinigius), o kita šalis privalo atlyginti padarytus nuostolius (žalą) ar sumokėti netesybas (baudą, delspinigius). Remiantis minėta nuostata, darytina išvada, kad vadovams taikoma civilinė atsakomybė yra suprantama kaip turtinė prievolė, atsiradusi dėl juridinio asmens vadovo padaryto teisės pažeidimo, kurios viena šalis – pati įmonė, įmonės dalyviai ar kreditoriai, turi teisę reikalauti kad ši žala būtų atlyginta, o vadovas – privalo šią žalą atlyginti visiškai.

Civilinės teisės mokslininkų⁵¹ yra išskiriamos trys civilinės atsakomybės rūšys – deliktinė, sutartinė ir ikisutartinė. Pažymėtina, kad ikisutartinės atsakomybės išskyrimas į savarankišką civilinės atsakomybės rūšį yra sąlyginis. Kaip pažymi D. Ambrasienė ir S. Cirtautienė⁵² „Skirtingų valstybių doktrinos bei teismų praktika pažeidus ikisutartinius santykius nustato skirtingą – deliktinę, sutartinę arba *sui generis* atsakomybę“. Taigi, už pažeidimus ikisutartiniuose santykiuose kai kurių valstybių yra taikoma ne savarankiška *sui generis* civilinė atsakomybė, o tokie pažeidimai yra priskirtini prie deliktinės arba sutartinės civilinės atsakomybės atvejų. Atsižvelgiant į tai, šis išskyrimas yra laikytinas daugiau teoriniu, kadangi ir Lietuvos Respublikos teisiniame reguliavime (CK 6.245 straipsnio 3 ir 4 dalyse) tiesiogiai yra įtvirtintos tik dvi civilinės atsakomybės rūšys – sutartinė ir deliktinė. Siekiant atsakyti į šio poskyrio pavadinime keliamą klausimą, pirmiausia bus pasisakyta, kuri iš jų (ar jos abi) turi (gali) būti taikomos sprendžiant juridinio asmens vadovo civilinės atsakomybės klausimą už tretiesiems asmenims padarytą žalą.

⁵⁰Plačiau žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. spalio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-422/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. lapkričio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1200/2001;

⁵¹Abramavičius, A.; Mikelėnas. *Supra note* 49, P. 233.

⁵² Ambrasienė D., Cirtautienė S. Ikisutartinės atsakomybės kvalifikavimo problema: sutartinė, deliktinė ar *sui generis*? // Jurisprudencija. 2008, 10 (112). P. 61.

CK 6.245 straipsnio 3 dalyje yra atskleista sutartinės civilinės atsakomybės samprata – tai yra turtinė prievolė, kuri atsiranda dėl to, kad neįvykdoma ar netinkamai įvykdoma sutartis, kurios viena šalis turi teisę reikalauti nuostolių atlyginimo ar netesybų (sumokėti baudą, delspinigius), o kita šalis privalo atlyginti dėl sutarties neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo padarytus nuostolius arba sumokėti netesybas (baudą, delspinigius). Pagrindiniai sutartinės civilinės atsakomybės bruožai, kuriuos svarbu paminėti yra: 1) tai yra nauja turtinė prievolė; 2) atlieka kompensacinę funkciją; 3) atsiradimo pagrindas – sutarties pažeidimas (neįvykdoma arba netinkamai įvykdoma sutartis); 4) nuostolių atlyginimo reikalavimams yra taikomas CK 1.125 straipsnio 1 dalyje nustatytas bendrasis dešimties metų ieškinio senaties terminas; 5) šalys gali susitarti dėl atsakomybės netaikymo ar jos apribojimo. Sutartinės civilinės atsakomybės atveju visiškai nuostolių atlyginimas reiškia – jei sutartis nevykdoma ar netinkamai vykdoma tai nukentėjusiajai šaliai nuostoliai turi būti atlyginami taip ir tiek, kiek ji būtų gavusi, jei sutartis būtų tinkamai įvykdyta. Tai reiškia, kad sutarčių teisė saugo pozityvųjį interesą arba lūkesčių interesą (angl. *expectation interest*)⁵³.

CK 6.245 straipsnio 4 dalyje yra atitinkamai pateikta deliktinės civilinės atsakomybės samprata pagal kurią, tai yra turtinė prievolė, atsirandanti dėl žalos, kuri nesusijusi su sutartiniais santykiais, išskyrus atvejus, kai įstatymai nustato, kad deliktinė atsakomybė atsiranda ir dėl žalos, susijusios su sutartiniais santykiais. Pagrindiniai deliktinės civilinės atsakomybės bruožai yra: 1) tai yra nauja turtinė prievolė; 2) atlieka kompensacinę funkciją; 3) atsiradimo pagrindas – padaryta žala; 4) reikalavimams dėl žalos atlyginimo yra taikomas sutrumpintas trijų metų ieškinio senaties terminas; 5) deliktinės civilinės atsakomybės atveju susitarimai dėl civilinės atsakomybės taikymo ar paribojimo negalimi. Pažymėtina, kad deliktinės atsakomybės atveju visiškai nuostolių atlyginimas reiškia „nukentėjusiojo grąžinimą į tokią padėtį, kokia būtų nepadarus žalos“⁵⁴. Akivaizdu, kad priešingai nei sutartinės civilinės atsakomybės atveju, čia asmenį siekiama gražinti į tokią padėtį, kuri buvo iki teisės pažeidimo, t.y. į *status quo*. Taigi deliktų teisė saugo negatyvųjį interesą (angl. *negative interest*).⁵⁵

Taigi, atsižvelgiant į aukščiau pateiktus sutartinės ir deliktinės civilinės atsakomybės panašumus ir skirtumus apibūdinančius bruožus, akivaizdu, kad tinkamas civilinės atsakomybės rūšies nustatymas yra ypatingai svarbus nagrinėjant juridinio asmens vadovo civilinės atsakomybės klausimą. Vien ieškinio senaties ar žalos (nuostolių) dydžio atlyginimo klausimai turi esminės reikšmės ginant juridinio asmens kreditorių pažeistas teises. Išsiaiškinus šių

⁵³Ten pat. P. 59.

⁵⁴Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt.. Civilinė teisė (prievolių teisė) // Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 212.

⁵⁵Ambrasienė D., Cirtautienė S., *Supra note 52*, P. 59.

civilinės atsakomybės rūšių pagrindinius skiriamuosius bruožus, turėtų būti nesunku atsakyti ir į klausimą, kurią iš jų reikėtų taikyti - tačiau ne viskas taip paprasta.

CK 2.87 straipsnio 7 dalyje nustatyta, kad juridinio asmens valdymo organų juridiniam asmeniui padaryta žala turi būti atlyginama visiškai, išskyrus, kai tarp šalių sudaryta sutartis numato ką kita. Cituojama nuostata leistų teigti, kad juridiniam asmeniui vadovo neteisėtais veiksmais padaryta žala turi būti atlyginama pagal sutartinės civilinės atsakomybės taisyklės, tačiau minėta, jog deliktinė civilinė atsakomybė neturi tokio bruožo kaip civilinės atsakomybės apribojimas. Minėta ir tai, kad įmonę ir jos vadovą sieja civiliniai sutartiniai teisiniai santykiai, o tai, autorių A. Abramavičiaus ir V. Mikelėno⁵⁶ teigimu, leidžia daryti išvadą, kad įmonės vadovo civilinė atsakomybė įmonei yra sutartinė. Tačiau anot R. Greičiaus⁵⁷: 1) vadovo fiduciarines pareigas įtvirtina įstatymai; 2) jos yra traktuojamos kaip įstatyminiai imperatyvai, kurių sutartimi negalima pakeisti; 3) privataus juridinio asmens vadovui pažeidus fiduciarines pareigas, jam taikytinos deliktinės civilinės atsakomybės taisyklės. Taigi, cituojami autoriai tik fragmentiškai paliečia konkrečios civilinės atsakomybės rūšies taikymo atvejus ir iš esmės pasisako dėl juridinio asmens vadovo atsakomybės pačiai įmonei, bet ne juridinio asmens kreditoriams. Matyt, autorių nuomonės išsiskiria ne be reikalo, kadangi, „<...>kai įstatymas aiškiai nenumato kokia civilinės atsakomybės rūšis turėtų būti taikoma konkrečiu atveju – gali iškilti civilinės atsakomybės rūšių konkurencija.“⁵⁸ Tai situacijos, kai galima taikyti arba sutartinę arba deliktinę civilinę atsakomybę. Tačiau analizuojant LAT formuojamą praktiką dėl konkrečios civilinės atsakomybės rūšies taikymo privataus juridinio asmens vadovo atžvilgiu - konkurencijos problema neišryškėjo. Teismo nutartyse pažymima⁵⁹, kad už pačiai įmonei padarytą žalą juridinio asmens vadovas atsako pagal deliktinės civilinės atsakomybės taisyklės. Taigi, galime daryti išvadą, kad bent jau žalą pačiai įmonei juridinio asmens vadovas atlygina pagal deliktinės civilinės atsakomybės taisyklės.

Tačiau mūsų nagrinėjamos temos atveju aktualiausia yra būtent tai, kokios civilinės atsakomybės rūšies pagrindu juridinio asmens vadovas atsako už juridinio asmens prievoles tretiesiems asmenims (kreditoriams). Čia vienareikšmiško atsakymo taip pat nesurasime. Civilinės teisinės atsakomybės prasme, sprendžiant žalos kreditoriams atlyginimo klausimą,

⁵⁶ Abramavičius A.; Mikelėnas V. *Supra note* 49, P 233.

⁵⁷ Greičius R. *Privataus juridinio asmens vadovo fiduciarinės pareigos* – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007. P. 219

⁵⁸ Plačiau žr. Mikelėnas V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995. P. 51.

⁵⁹ Plačiau žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. lapkričio mėn. 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-444/2009 „<...> bendrovės vadovo veiksmai sudarant ir vykdant sandorius (cesijos ir laidavimo sutartis) turi užtikrinti, kad bendrovei nebūtų padaryta žalos (nuostolių). Kadangi pagal nagrinėjamoje byloje pareikštus ieškinio reikalavimus bendrovės vadovas už įstatymuose įtvirtintų pareigų pažeidimus atsako tada, kai jo veiksmais padaroma žalos (nuostolių), tai padarytos žalos (nuostolių) faktas, kaip toks, yra ne tik viena iš būtinųjų kasatoriaus civilinės (deliktinės) atsakomybės sąlygų, bet ir pagrindas (prielaida) šioje byloje nagrinėjamus konkrečius kasatoriaus veiksmus (neveikimą) kvalifikuoti kaip neteisėtus.“

didelę įtaką turi prievolės kilmė, t.y. nauja prievolė atlyginti žalą kyla iš deliktinių ar sutartinių teisinių santykių. Bendrovei vykdant ūkinę-komercinę veiklą su trečiaisiais asmenis (kreditoriais) parastai juos sieja tam tikri sutartiniai teisiniai santykiai (pvz. sudarytos pirkimo-pardavimo sutartys, paslaugų teikimo, rangos sutartys ir t.t.). Kai įmonė nustoja vykdyti arba įvykdo netinkamai savo sutartinius įsipareigojimus kreditoriams – mes konstatuojame sutarties pažeidimą, už kurį įmonei kyla sutartinė civilinė atsakomybė. Įmonei padarius žalos tretiesiems asmenims nesant sutartinių santykių – konstatuosime esant deliktą, ir iš to įmonei kylančią deliktinę civilinę atsakomybę. Mūsų nagrinėjamu atveju būtina pažvelgti į konkrečios sutarties pažeidimo ar žalos (iš delikto) atsiradimo priežastis. Nors formaliai žiūrint sutarties pažeidimas arba žala (iš delikto) atsiranda dėl įmonės neteisėto veiksmo (veikimo ar neveikimo), tačiau pats pažeidimas (įmonės neteisėtas veiksmas) atsirado kaip pasekmė to, kad įmonės vadovas nevykdė arba netinkamai įvykdė įstatymuose ir (ar) bendrovės veiklos dokumentuose jam įtvirtintas pareigas. Dėl šių pareigų pažeidimo – galutiniame rezultate bendrovė nebegali pilnai atsiskaityti su savo kreditoriais. Tai leidžia mums samprotauti, kad: *pirma*, juridinio asmens vadovas nėra laikytinas bendrovės ir jos kreditorių sutartinių teisinių santykių šalimi (nors dauguma atveju betarpiškai dalyvauja juos įgyvendinant), todėl jis negali būti atsakingas ir už sutarties pažeidimą, bent jau pagal sutartinės civilinės atsakomybės taisykles, nes yra laikoma, kad sutartį pažeidė pats juridinis asmuo; *antra*, bendrovei padarius žalos tretiesiems asmenims nesant sutartinių santykių, tai leidžia kvalifikuoti teisės pažeidimą ir taikytinos civilinės atsakomybės rūšį taip pat tik pačios bendrovės atžvilgiu, tačiau ne jos vadovo. Kita vertus, atsižvelgiant į tai, kad įmonės negalėjimas įvykdyti savo prievolių, kylančių tiek iš sutartinės, tiek iš delikto, iš esmės įvyksta dėl to, kad įmonės vadovas nevykdė arba netinkamai įvykdė įstatymuose ir (ar) bendrovės įstatuose jam įtvirtintas pareigas, darbo autoriui leidžia daryti išvadą, kad tokių neteisėtų veiksmų pasėkoje atsiradusi žala ir dėl to neišvengiamai kylanti civilinė atsakomybė yra kvalifikuotina kaip deliktinė. Šią autoriaus išvadą, kad įmonei nebegalint įvykdyti savo sutartinių įsipareigojimų kreditoriams yra taikoma deliktinė civilinė atsakomybė, patvirtina ir visai nesena LAT praktika⁶⁰. Galimybės, kad iš delikto įmonei kilusią prievolę atlyginti kreditoriams padarytą žalą vadovas turėtų įvykdyti pagal kitas nei deliktinės civilinės atsakomybės taisykles, autorius net nekvestionuoja.

Vis dėlto, manytina, kad esminę reikšmę vadovo civilinės atsakomybės taikymui turi ne konkrečios vadovo civilinės atsakomybės rūšies parinkimas, o tai, kokia yra kreditorių

⁶⁰Plačiau žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. balandžio mėn. 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-214/2011 „<...> civilinė atsakomybė, atsirandanti už tai, kad sutartiniai įsipareigojimai buvo neįvykdyti (įmonė tapo nemoki ir negalėjo įvykdyti savo prievolių kreditoriams) dėl įprastos verslo praktikos neatitinkančių neteisėtų veiksmų, juridinio asmens valdymo organo nariui nevykdant ar netinkamai vykdant įstatymuose ir (ar) bendrovės įstatuose įtvirtintas pareigas, atlikimo, savo prigimtimi yra deliktinė (1964 m. CK 483 straipsnio 1 dalis, galiojančio CK 6.245 straipsnio 4 dalis, 6.263 straipsnio 1, 2 dalys)“.

reikalavimų prigimtis, t.y. reikalavimai kyla iš sutarties ar delikto. L. Didžiulis kreditorius pagal jų turimo reikalavimo rūšį išskiria į „valinius“ ir „atsitiktinius“⁶¹. Atsitiktiniai kreditoriai (angl. *involuntary creditors*) turimi omenyje visi kreditoriai iš nesutartinių prievolių, t.y. kreditoriai, kuriems prievoliniai santykiai atsirado ne jų valia, t.y. iš deliktų. Kaip nurodo autorius, atsitiktinių kreditorių apsaugai paprastai skiriamas ypatingas dėmesys, nes jie negali savo interesų apsaugoti derybomis (priešingai nei valiniai kreditoriai), todėl yra labiau pažeidžiami. Valiniais kreditoriais (angl. *voluntary creditors*) laikomi kreditoriai sutartinėse prievolėse, nes jie prisiėmė prievolę savo valia. Kaip nurodo autorius, tokiais atvejais paprastai teigiama, kad valiniai kreditoriai laikytini stipresniais kreditoriais nei atsitiktiniai, nes pirmieji sutartyse gali numatyti savo civilinių teisių ir ekonominių interesų apsaugos priemones, kai tuo tarpu atsitiktiniai kreditoriai tokios galimybės neturi. Šioje vietoje verta prisiminti, kad verslas – tai veikimas savo rizika. Kai abi sutarties šalys yra įmonės, užsiimančios ūkine-komercine veikla ir jų tikslas – pelno siekimas, jos veikia savo rizika ir tokiems ūkio subjektams taikomi griežtesni reikalavimai dėl savo teisių ir pareigų žinojimo, taip pat griežtesni atsakomybės už savo veiklą standartai⁶². Atsižvelgiant į tai, verslo subjektai (šiuo atveju valiniai kreditoriai) prieš pradėdami sutartinius santykius ne tik gali, bet ir privalo tinkamai įvertinti kitos sutarties šalies kreditingumo riziką, o jei ji kelia pagrįstų abejonių – pasirinkti vieną ar kelis prievolių įvykdymo užtikrinimo būdus (pvz. hipoteką, laidavimą, garantiją ir kt.).

Apibendrinami galime pasakyti, kad atsitiktinių kreditorių interesai iš esmės turėtų būti ginami visais atvejais ir žalos atlyginimas priteisiamas iš juridinio asmens vadovo pilna apimtimi, kai jų pirminis reikalavimas įmonei dėl žalos atlyginimo kyla iš delikto. Tais atvejais, kai kreditorių reikalavimai įmonei kyla iš sutarties pažeidimo, teismas, prieš taikydamas juridinio asmens vadovams deliktinę civilinę atsakomybę, turėtų neskubėti ir kiekvienu konkrečiu atveju tinkamai įvertinti ar jų interesų gynimas yra pagrįstas ir ar valiniai kreditoriai sudarydami sutartis prieš tai pasinaudojo visais įmanomais savo interesų užtikrinimo būdais. Jeigu jie šiomis teisėmis nepasinaudojo, manytina, kad turėtų prisiimti ir dėl to atsiradusius neigiamus padarinius. Kita vertus, šio požiūrio negalima sureikšminti. Manytina, kad ta dalis taisyklės, kuri kalba apie kreditorių reikalavimus, kylančius iš sutarties, neturėtų veikti tais atvejais, kai būtų nustatoma aiški bendrovės vadovo tyčia padaryti žalos, pavyzdžiui, tyčinio bankroto atveju, kai įmonė privedama prie bankroto sąmoningai blogai valdant įmonę.

⁶¹ Didžiulis L. Bendrovės vadovų civilinė atsakomybė kreditoriams // Justitia, 2008. Nr. 3 (69). P. 56.

⁶² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. sausio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-54/2009.

2. JURIDINIO ASMENS VADOVŲ PAREIGŲ JURIDINIO ASMENS KREDITORIAMS PROBLEMA

Nors jau radome atsakymą į klausimą, kokia civilinės atsakomybės rūšis turėtų būti taikoma juridinio asmens vadovams už juridinio asmens prievolės kreditoriams, kai šios prievolės nebegali būti įvykdytos dėl bendrovės vadovų neteisėtų veiksmų, tačiau čia pat iškyla kitas neišvengiamai susijęs klausimas, ties kurio analizė ir atsakymų paieška bus apsisotą šiame darbo skyriuje. Sistemiskai aiškindami CK XXII skyriaus „Civilinė atsakomybė“ pirmame skirsnyje „Bendrosios nuostatos“ įtvirtintą teisinį reguliavimą matome, o dėl to ir teismams nekyla klausimų⁶³, kad norint juridinio asmens vadovui taikyti civilinę atsakomybę už tretiesiems asmenims padarytą žalą bendrovei nebegalint įvykdyti savo įsipareigojimų, turi būti nustatytos visos keturios civilinės atsakomybės taikymo sąlygos – neteisėti veiksmai (CK 6.246 straipsnis); priežastinis ryšys (CK 6.247 straipsnis); kaltė kaip civilinės atsakomybės sąlyga (6.248 straipsnis); žala (CK 6.249 straipsnis).

CK 6.246 straipsnio 1 dalyje atitinkamai yra atskleistas vienos iš civilinės atsakomybės taikymo sąlygų - neteisėtų veiksmų - turinys. Minėtame straipsnyje nustatyta, kad civilinė atsakomybė atsiranda:

- 1) *neįvykdžius įstatymuose ar sutartyje nustatytos pareigos* (neteisėtas neveikimas) arba
- 2) *atlikus veiksmus, kuriuos įstatymai ar sutartis draudžia atlikti* (neteisėtas veikimas),
arba
- 3) *pažeidus bendro pobūdžio pareigą elgtis atidžiai ir rūpestingai*.

Taigi tam, kad būtų galima nustatyti ar asmuo konkrečiu atveju elgėsi teisėtai, tenka analizuoti kam ir kokias pareigas šis asmuo turi, koks tų pareigų turinys, pobūdis ir apimtis, ar tos pareigos buvo pažeistos. Pažymėtina, kad įmonių teisėje būtent šie klausimai ir sukelia daugiausiai diskusijų - tiek teorijoje, tiek praktikoje. Atsižvelgiant į tai, šiame skyriuje toliau bus analizuojamas juridinio asmens vadovo neteisėtų veiksmų turinys, t.y. pareigos už kurių pažeidimą juridinio asmens vadovams yra taikoma deliktinė civilinė atsakomybe. Kitos būtinosios civilinės atsakomybės taikymo sąlygos bus aptartos trečiame šio darbo skyriuje, kai

⁶³Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, spręsdamas juridinio asmens valdymo organų narių atsakomybės tretiesiems asmenims taikymo klausimus, yra nurodęs, kad šiai atsakomybei atsirasti būtinas sąlygų visetas:

- žala (nuostoliai),
- neteisėti veiksmai,
- teisiškai reikšmingas neteisėtus veiksmus ir žalą siejantis priežastinis ryšys,
- taip pat žalą padariusio asmens kaltė.

Iš šių keturių sąlygų pirmųjų trijų, tarp jų neteisėtų veiksmų, buvimą privalo įrodyti asmuo (ieškovas), reikalaujantis taikyti civilinę atsakomybę juridinio asmens valdymo organų nariu buvusiam asmeniui (atsakovui), o šio kaltė preziumuojama, tačiau taip pat turi būti nustatyta, nes paneigti nurodytą prezumpciją, siekdamas išvengti civilinės atsakomybės, remdamasis kaltės nebuvimu, galėtų (ir turėtų) atsakovas. Plačiau žr.: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. lapkričio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-604/2006; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išplėstinės teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 20 d. nutartis civilinėje Nr. 3K-7-444/2009.

bus analizuojami konkretūs juridinio asmens vadovų deliktinės civilinės atsakomybės taikymo už tretiesiems asmenims padarytą žalą atvejai.

2.1. Asmenys, kuriems juridinio asmens vadovai turi pareigas ir šių pareigų turinys

Pačioje darbo pradžioje buvo užsiminta apie klasikinėmis laikomomis juridinio asmens sampratas – fikcijos ir realybės teorijas, tačiau pasakyta, kad į jų analizę nebus leistasi. Laikantis išsakyto įsipareigojimo jos nebus analizuojamos, tačiau ieškant atsakymo į šiame skyriuje keliamus klausimus, vis dėlto teks analizuoti šiuolaikinę juridinio asmens sampratą. Klasikinėmis laikomos juridinio asmens sampratos teorijos sugebėjo viena kitą papildydamos atsilaikyti spartiems pasaulinės ekonomikos ir rinkos pokyčiams net iki XX amžiaus pabaigos. Pagrindinis abejoms teorijoms būdingas požymis, kuris savu laiku buvo laikomas teorijų privalumu, tačiau galiausiai nulėmęs naujos teorijos paieškos būtinybę, buvo tas, kad kiekviena iš šių teorijų teikdavo pirmenybę tam tikrai interesų grupei.⁶⁴ Tenka pripažinti, kad debatai dėl įvairių interesų grupių prioriteto kyla iš pačios juridinio asmens prigimties ir jo valdymo funkcijos pobūdžio. Šių debatų kurstymui įtakos taip pat turėjo per paskutinį dvidešimtmetį pasaulyje plačiai pagarsėję tokių didelių korporacijų kaip Enron, Tyco International, Peregrine Systems ir WorldCom bankrotai, lėmę pasaulyje didžiulę bangą naujų bendrovių valdymo tobulinimo iniciatyvų. Pavyzdžiu Jungtinėje Karalystėje atsižvelgiant į pasaulinėje rinkoje vykstančius reiškinius buvo įsteigtas Komitetas dėl bendrovių valdymo finansinių aspektų (angl. *The Committee on the Financial Aspects of Corporate Governance*) ir jo 1992 m. parengtas vienas iš pirmųjų bendrovių valdymo pavyzdinių principų kodeksas. Paminėtinas ir Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (angl. *Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)*) 1999 metais išleistas (2004 metais peržiūrėtas) rekomendacinis Bendrovių valdymo principų (angl. *OECD Principles of Corporate Governance*) kodeksas.⁶⁵ Tačiau grįžkime šiek tiek atgal, t.y. prie pačios bendrovės valdymo funkcijos turinio.

⁶⁴ Pavyzdžiui fikcijos teorijoje pabrėžiama valstybės teisė reguliuoti juridinio asmens veiklą. Tik nuo valstybės valios priklauso kokios teisės ir pareigos bus suteiktos juridiniam asmeniui. Šioje teorijoje akivaizdžiai iškeliamas valstybės vaidmuo. Tuo tarpu realybės teorijos atveju pirmenybė teikiama išimtinai juridinio asmens steigėjų (dalyvių) interesams.

⁶⁵ Atkreiptinas dėmesys, kad 2004 metais NASDAQ OMX Vilnius (vertybinių popierių birža) ėmėsi iniciatyvos kodifikuoti tinkamo bendrovių valdymo principus bei standartus ir pasiūlyti NASDAQ OMX Vilnius listinguojamoms bendrovėms palaiapsniui imti taikyti šiuos principus bei standartus savo veikloje. Šie principai ir standartai reguliuoja sritis, susijusias su akcininkų interesų apsauga, tinkama pusiausvyra bei funkcijų paskirstymu tarp bendrovės organų, informacijos apie bendrovę tinkamu atskleidimu. Rengiant NASDAQ OMX Vilnius listinguojamų bendrovių valdymo kodeksą, buvo vadovaujamosi analogiškais kitų valstybių ir tarptautinių organizacijų kodeksais, standartais bei principais, kurių pagrindinės idėjos ir kryptys atspindėtos jo minėtos Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) išdėstytuose „Bendrovių valdymo principuose“ („OECD Principles of Corporate Governance“).

Kalbant apie bendrovės valdymą, R. Tricker⁶⁶ išskiria dvi sąvokas – vadovavimą ir valdymą. Kaip tiksliai pažymi autorius, jeigu vadovavimas yra suprantamas kaip bendrovės veiklos vedimas, tai valdymas suprantamas kaip stebėjimas ar ta veikla yra tinkamai vedama. Šis kontrastas atskleidžia egzistuojantį tam tikrą priežiūros funkcijos elementą bendrovės vadovo veikloje. Tačiau iškart kyla klausimas – į kieno interesus bendrovės vadovas turi atsižvelgti vesdamas įmonės veiklą ir tuo pačiu privalėdamas užtikrinti, kad ji būtų tinkamai vedama?

Turbūt niekam nekils abejonių, o jau ir aksioma galime laikyti tapus teiginį, kad bendrovės vadovas pirmiausia turėtų atsižvelgti į įmonės dalyvių (akcininkų) interesus, kurių pagrindinis interesas – maksimizuoti savo turtą. Į bendrovės akcininkų interesus orientuotą poziciją bandoma pagrįsti per pačią juridinio asmens prigimtį, t.y., kad akcininkai yra bendrovės savininkai. Ši, dar kitaip vadinama turtinių teisių teorija⁶⁷, teigia, kad bendrovė yra privati akcininkų nuosavybė, pagrįsta nuosavybės teisėmis į akcijas. Būtų galima pridurti, kad bendrovės valdymas pagal šią teoriją yra nukreiptas į akcininkų, bet ne trečiųjų asmenų interesus, kadangi bendrovė yra visų akcininkų bendra nuosavybė, o ir pati bendrovė yra steigiama siekiant patenkinti jų steigėjų interesus. Tačiau, nors akcininkams priklausančios turtinės bei neturtinės teisės gali leisti pamanyti, kad jie yra juridinio asmens savininkai, tačiau trumpai tariant – jiems bendrovė nepriklauso. Taip, nepaneigsime to, kad akcininkams priklauso tam tikra dalis juridinio asmens paskirstyto grynojo pelno, tačiau akcininkas (ar net vienintelis akcininkas), nuo to momento, kai juridiniam asmeniui perduoda tam tikrą dalį savo turto, nustoja būti to turto savininku. Šis bendrovės ir jos dalyvių turto atskirumo požymis iš esmės yra pagrindinis juridinio asmens steigimo tikslas, kuris padeda įgyvendinti vieną iš juridinio asmens pagrindinių funkcijų, t.y. juridinio asmens kreditoriams suteikia pirmenybę į bendrovei nuosavybės teise priklausančią turtą prieš asmeninius juridinio asmens dalyvių kreditorius. Atskiras juridinio asmens ir jo dalyvių turtas yra ta kaina, kurią turi sumokėti juridinio asmens dalyviai, siekdami pasinaudoti juridinio asmens ribotos civilinės atsakomybės suteikiamomis galimybėmis. Tačiau turto atskirumo požymis⁶⁸ neturėtų būti sutapatinamas su ribotos civilinės atsakomybės požymiu. Kaip pažymi A. Tikniūtė⁶⁹, pastarasis požymis išimtinai priklauso nuo pasirinktos juridinio asmens organizacinės formos ir yra laikytinas veikia išvestiniu juridinio asmens instituto požymiu, nei būtinu jo bruožu.

⁶⁶ Tricker R. Corporate governance: Practices, procedures, and powers in British companies and their boards of directors. Gower Pub. Co. London.1984. P. 6.

⁶⁷ Boatright J. Ethics in finance. Blackwell Publishers. 1999. P. 170.

⁶⁸ Analizuodami Lietuvos Respublikos teisinį reguliavimą taip pat rasime, kad turto atskirumo principas yra įtvirtintas CK 2.50 straipsnio 1 dalyje – „Juridinis asmuo neatsako pagal juridinio asmens dalyvio prievoles, o pastarasis neatsako pagal juridinio asmens prievoles <...>“.

⁶⁹ Plačiau žr. Tikniūtė A. Juridinio asmens doktrina: šiuolaikinės tendencijos. // Jurisprudencija. 2008 2(104). P. 64-72.

Vis dėlto vien į akcininkų interesus orientuotas bendrovės valdymas nebeatitiko XX amžiaus poreikių, kadangi nebegalėjo paaiškinti sudėtingų teisinių santykių, susiklostančių tarp visų juridinio asmens interesų grupių (dalyvių (akcininkų), vadovų, darbuotojų, kreditorių, visuomenės). Dėl to atsirado akivaizdus poreikis naujos konceptualios teorijos paieškai. Pažymėtina, kad čia nemažą įtaką teisininkams turėjo ekonomistų darbai⁷⁰, kurie įtakojo naujos juridinio asmens sampratos formavimąsi. Ši nauja samprata – tai sutartinė teorija (angl. *Nexus of contracts*). Pagal šią teoriją juridinis asmuo yra sudarytas iš daugelio interesų grupių turimų nuosavybės ir reikalavimo teisių ir ne vien tų, kurios priklauso akcininkams. Pagal minėtą teoriją visų interesų grupių santykiai yra grindžiami sutartimis, be kita ko, priešingai nei realybės teorijos atveju, juridinio asmens subjektiškumas nebelaikoma viena iš svarbiausių jo savybių. Taigi pagal šią teoriją nebelieka vyraujančios akcininkų interesų viršenybės, o tai reiškia, kad iš esmės išsiplečia subjektų ratas į kurių tikslų ir interesų tenkinimą yra orientuotas pats juridinis asmuo. Tai atitinkamai reiškia, kad ir įmonės vadovai atlikdami savo funkcijas turi atsižvelgti į visų, juridinį asmenį sudarančių interesų grupių, interesus, juos tarpusavyje derinti ir nepažeisti.

Analizuodami Lietuvos Respublikos teisinį reguliavimą taip pat galime matyti, kad jame yra įtvirtinti skirtingi juridinio asmens tikslai, susiję su skirtingų subjektų interesų tenkinimu, pavyzdžiui:

- paties juridinio asmens (CK 2.50 straipsnis, 2.81 straipsnis; ABĮ 37 straipsnio 8 dalis; Vilniaus vertybinių popierių biržoje listinguojamų bendrovių valdymo kodekso VII principas);
- juridinio asmens dalyvių (akcininkų) (CK 2.124; ABĮ 15 ir 16 straipsniai; Vilniaus vertybinių popierių biržoje listinguojamų bendrovių valdymo kodekso I, II, III, IV ir kiti principai);
- juridinio asmens kreditorių (CK 2.82 straipsnio 4 dalis, 6.66, 6.68 straipsniai; Vilniaus vertybinių popierių biržoje listinguojamų bendrovių valdymo kodekso I principo 4 punktas, IX principas);
- darbuotojų, visuomenės ir kitų subjektų (CK 2.125 straipsnio 2 dalis, Vilniaus vertybinių popierių biržoje listinguojamų bendrovių valdymo kodekso VIII bei IX principai).

Problema iškyla tada, kai visų pirmiau nurodytų subjektų grupių interesus reikia derinti vykdant bendrovės veiklą. Be abejonės - ši pareiga tenka juridinio asmens vadovui, o už nesugebėjimą tinkamai šią pareigą vykdyti – tenka prisiimti atitinkamos formos teisinę atsakomybę.

⁷⁰ Pažymėtini tokie kaip Ronald Harry Coase, kuriam už Coase teoremą 1991 m. buvo įteikta Nobelio premija už pasiekimus ekonomikos srityje, jo pasekėjas George Stigler ir kt.

Taigi, juridinio asmens vadovas, būdamas vienasmeniu juridinio asmens valdymo organu, turi savarankišką kompetenciją, kuri yra apibrėžiama pagal jo atliekamas funkcijas ir vykdomus uždavinius. Šie vadovo uždaviniai ir funkcijos yra ne kas kita, kaip vadovo teisės ir pareigos, kurias jis turi vykdyti, derinti ir įgyvendinti kasdienėje bendrovės veikloje pirmiau išvardintų subjektų atžvilgiu. Atsižvelgiant į tai, kur tos pareigos yra įtvirtintos, jas galima sąlyginai išskirti į dvi grupes:

- 1) pareigos, įtvirtintos įstatymuose ir kituose teisės aktuose;
- 2) pareigos, įtvirtintos įmonės įstatuose ir kituose įmonės veiklos dokumentuose.

Jau minėta, kad civilinė atsakomybė juridinio asmens vadovo atžvilgiu gali būti taikoma, kai (visų pirma) yra nustatomi juridinio asmens vadovo neteisėti veiksmai, t.y. konstatuojamas juridinio asmens vadovo pareigų pažeidimas. Mūsų nagrinėjamos temos atveju nėra aktualios tokios juridinio asmens vadovo pareigos, kurios yra imperatyviai įtvirtintos teisės aktuose ar įmonės veiklos dokumentuose, o jų turinys, objektas ir atsakomybės už šių pareigų pažeidimą taikymas yra visiškai aiškus ir akivaizdus. Su kiek kitokia situacija yra susiduriama tada, kai kalba nukrypsta apie juridinio asmens vadovų *fiduciarines pareigas*⁷¹, jų laikymąsi, derinimą, pažeidimus ir už tai kylančios civilinės atsakomybės taikymą.

Įstatymuose, kituose teisės aktuose bei įmonės veiklos dokumentuose įtvirtintos konkrečios juridinio asmens vadovų pareigos (atliekamos funkcijos ir uždaviniai) yra laikytini juridinio asmens vadovo kompetencijos dalimi. Šios pareigos yra imperatyvūs reikalavimai juridinio asmens vadovui susilaikyti arba atlikti tam tikrus veiksmus. Tuo tarpu fiduciarinės pareigos nubrėžia, kokiais principais vadovaujantis ši kompetencija turi būti įgyvendinama.⁷² Anot R. Greičiaus⁷³ fiduciarinės pareigos siejasi su privataus juridinio asmens vadovo kompetencija (atliekamomis funkcijomis ir užduotimis) mažiausiai keliais aspektais:

Pirma, funkcijos yra tai, ką vadovas privalo padaryti, o fiduciarinės pareigos lemia, kaip tos funkcijos turi būti įgyvendintos;

Antra, fiduciarinės pareigos užpildo spragas, kai įstatymai ar sandoriai nenumato, ką įmonės vadovas privalo daryti konkrečiu atveju;

Trečia, įmonės vadovo kompetencija, atliekamos funkcijos nesuteikia pagrindo analizuoti jų objekto, nes jo nėra. Ypač aktualus klausimas, koks tas fiduciarinių pareigų

⁷¹ Šis terminas siejamas su lotynišku terminu *fiducia*, kuris reiškia pasitikėjimą, patikėjimą, užtikrinimą. Interaktyvus: <http://www.latinwordlist.com/latin-words/fiducia-10914362.htm> ;prisijungimo laikas 2012-07-26.

⁷² Greičius R. Privataus juridinio asmens vadovo fiduciarinės pareigos – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007. P. 23.

⁷³ Ten pat. P. 24.

objektas, kuris apibrėžia fiduciarinių pareigų subjekto elgesį – veikti vieno ar kito asmens labui.⁷⁴

Tačiau tam, kad galėtume tam tikras pareigas įvardinti kaip fiduciarines, pirmiausia reikia nustatyti ar tarp šalių yra susiklostę *fiduciariniai santykiai*⁷⁵. Paprastai tokie santykiai susiklosto tarp tokių asmenų, kai vienas iš jų kito atžvilgiu reikalauja visiško pasitikėjimo, geros valios ir sąžiningumo. Kaip taisyklė, fiduciarinės pareigos yra siejamos su santykiais, kurie susiklosto tarp įmonės ir jos vadovo, atstovo ir atstovaujamojo, draudiko ir draudėjo, banko ir banko kliento, patikėtojo ir patikėtinio, advokato ir advokato kliento bei kt. Tačiau, kaip savo straipsnyje pažymi M. Day⁷⁶, aiškinantis ar santykiai yra fiduciariniai – šių santykių turinys visada privalo būti nagrinėjamas komercinio konteksto šviesoje ir atsižvelgiant į prisiimamus įsipareigojimus (tačiau ne vien į tai, kaip pačios šalys įvardija savo santykius). Tik tada, kai tarp šalių yra susiklostę fiduciariniai santykiai, galime iš juos siejančių asmenų reikalauti, kad jie laikytųsi ir nepažeidintų fiduciarinių pareigų.

Prisiminkime jau anksčiau aptartą šiuolaikinę juridinio asmens sampratos teoriją. Pagal ją, bendrovės veikla susideda iš daugelio skirtingų interesų grupių sutarčių. Visos šios grupės žinoma turi skirtingus interesus. Kad šie interesai neišvengiamai susikerta – akivaizdu. Tai ypač aktualu kalbant apie juridinio asmens akcininkų ir jo kreditorių interesus. Kaip teigia L. Didžiulis, „<...>jeigu bus saugomi tik akcininkų interesai, teisinis reguliavimas sugrįš bent šimtą metų atgal – į klasikinės bendrovių teisės laikus, kur faktiškai buvo pripažįstami tik akcininkų interesai.“⁷⁷ Todėl, remiantis šiuolaikine juridinio asmens samprata, bendrovė privalo veikti atsižvelgdama ne tik į akcininkų, bet ir į visų kitų suinteresuotų asmenų interesus. Jau minėta, kad už šių interesų derinimą yra atsakingas juridinio asmens vadovas. Todėl, siekiant apsaugoti visų juridinio asmens interesų grupių teises, tenka pripažinti egzistuojančius fiduciarinius santykius ir iš jų kylančias juridinio asmens vadovo pareigas ne tik juridinio asmens akcininkų bet ir trečiųjų asmenų, įskaitant kreditorius, atžvilgiu. Jeigu šių santykių ir pareigų nebūtų – sunkiai būtų galima įsivaizduoti, kaip turėtų būti realizuojama juridinio asmens kreditorių bei kitų suinteresuotų subjektų grupių pažeistų teisių gynyba. Atsižvelgiant į tai, kad tiek teisės teorijoje, tiek teismų praktikoje yra vienareikšmiškai pripažįstama, jog fiduciarines pareigas juridinio asmens vadovai turi ne tik juridinio asmens dalyvių, bet ir kitų jį sudarančių interesų grupių (įskaitant kreditorius) atžvilgiu, į šių santykių kilmės ir fiduciarinių santykių teorijų analizę dėl ribotos darbo apimties nesileisime. Mūsų nagrinėjamai temai yra aktualu tai,

⁷⁴ Pavyzdžiui, įmonės vadovo fiduciarinė pareiga - veikti įmonės akcininkų, kreditorių, darbuotojų ir kitų asmenų interesais.

⁷⁵ Pažymėtina, kad pačia bendriausia prasme fiduciarinius santykius galima apibūdinti kaip pasitikėjimo santykius.

⁷⁶ Day M. Fiduciary duties. Trust and trustees. Volume 15, Issue 6. 2009. P. 447.

⁷⁷ Plačiau žr. Didžiulis L. Bendrovės vadovų civilinė atsakomybė kreditoriams // Justitia, 2008. Nr. 3 (69). P. 63.

koks šių specifinių pareigų pobūdis, turinys bei apimtis ir kaip šios pareigos turi būti derinamos tarpusavyje tarp skirtingų juridinio asmens interesų grupių.

Nors fiduciarinių pareigų termino Lietuvos Respublikos teisiniame reguliavime nerasime, nes šis terminas yra tik teismų praktikos ir įmonių teisės teorijos dalykas, tačiau įvairiuose teisės aktuose bei teismų praktikoje yra nustatyti kriterijai, kuriais juridinio asmens vadovas turi vadovautis tiek atliekant konkrečius veiksmus, tiek vedant kasdienę bendrovės veiklą. Šie kriterijai yra įtvirtinti skirtingo pobūdžio teisės aktuose, pavyzdžiui: CK, ABĮ, Draudimo įstatyme⁷⁸, jau minėtame rekomendacinio pobūdžio Vilniaus vertybinių popierių biržoje listinguojamų bendrovių valdymo kodekse, konkrečios bendrovės vidaus dokumentuose. Atsižvelgiant į tai, toliau bus apžvelgiamos pagrindinės įmonių teisės teorijoje pagal turinį išskiriamos juridinio asmens vadovų fiduciarinės pareigos, kurias galime rasti tiek Lietuvos Respublikos teisiniame reguliavime, tiek vis dar besiformuojančioje Lietuvos teismų praktikoje.

Fiduciarinė pareiga veikti protingai ir jos turinys. Fiduciarinių pareigų analizę pradėdame nuo pareigos „veikti protingai“ neatsitiktinai. Ši pareiga, kaip ir pareiga veikti sąžiningai, yra bendrasis civilinės teisės principas, įtvirtintas CK 1.5 straipsnyje, kuriame numatyta, kad civilinių teisinių santykių subjektai, įgyvendindami savo teises bei atlikdami pareigas, privalo veikti pagal teisingumo, protingumo ir sąžiningumo reikalavimus. Šis principas iš esmės reiškia, kad civilinių teisinių santykių subjektai veiktų apdairiai, rūpestingai ir protingai. Mūsų nagrinėjamai temai yra aktualu tai, kad reikalavimo veikti protingai svarba yra pabrėžiama ir juridinių asmenų veiklos srityje. Būtent CK 2.87 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtintas reikalavimas, kad juridinio asmens valdymo organo narys juridinio asmens ir kitų juridinio asmens organų narių atžvilgiu veiktų sąžiningai ir protingai. Vis dėlto, koks yra pareigos veikti protingai turinys –Lietuvos Respublikos teisinis reguliavimas mums nepateikia. Šios pareigos turinio atskleidimas paliktas teismų praktikos bei teisės mokslo darbams.

Lietuvos teisiniame reguliavime įtvirtinta juridinio asmens vadovo pareiga veikti protingai, autoriaus nuomone, savo turiniu iš esmės atitinka bendrosios teisės tradicijos šalyse (Anglijoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose, Australijoje ir kt.) išskiriamą fiduciarinę pareigą „veikti rūpestingai“ (angl. *duty of care*). Pareiga veikti rūpestingai reikalauja iš bendrovės vadovų, kad jie veiktų apdairiai visos protingai prieinamos informacijos apie įmonės veiklą šviesoje ir priimtų sprendimus jos naudai.⁷⁹ Tam, kad minėtas principas nebūtų pažeistas, iš

⁷⁸Lietuvos Respublikos draudimo įstatymas // Valstybės žinios, 2003-10-08, Nr. 94-4246.

⁷⁹ Donnelley R R. Fiduciary duties and other responsibilities of corporate directors and officers. P 15. Interaktyvus: [http://www.rdonnelley.com/financial/Downloads/PDF/Fiduciary Duties and Other Responsibilities of Corporate Directors and Officers.pdf](http://www.rdonnelley.com/financial/Downloads/PDF/Fiduciary%20Duties%20and%20Other%20Responsibilities%20of%20Corporate%20Directors%20and%20Officers.pdf); prisijungimo laikas 2012 m. rugsėjo 22 d. P. 76 . Vis dėlto, kai kurių autorių nuomone, pareiga veikti rūpestingai apskritai nėra fiduciarinė pareiga, tačiau dėl ribotos darbo apimties į

bendrovės vadovų paprastai yra reikalaujama, kad jie laikytųsi šios praktikos: surinktų ir įvertintų visą reikiamą informaciją; neskubėtų priimti bendrovės veiklai reikšmingus sprendimus; įvertintų ekspertų išvadas ir pasiūlymus; suvoktų atliekamas operacijas; priimtų sąmoningus sprendimus tik prieš tai padiskutavę; suprastų apie bendrovės finansinę padėtį ir su ja susijusią kontrolę; visada būtų informuoti apie bendrovės vykdomas operacijas, rezultatus ir galimas problemas; vykdyti nuolatinę įmonės veiklos kontrolę ir stebėti ar nėra nusižengiama teisės aktų reikalavimas bei pačios bendrovės vidaus dokumentams. Ten, kur bendrovių vadovai laikosi pirmiau nurodytos praktikos, vargu ar kada galėsime konstatuoti buvus pareigos veikti protingai (rūpestingai) pažeidimą. Pagal užsienio teismų praktiką pareigos veikti rūpestingai pažeidimas paprastai konstatuojamas tada, kai bendrovės vadovai įsitraukia į tokią veiklą, kuri gali būti apibūdinama kaip labai aplaidi, nustatomas vadovų neapgalvotas abejingumas akcininkų interesams ir vadovo veiksmai visiškai nesuderinami su racionalių sprendimų priėmimo procesu.⁸⁰

Analizuodami Lietuvos Respublikos teismų praktiką galime matyti, kad visose bylose, kuriose buvo nagrinėjama juridinio asmens vadovo civilinė atsakomybė tiek už pačiai įmonei, tiek už tretiesiems asmenims padarytą žalą, teismai be kita ko vertindavo ir tai, ar konkrečiu atveju juridinio asmens vadovas laikėsi pareigos veikti protingai. Kasacinio teismo praktikoje akcentuojama, kad administracijos vadovas yra specialus subjektas, kuriam taikomi aukštesni veiklos ir atsakomybės standartai nei eiliniam bendrovės darbuotojui; įmonę ir administracijos vadovą sieja pasitikėjimo (fiduciariniai) santykiai; tai reiškia, kad įmonės administracijos vadovas privalo *ex officio* veikti išimtinai įmonės interesais; įmonės vadovas atstovauja bendrovei, atsako už įmonės kasdienės veiklos organizavimą; jis turi veikti rūpestingai, sąžiningai, atidžiai, kvalifikuotai bei daryti viską, kas nuo jo priklauso, kad jo vadovaujama įmonė veiktų pagal įstatymus ir kitus teisės aktus.⁸¹ Ar įmonės administracijos vadovas konkrečiu atveju šias pareigas įvykdė, nustatoma pagal tam tikrus objektyvius elgesio standartus – rūpestingo, apdairaus, protingo vadovo elgesio matą.⁸² Kaip matome, Lietuvos teismų praktikoje yra įtvirtintas taip vadinamasis objektyvusis protingumo vertinimo kriterijus, t.y. teismas sprenddamas konkrečią bylą vertina tai, ar vadovas vykdydamas savo pareigas vadovavosi pirmiau nurodytais *bonus pater familias* standartais. Tačiau vertinant ar vadovas elgėsi

fiduciarinių pareigų klasifikacijų analizę nesileisime. Plačiau žr. Heath WM, The Director's 'Fiduciary' Duty of Care and Skill: a 'Misnomer' Companies & Securities Law Journal 370, 2007. P 392–93.

⁸⁰ Plačiau žr. Delavaro valstijos Aukščiausiojo teismo sprendimą byloje Smith v. Van Gorkom 488 A.2d 858 (Del. 1985), Jungtinių Valstijų apeliacinio teismo sprendimą byloje In Re Abbott Laboratories Derivative Shareholder Litigation 325 F.3d 795.

⁸¹ Plačiau žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. lapkričio 20 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-7-444/2009; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. lapkričio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-528/2009 ir kt.

⁸² Plačiau žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gegužės 25 d. nutartį Nr. 3K-7-266/2006 bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. birželio 12 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-298/2006.

konkrečioje situacijoje protingai, turi būti atsižvelgta ir į subjektyvius protingumo vertinimo kriterijus, t.y. turi būti atsakyta į klausimą, ar asmuo galėjo ką nors žinoti, daryti ar nedaryti, atsižvelgiant į jo amžių, išsimokslinimą, išprusimą, kvalifikaciją, gyvenimo patirtį ir kitas aplinkybes.⁸³ Pažymėtina, kad šio kriterijaus svarba taip pat atsispindi ir Lietuvos teismų praktikoje.⁸⁴ Vis dėl to, tam tikrais atvejais nustatyti ar vadovas nepažeidė savo pareigos veikti protingai (rūpestingai) - pirmiau minėtų objektyviųjų ir subjektyviųjų protingumo kriterijų gali nepakakti.

Paprastai juridinio asmens vadovai, siekdami išvengti atsakomybės už fiduciarinės pareigos veikti protingai pažeidimą, griebiasi vienos paprastos gudrybės – į bendrovei reikšmingų sprendimų priėmimo procesą įtraukia kitus subjektus, t.y. pasitelkia tam tikros srities ekspertus ar specialistus kaip teisininkus, ekonomistus, finansininkus ir kt., kurių pateiktų išvadų ir analizių pagrindu yra priimami sprendimai. Veikiant tokiu būdu, vargu ar kas galėtų drįsti teigti, kad bendrovės vadovas pasielgė neprotingai, aplaidžiai ar neapdairiai. Ši, dar kitaip vadinama pasiklovimo ekspertais (angl. *reliance on experts*) taisyklė, yra įtvirtinta Delavaro valstijos įmonių teisėje. Pagal šią taisyklę bendrovių direktoriams ir vadovams yra leidžiama pasikliauti tokių ekspertų patarimais ir rekomendacijomis tol, kol jie yra protingi ir sąžiningi.⁸⁵ Tada gali kilti klausimas, o kaip vadovui, būnant ne ekspertu nuspręsti, kad rekomendacijos ir patarimai nėra sąžiningi ir/ar protingi? Pirmia, vadovas turi protingai ir rūpestingai pasirinkti pačius ekspertus, t.y. surinkti visus duomenis, pagrindžiančius jų turimą kvalifikaciją. Antra, tam tikrais atvejais turėtų būti įvertintas ir pačių ekspertų objektyvumas (nešališkumas)⁸⁶. Trečia, jeigu vadovui yra pagrindo suabejoti eksperto pateiktos išvados teisingumu, jis turėtų atsisakyti ja vadovautis, kadangi priešingu atveju gali būti konstatuotas pareigos veikti rūpestingai pažeidimas. Apibendrinant galima pasakyti, kad vadovas niekada negali aklaai vadovautis jo pasitelktų ekspertų išvadomis, kadangi galutinį sprendimą visada jam tenka priimti pačiam. Analizuodami Lietuvos teismų praktiką galime matyti, kad vertinant aplinkybę, ar asmuo (tame tarpe ir bendrovių vadovai) tam tikroje situacijoje veikė protingai, taip pat yra vertinama pirmiau minėta aplinkybė, t.y. ar asmuo konkrečiu atveju pasinaudojo galimybe (o gal tiksliau pareiga)

⁸³ Mikelėnas V., Vileita A., Taminskas A. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. // Justitia, Vilnius, 2001. P. 76.

⁸⁴ Vienoje iš savo nutarčių Lietuvos apeliacinis teismas pažymėjo, kad „<...> vertinant įmonės vadovo elgesį dėl netinkamo kasos išlaidų orderio panaudojimo reikia atsižvelgti į jo subjektyvias žinias ir patyrimą. Plačiau žr. Lietuvos apeliacinio teismo nutartis 2001 m. civilinėje byloje Nr. 2A-79/2001.

⁸⁵ General corporation law; 8 Del. C. paragraph 141 (e) Interaktyvus: <http://delcode.delaware.gov/title8/c001/sc04/#1411>; prisijungimo laikas 2012-11-12.

⁸⁶ Štai vienoje Delavaro valstijos aukščiausiojo teismo nagrinėtoje byloje (In re Tel-Communications, Inc. Shareholders Litigation, No. 16470, 2005 Del. Ch) teismas būtent svarstė klausimą ar investicinio banko rekomendacija bendrovės komisijai gali būti laikoma nešališka, kai banko gaunamas atlygis yra tiesiogiai susijęs su bendrovės atliekamo sandorio ekonomija.

gauti kompetentingo asmens patarimą ar rekomendaciją.⁸⁷ Jeigu asmuo, konkrečioje situacijoje neturėdamas tam tikrų specialių žinių, kreipiasi į specialistą reikiamo patarimo, manytina, kad asmuo tokiu atveju veikė pakankamai apdairiai ir rūpestingai, todėl pareigos veikti protingai pažeidimo negalėtume konstatuoti. Kaip ši konkreti taisyklė veiktų Lietuvos teismuose nagrinėjant juridinio asmens vadovo civilinės atsakomybės klausimą - sunku prognozuoti, kadangi dar nė vienoje byloje tokiomis aplinkybėmis nebuvo remtasi. Vis dėlto, manytina, kad teismas analizuodamas juridinio asmens vadovo civilinės atsakomybės klausimą į šią aplinkybę privalėtų atsižvelgti ir įvertinti, remdamasis pirmiau nurodytais kriterijais.

Kitas svarbus instrumentas, galintis padėti juridinio asmens vadovams išvengti civilinės atsakomybės už fiduciarinės pareigos veikti protingai (rūpestingai) pažeidimą – verslo sprendimo vertinimo taisyklė (angl. *business judgment rule*). Pastaroji taisyklė buvo suformuota Jungtinių Amerikos Valstijų teismų praktikoje, kuri vėliau buvo perkelta ir į kai kurių valstijų teisės aktus. Ši taisyklė yra plačiai žinoma ir taikoma iš esmės tik bendrosios teisės tradicijos šalyse, kita vertus, būta iniciatyvų šią taisyklę perkelti ir Europos Sąjungos valstybių narių teisinį reguliavimą⁸⁸. Pažymėtina, kad šios taisyklės susiformavimą iš esmės lėmė poreikis suteikti bendrovės vadovams daugiau laisvės priimant rizikingus verslo sprendimus, t.y. tokiu būdu skatinant verslo plėtrą, be to, pagal šią taisyklę normali ūkinė rizika iš esmės turėtų tekti patiems juridinio asmens dalyviams, o ne jų vadovams. Nors teisės mokslininkai išskiria net kelis šios taisyklės turinio aiškinimo ir taikymo modelius⁸⁹, ši taisyklė gali būti trumpai apibūdinama kaip doktrina, sauganti juridinio asmens vadovus nuo asmeninės atsakomybės, jeigu jie veikė sąžiningai, rūpestingai ir neviršydami jiems suteiktų įgaliojimų.⁹⁰ Kiti autoriai nurodo, kad verslo sprendimo taisyklė yra prezumpcija, kad vadovas veikė būdamas gerai informuotas, sąžiningai ir atsižvelgdamas į geriausius įmonės interesus, todėl tokiais atvejais ieškovas turi pareigą šią prezumpciją paneigti ir įrodyti, kad konkrečiu atveju vadovo fiduciarinės pareigos buvo pažeistos.⁹¹ Vis dėlto, norint geriau suprasti šios taisyklės turinį, reikia analizuoti teisinį

⁸⁷ Protingumas reikalauja, jog asmuo, abejojantis dėl savo atliekamo veiksmo teisinės reikšmės ir jo galimų teisinių padarinių, prieš atlikdamas tą veiksma pasikonsultuotų su teisininku arba apskritai susilaikytų nuo tokio veiksmo atlikimo. Jeigu asmuo to nepadaro, jis elgiasi neapdairiai ir neatidžiai, o veikdamas tokiu būdu jis pats prisiima ir galimus neigiamus savo veiksmų padarinius. Plačiau žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. rugsėjo 5 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-745/2001 bei 2001 m. gruodžio 19 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-1325/2001.

⁸⁸ Prieš įsigaliojant 2004 m. balandžio 21 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentui Nr. 2004/25/EB dėl įmonių perėmimo pasiūlymų, buvo kilusios diskusijos ar modifikuota verslo sprendimų vertinimo taisyklė neturėtų pakeisti iki tol buvusio griežto neutraliteto taisyklės, pagal kurią bendrovės vadovai turėtų susilaikyti nuo bet kokio elgesio, kol nėra gaunamas aiškus akcininkų pritarimas. Vis dėlto, šios minties buvo atsisakyta, kadangi pripažinta, kad bendrosios teisės tradicijos taisyklės perkelti į kontinentinės teisės sistemą yra per daug problematiška.

⁸⁹ Plačiau žr. Giraldo C. A. L. Factors governing the application of the business judgment rule: an empiricall study of the US, UK, Australia and the Eu. // Interaktyvus: http://www.javeriana.edu.co/juridicas/pub_rev/documents/6-Laguado.pdf; prisijungimo laikas 2012 m. rugsėjo 23 d.

⁹⁰ Ten pat.

⁹¹ Donnelley RR. Fiduciary duties and other responsibilities of corporate directors and officers. P 15. Interaktyvus: [http://www.rdonnelley.com/financial/Downloads/PDF/Fiduciary Duties and Other Responsibilities of Corporate Directors and Offiers.pdf](http://www.rdonnelley.com/financial/Downloads/PDF/Fiduciary_Duties_and_Other_Responsibilities_of_Corporate_Directors_and_Offiers.pdf); prisijungimo laikas 2012 m. rugsėjo 22 d.

reguliuojamą ir susiformavusią teisminę praktiką. Štai Australijos 2001 m. Korporacijų įstatymo 180 straipsnio 2 dalyje yra įtvirtinta verslo sprendimo vertinimo taisyklė ir atskleistas jos turinys:

„Verslo sprendimo vertinimo taisyklė

<...>

(2) *Direktorius ar kitas bendrovės administracijos vadovas, kuris priima verslo sprendimus, bus laikomas tinkamai įvykdęs pirmoje dalyje nurodytas pareigas, taip pat jo priimtas sprendimas bus laikomas atitinkantis bendrosios teisės bei teisingumo teisės reikalavimus, jeigu:*

(a) *sprendimą priims sąžiningai ir siekdamas reikiamo tikslo; ir*

(b) *neturės asmeninio materialinio suinteresuotumo, susijusio su priimamo sprendimo dalyku, ir*

(c) *susipažins su priimamo sprendimo dalyku, tiek, kiek jo manymu yra pagrįstai reikalinga, ir*

(d) *racionaliai tiki, kad sprendimas labiausiai atitinka jo bendrovės interesus.*⁹²

Čia pat pažymima, kad direktorių ar bendrovės administracijos vadovų įsitikinimas, kad sprendimas geriausiai atitinka bendrovės interesus, bus laikomas racionali tik tada, kai joks kitas protingas asmuo būdamas jų vietoje nemanytų kitaip. Taigi, kaip matome, cituojamoje įstatyme normoje yra įtvirtinta tam tikra juridinių faktų visuma, kuri turi būti konstatuota, jeigu norima pateisinti juridinio asmens vadovo verslo sprendimą, kuris vis dėlto sukėlė žalą įmonei (įskaitant ir trečiuosius asmenis) arba nebuvo toks sėkmingas kaip pagrįstai tikėtasi. Galima pastebėti, kad cituojamos normos turinyje atsispindi ne tik reikalavimas bendrovės vadovui veikti protingai, bet ir reikalavimai veikti sąžiningai ir būti lojaliam bendrovei. Bendrai tariant, tol kol bendrovės vadovai laikosi pagrindinių savo fiduciarinių pareigų –veikti rūpestingai (protingai) ir veikti lojaliai – jie turi teisę į verslo sprendimų vertinimo taisyklės suteikiamą apsaugą.⁹³

Analizuodami Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių (atviro ir uždaro tipo) teisinį reguliuojamą mes nerasime eksplicitiškai įtvirtintos šios taisyklės. Šis klausimas, kaip ir daugelis kitų, palikti teismų praktikai bei teisės mokslininkų darbams. Šioje vietoje reiktų pritarti R. Greičius padarytai išvalgai, kad dažniausiai Lietuvos (aut. pastaba) teismai, vertindami verslo sprendimą, vadovaujasi kriterijumi, ar įmonės vadovas priėmė akivaizdžiai viršijantį normalią gamybinę-ūkinę riziką sprendimą ar ne, taip pat ir tai, ar priimtas sprendimas buvo nuostolingas,

⁹² 2001 m Australijos korporacijų įstatymas Interaktyvus: http://www.austlii.edu.au/au/legis/cth/consol_act/ca2001172/s180.html#business_judgment; prisijungimo laikas 2012 m. rugsėjo 23 d.

⁹³ Donelley R. R., *supra note* 91. P.13.

ar ne.⁹⁴ Štai vienoje LAT nagrinėtoje byloje teisėjų kolegija konstatavo, kad „<...> pirmosios instancijos teismas pagrįstai laikė, jog atsakovas, sudarydamas 2002 m. gruodžio 11 d. ir 2003 m. gegužės 30 d. finansinio lizingo sutartis, viršijo normalią ūkinę riziką ir savo kompetenciją, dėl šių sandorių bendrovei buvo padaryta nuostolių, kuriuos atsakovas privalo atlyginti.“⁹⁵ Kitoje nagrinėtoje byloje LAT padarė teisingą įžvalgą, jog teismų praktikoje nėra plačiai taikoma asmeninė bendrovės vadovo atsakomybė prieš kreditorius bendrųjų atsakomybę nustatančių teisės normų pagrindu. Kaip toliau pažymėjo teismas, „<...> ši praktika pagrįsta siekiu suderinti verslo riziką siekiant pelno. Tačiau tais atvejais, kai įmonė nevykdo veiklos ir didėja nuostoliai dėl neatsiskaitymo su kreditoriais, tokie veiksmai neatitinka protingos verslo rizikos ir prieštarauja geriems verslo standartams. Taigi įmonės administracijos vadovo civilinė atsakomybė grindžiama jo specialiuoju ar fiduciariniu pareigų pažeidimu, o ne vien aplinkybe, kad įmonė negali padengti skolos savo kreditoriams.“⁹⁶ Iš pateiktos teisminės praktikos pavyzdžių matyti, kad teismai nagrinėdami bylas įvertina ir tai, ar konkrečiu atveju bendrovės vadovo priimtas sprendimas neprasilenkia su normalia verslo rizika, t.y. ar tuo metu kitas protingas asmuo būdamas vadovo vietoje būtų priėmęs tokį patį sprendimą. Tačiau tai - jau retrospektyvus vadovų priimtų sprendimų vertinimas ir peržiūrėjimas *de novo*. O kai tokių sprendimų peržiūrėjimas perduodamas verslo patirties neturintiems teisėjams, gali kilti problema ar visais atvejais pavyks tinkamai nustatyti protingos ir pateisinamos rizikos ribą. Taigi, priešingai nei bendrosios teisės tradicijos šalyse, kur yra laikoma, kad vadovo priimtas verslo sprendimas yra protingas, sąžiningas ir lojalus kol neįrodyta priešingai, Lietuvoje, sprendžiant civilinės atsakomybės taikymo klausimus, galioja kaltės prezumpcija, t.y. teismas vertina ar bendrovės vadovo priimtas verslo sprendimas neviršijo normalios verslo rizikos, o įrodinėjimo našta dėl tinkamo verslo sprendimo priėmimo tenka patiems atsakovams, t.y. bendrovių vadovams.

⁹⁴ Greičius R., *supra note* 72.P. 141.

⁹⁵ Grįsdamas šią išvadą, pirmosios instancijos teismas rėmėsi FNTT specialisto išvada ir nustatytomis aplinkybėmis, kad bendrovė 2002 ir 2003 metais buvo moki, tačiau finansinė būklė rodė tikimybę, kad, nesiimant veiksmingų priemonių, gali pablogėti. Nepaisant to, atsakovas sudarė dvi lizingo sutartis, kuriomis bendrovė išsimokėtinai įsigijo du prabangius automobilius. Teismas atsižvelgė į bendrovės turėtus automobilius ir sprendė, kad bendrovė turėjo pakankamai transporto priemonių, o atsakovas naujų automobilių būtinybės neįrodė. Be to, nebuvo valdybos sprendimo įsigyti šį brangų ilgalaikį turtą, nors vieno automobilio vertė viršijo 1/20 dalį bendrovės įstatinio kapitalo. (Plačiau žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. liepos mėn. 20 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-334/2010).

⁹⁶ Plačiau žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. kovo mėn. 25 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-130/2011. Taip pat žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. balandžio mėn. 29 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-214/2011. Pastarojoje byloje teismas jau šiek tiek kitaip vertino juridinio asmens vadovų veiksmų teisėtumo klausimą. Teismas konstatavo, kad „<...> valdymo organų narių atsakomybė kreditoriams taip pat galima už bendro pobūdžio pareigos – laikytis tokio elgesio taisyklių, kad savo veiksmais nepadarytų žalos kitam asmeniui (nagrinėjamos bylos kontekste – vengti, kad įmonės kreditoriai patirtų nuostolių, nepriimti rizikingesnių sprendimų už tuos, kuriuos esamomis sąlygomis kreditoriai priimtų patys), pažeidimą, nesąžiningą, aplaidų, normalią verslo riziką viršijusį elgesį, kai įmonės veikla tampa nuostolinga. Nustačius, kad juridinio asmens valdymo organo narys atliko tokius veiksmus kreditoriaus atžvilgiu, pripažintina, kad jis atliko neteisėtus veiksmus.“

Apibendrinami tai, kas išdėstyta, galime teigti, kad nors juridinio asmens fiduciarinės pareigos veikti protingai (rūpestingai) turinys Lietuvos Respublikos teisiniame reguliavime nėra įtvirtintas, su šia užduotimi yra puikiai susitvarkiusi teisminė praktika. Kaip matėme, teismai vertindami, ar konkrečiu atveju juridinio asmens vadovas nepažeidė pareigos veikti protingai, įvertina tiek objektyvius, tiek subjektyvius protingumo vertinimo kriterijus. Be kita ko, nors ir ne grynąja savo forma, tačiau Lietuvos Respublikos teismų praktikai yra žinoma ir verslo sprendimų vertinimo doktrina, pagal kurią, tais atvejais, kai bendrovės vadovų verslo sprendimai viršija normalią ūkinę riziką, sukėlė bendrovei nuostolių yra nesąžiningi bei prieštarauja įmonės interesams, teismas konstatuoja esant pažeistas juridinio asmens vadovo fiduciarines pareigas, o visų pirmausia – pareigą veikti protingai.

Fiduciarinė pareiga veikti sąžiningai ir jos turinys. Bendroji pareiga veikti sąžiningai, kuri yra adresuojama visiems civilinių teisinių santykių subjektams, yra įtvirtinta jau pirmiau cituotame CK 1.5 straipsnyje, greta pareigos veikti protingai. Atitinkamai CK 2.87 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad juridinio asmens valdymo organo narys juridinio asmens ir kitų juridinio asmens organų narių atžvilgiu turi veikti sąžiningai. Vilniaus vertybinių popierių biržoje listinguojamų bendrovių valdymo kodekso 4.2. straipsnyje taip pat numatyta, kad kolegialaus organo nariai turėtų sąžiningai, rūpestingai ir atsakingai veikti bendrovės bei akcininkų naudai ir jų interesais, atsižvelgdami į darbuotojų interesus ir visuomenės gerovę. Tačiau šios pareigos turinys, kaip ir pareigos veikti protingai, CK nėra atskleistas. Šis darbas įstatymų leidėjo buvo paliktas Lietuvos teismų praktikai.

Apžvelgus Lietuvos teismų praktiką matyti, kad pareigos veikti sąžiningai vertinimas yra analogiškas pareigos veikti protingai vertinimui, t.y. teismai vertindami ar asmuo konkrečioje situacijoje pasielgė sąžiningai, turi įvertinti objektyvius ir subjektyvius sąžiningumo vertinimo kriterijus. Vienoje iš LAT bylų⁹⁷ buvo konstatuota, „<...>kad sąžiningumas – tai vertybinis teisinių santykių subjekto elgesio matas, nustatomas pagal objektyvų ir subjektyvų kriterijus. Objektyviuoju požiūriu sąžiningumas suprantamas kaip elgesys, atitinkantis protingumo ir teisingumo principų reikalavimus, t. y. rūpestingas, apdairus ir atidus elgesys. Subjektyviuoju požiūriu sąžiningumas nusako asmens vidinę būklę konkrečioje situacijoje, be kita ko, veikiamą subjektą individualizuojančių savybių, pavyzdžiui: jei tai fizinis asmuo – jo amžiaus, išsimokslinimo, praktinių įgūdžių ir pan., jei tai juridinis asmuo – veiklos pobūdžio, jos ypatybių, verslo patirties ir t. t.“ Kaip toliau pažymėjo teismas, sąžiningumas konkrečioje situacijoje yra fakto klausimas, tačiau reikalavimai jo turiniui gali skirtis, priklausomai nuo to, kokie sandoriai yra sudaromi ir kokioje situacijoje asmenys veikia. Taigi,

⁹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-44/2011.

teismas leido suprasti, kad skirtingiems asmenims konkrečioje situacijoje gali būti taikomas skirtingas sąžiningumo vertinimo standartas ir konkrečių kriterijų, kuriais kiekvienu atveju būtų galima vadovautis vertinant, ar asmuo toje situacijoje pasielgė sąžiningai - nėra. Čia verta prisiminti, kad civilinėje teisėje galioja sąžiningumo prezumpcija, kuri reiškia, kad kiekvienas asmuo pripažįstamas sąžiningu, jeigu neįrodyta kitaip. Atsižvelgiant į tai, darytina išvada, kad konkrečioje byloje svarstant juridinio asmens vadovo civilinės atsakomybės klausimą, ieškovui tektų pareiga įrodyti, kad konkrečioje situacijoje juridinio asmens vadovas pasielgė nesąžiningai, t.y. ieškovui tektų pareiga įrodyti kokius pareigos veikti sąžiningai turinio reikalavimus atsakovas pažeidė.⁹⁸

Siekiant išsamesnės fiduciarinės pareigos veikti sąžiningai (lot. *bona fide*) analizės, pažymėtina, kad ji savo turiniu sutampa su bendrosios teisės tradicijos šalyse plačiai vartojamu fiduciarinės pareigos terminu „veikti gera valia“ (angl. *to act in good faith*). Ši pareiga veikti atsižvelgiant į bendrovės interesus - tiek Jungtinėje Karalystėje, tiek Australijoje yra pripažįstama pamatine juridinio asmens vadovų fiduciarine pareiga.⁹⁹ Tuo tarpu Amerikoje, pareiga veikti sąžiningai atsižvelgiant į įmonės ir jos akcininkų interesus, pagal teismų praktiką yra laikoma veikiau ne savarankiška fiduciarine pareiga, o juridinio asmens vadovo fiduciarinės pareigos būti lojaliam bendrovei turinio elementu.¹⁰⁰ Vis dėlto, mums šiuo atveju yra svarbiau pats pareigos veikti sąžiningai (gera valia) turinys.

Veikimas nesąžiningai (bloga valia) pagal Amerikos valstijų teismų formuojamą praktiką nėra tiesiog blogas sprendimas ar neatsargumas, tai veikiau pripažįstama kaip sąmoningu žalos darymu turint nesąžiningų tikslų ar proto būseną, kuri vedama pasalūniškų ketinimų ar blogų kėslų. Pareigos veikti gera valia pažeidimus teismai konstatuodavo šiais atvejais: vadovai sąmoningai ar tyčia neatskleidė turimos informacijos tam, kad suklaidintų akcininkus¹⁰¹; pavedimas buvo aptvirtintas turint kitų tikslų nei siekiant bendrovės gerovės ir pažeidžiant taikytinas teisės normas¹⁰²; vadovo sprendimas pirmiausia buvo motyvuotas siekiant

⁹⁸ Vienoje iš LAT nagrinėtų bylų, kuriose buvo vertinamas juridinio asmens vadovų sąžiningumas, teismas nurodė, kad „<...>nagrinėjamoje byloje pirmosios instancijos teismas pagrįstai atsižvelgė ir įvertino nustatytas ir nepaneigtas aplinkybes, jog UAB „Metalo ženklai“, UAB „Aukštaitijos statyba ir Ko“, UAB „Gamatonas“, UAB „Gamatera“ yra susijusios bendrovės, kurias sieja tie patys jų akcininkai bei darbuotojai - atsakovas A. T., jo sutuoktinė N. T., K. K. ir A. K.. Šios aplinkybės, atsižvelgiant ir į kitus byloje esančius įrodymus, gali būti vertinamos kaip sustiprinančios abejones dėl tam tikrų sandorių sąžiningumo, bendrovės vadovo interesų konflikto sudarant sandorius ir tinkamo minėtų vadovo pareigų bendrovei vykdymo. Visos šios aplinkybės yra glaudžiai tarpusavyje susijusios, todėl nustatinėtinos, tirtinos ir vertintinos kompleksiskai.“ Plačiau žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. liepos mėn. 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-334/2010.

⁹⁹ Langford R. T. The duty of directors to act bona fide in the interests of the company: positive fiduciary duty? Australia and UK compared. LANGFORD R. T. // Journal of Corporate Law Studies. 2011. P 215

¹⁰⁰ Plačiau žr. Delavaro valstijos Aukščiausiojo teismo bylas: Loft, Inc., v. Guth., 23 Del.Ch. 255, 5 A.2d 503 (Del 1939) bei Stone v. Ritter, 911 A.2d at 362 (Del. 2006).

¹⁰¹ Plačiau žr. Delavaro valstijos Aukščiausiojo teismo byla Emerald Partners v. Berlin, Del. Supr., 726 A.2d 1215, 1227 (1999).

¹⁰² Plačiau žr. Delavaro valstijos Aukščiausiojo teismo byla Gagliardi v. Tri Foods Int'l Inc., 683 A.2d 1049 (Del. Ch 1996).

asmeninių interesų, bet ne geriausių įmonei interesų¹⁰³ ir t.t. Kaip matyti, ši pareiga nustato tam tikrus reikalavimus bendrovių vadovams naudojantis jiems suteiktais įgalinimais, kurių vienas pagrindinių – reikalavimas, kad vadovai aktyviai įvertintų visas faktines aplinkybes vykdydami savo įgaliojimus ir vykdytų nepriklausomus sprendimus.¹⁰⁴ Tiesa, net ir tais atvejais, kai šios pareigos yra griežtai laikomasi, gali būti pažeistos kitos fiduciarinės pareigos. Vienoje iš Jungtinės Karalystės Aukščiausiojo teismo nagrinėtų bylų¹⁰⁵ buvo konstatuota, jei vadovai veikia gera valia atsižvelgdami į bendrovės interesus ir dėl tinkamų tikslų, jie nebus laikomi atsakingais už padarytą klaidą ar elgimąsi neapdairiai, tačiau jie gali būti atsakingi už pareigos veikti protingai (rūpestingai) pažeidimą.

Deja, tenka pažymėti, kad pareiga veikti sąžiningai (gera valia) tiek Lietuvos teismų, tiek užsienio valstybių teismų praktikoje yra siejama išimtinai su veikimu įmonės interesais. Tačiau akivaizdu, kad bendrovės kreditorių interesai taip pat yra verti sąžiningo elgesio ir pagarbos. Tačiau kada į jų interesus bendrovės vadovai turėtų atsižvelgti? Kadangi atsakymas į šį klausimą bus pateiktas kitame skyriuje, dabar apsiribosime apibendrinami ir pasakydami, kad pirmiausia juridinio asmens vadovai vykdydami savo pareigas privalo veikti sąžiningai ir gera valia bendrovės interesais. Ar ši pareiga yra tinkamai vykdoma, teismai vertina kiekvienu konkrečiu atveju atsižvelgdami į objektyvius ir subjektyvius sąžiningumo vertinimo kriterijus.

Fiduciarinė pareiga būti lojaliam ir jos turinys. Pareiga būti lojaliam, priešingai nei pareigos veikti protingai ir sąžiningai, nėra laikytina bendruoju principu, kuris yra taikomas visiems civilinių teisinių santykių subjektams. Ši pareiga iš esmės yra aktuali tik kalbant apie subjektus, tarp kurių susiklosto fiduciariniai, t.y. pasitikėjimu grįsti santykiai. Atsižvelgiant į tai, pareigą būti lojaliam rasime įtvirtintą CK 2.87 straipsnio 2 dalyje, kur nustatyta, kad juridinio asmens valdymo organo narys turi būti lojalus juridiniam asmeniui.¹⁰⁶ Tiesa, šios pareigos turinys taip pat nėra atskleistas Lietuvos Respublikos teisiniame reguliavime, todėl siekiant tinkamo šios pareigos suvokimo, tenka analizuoti aktualią Lietuvos Respublikos ir užsienio

¹⁰³Plačiau žr. Delavaro valstijos Aukščiausiojo teismo byla *Washington Bancorp v. Said*, 812 F. Supp 1256, 1269 (D.D.C.1993).

¹⁰⁴ Plačiau žr. Anglijos ir Velso Aukščiausiojo Teismo sprendimus *Re Bradcrown Ltd, Official Receiver v Ireland* [2001] 1 BCLC 547; *Fulham Football Club (1987) Ltd v Jean Tigana* [2004] EWHC 2585 (QB); *Bishopsgate Investment Management Ltd (in liq) v Maxwell (No 2)* [1993] BCLC 1282; Taip pat pažymėtina., kad pareiga vykdyti nepriklausomus sprendimus šiuo metu yra įtvirtinta Jungtinės Karalystės 2006 m. Kompanijų akto 173 straipsnyje; Interaktyvus: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/pdfs/ukpga_20060046_en.pdf ; prisijungimo laikas 2012 m. spalio 20 d.

¹⁰⁵Plačiau žr. Anglijos ir Velso Aukščiausiojo Teismo sprendimas *Colin Gwyer and Associates Ltd v London Wharf (Limehouse) Ltd* [2002] EWHC 2748 (Ch), [2003] 2 BCLC 153

¹⁰⁶ Reikalavimą būti lojaliam randame ir santykiuose tarp kitų civilinių teisinių santykių subjektų. Antai CK 2.156 straipsnio 2 punkte įtvirtinta, kad prekybos agentas privalo be kita ko būti lojalus atstovaujamajam ir veikti išimtinai dėl atstovaujamojo interesų.

valstybių teismų praktiką bei bendrovių teisės teoriją. Tačiau kaip toliau matysime, su šios pareigos turiniu yra susiję nemažai praktinių problemų.

LAT vienoje iš savo nagrinėtų bylų nurodė, kad „Lojalumas reikalauja, be kita ko, kad juridinio asmens valdymo organas rūpintųsi juridinio asmens gerove ir siektų įgyvendinti jo tikslus. Šios pareigos tinkamam vykdymui prieštarautų veikla, kai juridinio asmens valdymo organas veikia tik vieno akcininko naudai.“¹⁰⁷ Kaip matome, teismas pareigą būti lojaliam sieja su reikalavimu rūpintis juridinio asmens gerove ir jo tikslų įgyvendinimu. Įmonės vadovo pareiga veikti taip, kad nekiltų konfliktas tarp jo asmeninių ir įmonės interesų, vienoje LAT bylų buvo pripažinta lojalumo pareigos įmonei turinio elementu.¹⁰⁸ Kiek aiškesnį lojalumo pareigos turinį LAT pateikė kitoje nagrinėtoje byloje, kurioje konstatavo, kad „Lojalumo pareiga reiškia, kad juridinio asmens valdymo organas ir jo nariai turi veikti pagal steigimo dokumentus, kitus juridinio asmens organų sprendimus, taip pat juridinio asmens valdymo organai turi rūpintis juridinio asmens gerove ir siekti įgyvendinti jo tikslus.“¹⁰⁹ Kaip matome, LAT praktika nepateikia aiškių kriterijų, kurias būtų galima vadovautis sprendžiant klausimą ar juridinio asmens vadovai nepažeidė pareigos būti lojaliais bendrovei. Vienais atvejais pareiga būti lojaliam yra siejama su reikalavimais rūpintis juridinio asmens gerove ir jo tikslų įgyvendinimu, o kitais atvejais – vengti interesų konflikto. Šioje vietoje verta atskirai pasisakyti dėl juridinio asmens vadovo pareigos „vengti interesų konflikto“.

Juridinio asmens vadovams skirtą fiduciarinę pareigą vengti interesų konflikto mes rasime įtvirtintą CK 2.87 straipsnio 3 dalyje.¹¹⁰ R. Greičius savo monografijoje juridinio asmens vadovo pareigą vengti interesų konflikto išskiria kaip atskirą fiduciarinę pareigą¹¹¹, tačiau bendrosios teisės tradicijos šalyse, ši pareiga yra laikoma pareigos būti lojaliam bendrovei turinio dalimi, tačiau ne savarankiška fiduciarine pareiga.¹¹² Autoriaus nuomone, kuri grindžiama toliau pateikiama analize, galima daryti išvadą, kad pareiga vengti interesų konflikto yra veikiau pareigos būti lojaliam turinio elementas, nei savarankiška fiduciarinė pareiga.

Vilniaus vertybinių popierių biržoje listinguojamų bendrovių valdymo kodekso 7 principo „Interesų konfliktų vengimas ir atskleidimas“ turinys skamba taip: „Bendrovės valdymo sistema turėtų skatinti bendrovės organų narius vengti interesų konfliktų bei užtikrinti skaidrų ir

¹⁰⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. vasario 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-73/2008.

¹⁰⁸ Plačiau žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-192/2004.

¹⁰⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-16/2005. Minėtoje nutartyje teismas taip pat pažymėjo, kad „Apeliacinės instancijos teismas pagrįstai vadovavosi ieškovo nurodytu motyvu, kad buvo pažeistas lojalumo juridiniam asmeniui principas, nes atsakovas UAB Diagnostikos poliklinika ignoravo pagrindinį bendrovės veiklos tikslą – gauti ekonominę naudą iš bendrovės veiklos, kaip tai numatyta bendrovės įstatų 2 straipsnio 1 dalyje.“

¹¹⁰ CK 2.7 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad juridinio asmens valdymo organo narys privalo vengti situacijos, kai jo asmeniniai interesai prieštarauja ar gali prieštarauti juridinio asmens interesams.

¹¹¹ Greičius R., *supra* note 72. P. 177.

¹¹² Plačiau žr. Onder A., Siegelheim A. Employee Relations. // Law Journal Vol. 34, No. 2, 2008. P. 19.

efektyvų bendrovės organų narių interesų konfliktų atskleidimo mechanizmą.“ Šio kodekso komentaro autoriai nurodo, kad „Interesų konflikto vengimo principas – tai įstatymuose įtvirtinta bendrovės valdymo organų narių pareiga būti lojaliems ir veikti išimtinai bendrovės ir jos akcininkų naudai. Sąvoka „interesų konfliktas“ apima situacijas, kai asmeniniai bendrovės organo nario interesai kertasi su jo įsipareigojimais, susijusiais su bendrovėje užimamomis pareigomis bei lojalumu bendrovei.“ Kaip matyti iš pateikto komentaro, juridinio asmens vadovo pareigos vengti interesų konflikto pažeidimas nulems ir pareigos būti lojaliam pažeidimą, tačiau pažeidus pareigą būti lojaliam, dar nereiškia, kad bus tuo pačiu pažeista ir pareiga vengti interesų konflikto.

Pažymėtina, kad JAV laikoma, kad juridinio asmens vadovai turi būti lojaliais bendrovei ir jos akcininkams.¹¹³ Lojalumo turinys suprantamas kaip reikalavimas bendrovių vadovams veikti gera valia, veikti geriausiais bendrovės ir jos akcininkų interesais, vengti interesų konflikto, vengti asmeninės naudos gavimo iš bendrovės veiklos, t.y. bendrovės vadovas privalo iškelti bendrovės interesus aukščiau už asmeninius. Lojalumo pareigos pažeidimo klausimai paprastai iškyla tada, kai: bendrovių vadovai yra asmeniškai suinteresuoti dėl bendrovės atliekamo sandorio (egzistuoja interesų konfliktas); pasisavina įmonės galimybes (angl. *missappropriation of corporate opportunities*), t.y. bendrovės vadovas pats pasinaudoja tomis verslo galimybėmis, kurios turėjo tekti jo vadovaujamai bendrovei; bendrovės vadovas konkuruoja su pačia bendrove ir šio fakto nėra atskleidęs bendrovės akcininkams ar kitiems vadovams; naudoja bendrovės turtą ar informaciją ne su bendrovės veiklai ir t.t.¹¹⁴ Pažymėtina, kad reikalavimai bendrovės vadovams vengti interesų konflikto ir asmeninės naudos siekimo, priešingai nei JAV, Anglijoje ir Australijoje yra laikomi fiduciarinės pareigos veikti sąžiningai turinio subsidiariaisiais elementais, tačiau ne pareigos būti lojaliu.¹¹⁵ Kaip matome, pareigos būti lojaliu turinys priklauso nuo pasirinkto skirstymo, tačiau iš to, kas jau apžvelgta šiame darbe, galima daryti išvadą, kad tokios bendrovės vadovų pareigos kaip vengti interesų konfliktų ir asmeninės naudos siekimo, nepainioti bendrovės ir vadovo turto, atskleisti informaciją, patenka po fiduciarinių pareigų, tokių kaip veikti protingai ir būti lojaliems bendrovei apibrėžtimi ir yra laikytinos veikiau šių pareigų turinio sudėtinėmis dalimis, nei savarankiškomis fiduciarinėmis pareigomis.

Kalbant apie bendrovės vadovo pareigą būti lojaliam iškyla dar viena problema, apie kurią užsiminta dar kalbant apie pareigą veikti sąžiningai, t.y. kurių subjektų atžvilgiu bendrovės vadovas turi būti lojalus? Jau cituotoje CK 2.87 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad juridinio

¹¹³ Donelley R.R, *supra note* 91. P. 19.

¹¹⁴ Ten pat. P. 20.

¹¹⁵ Plačiau žr. Thomas G. W., *The Duty of Trustees to Act in the 'Best Interests' of their Beneficiaries* // *Journal of Equity*(2008) 2.P.177.; Ho L., *Good Faith and Fiduciary Duty in English Law.* //*Journal of Equity* (2010) 4.P. 29.

asmens vadovas turi pareigą būti lojalus juridiniam asmeniui, tačiau šią nuostatą aiškinant paraidžiui, atsiranda akivaizdus prieštaravimas egzistuojančiam visuminiam teisiniam reguliavimui, susiklosčiusiai teisminei praktikai bei esamai mokslo doktrinai.

Šiame skyriuje kalbant apie subjektus, kurių atžvilgiu juridinio asmens vadovai turi pareigas, jau buvo pažymėta, kad Lietuvos teisiniame reguliavime yra įtvirtinti skirtingi juridinio asmens tikslai, susiję su skirtingų subjektų interesų tenkinimu, t.y. bendrovės vadovas privalo atsižvelgti ne tik į bendrovės akcininkų interesus, bet ir į kitas juridinio asmens interesų grupes (darbuotojus, kreditorius, visą visuomenę ir t.t.). Ši pozicija atsispindi ir aktualioje LAT praktikoje.¹¹⁶ Atsižvelgiant į tai, kad atsakymas į klausimą, kaip juridinio asmens įvairių grupių interesai turi būti derinami tarpusavyje vis dar nepateiktas, jis yra nagrinėjamas kitame šio darbo poskyryje.

2.2. Juridinio asmens vadovo fiduciarinių pareigų turinio, pobūdžio ir apimties kitimas, atsižvelgiant į bendrovės finansinę būklę

Užsienio valstybių teismų praktikos analizė¹¹⁷ bei mokslininkų darbų apžvalga¹¹⁸ patvirtina jau seniai bendrąja taisykle tapusį teiginį, kuris tik visai neseniai pažymėtas ir LAT nagrinėtoje byloje¹¹⁹, kad tol, kol juridinio asmens finansinė būklė stabili ir nėra jokių finansinių problemų ženklų, juridinio asmens vadovas pirmiausia turi veikti sąžiningai, protingai ir būti lojalus bendrovei ir jos akcininkams kaip visumai, t.y. bendrovės vadovas privalo atsižvelgti į šių subjektų interesus. Tačiau tada, kai bendrovėje pradeda kilti finansiniai sunkumai (mokumo problemos) ir bendrovė potencialiai artėja link nemokumo būsenos, bendrovės akcininkų interesai yra pradedami keisti bendrovės kreditorių interesų, į kurių patenkinimą bendrovės

¹¹⁶ Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. kovo 25 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-130/2011. Minėtoje byloje teismas pažymėjo, kad „Bendrovė privalo veikti atsižvelgdama į visų suinteresuotų asmenų, įskaitant ir kreditorių, interesus. Bendrovės vadovas privalo šiuos interesus derinti ir siekti jų pusiausvyros. Dėl šios priežasties pripažįstama vadovo fiduciarinė pareiga ne tik akcininkų, bet ir bendrovės kreditorių atžvilgiu.“

¹¹⁷ Šiose bylose bendrosios teisės tradicijos šalių teismai vienokiu ar kitokiu aspektu pasisakė dėl juridinio asmens vadovo pareigos atsižvelgti į bendrovės kreditorių interesus. Anglijos teismų sprendimai: Brady v. Brady (1988) 3 B.C.C. 535; Liquidator of West Mercia Safetywear v. Dodd (1988) 4 B.C.C. 30; Facia Footwear Ltd. (in administration) v. Hinchliffe [1998] 1 B.C.L.C. 218; Re Pantone 485 Ltd. [2002] 1 B.C.L.C. 266; Gwyer v. London Wharf (Limehouse) Ltd. [2003] 2 B.C.L.C. 153; [2002] EWHC 2748;

¹¹⁸ Plačiau žr. Donnelley R.R., *supra note* 85; Keay A. Formulating a framework for directors' duties to creditors: an entity maximisation approach. // Cambridge Law Journal, 64(3), November 2005, P. 614–646; Nini G., Smith D., and Sufi A. Creditor Control Rights, Corporate Governance, and Firm Value. // Review of Financial Studies. 2012, 25. P. 1713 - 1761.

¹¹⁹ Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. vasario 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-19/2012. Minėtoje byloje teismas būtent atkreipė dėmesį į tai, kad „<...> įmonei veikiant įprastai, vadovai neturi fiduciarinių pareigų kreditoriams. Šiuo laikotarpiu pagrindinė vadovų pareiga – tenkinti nuosavo kapitalo teikėjų – dalyvių interesus. Kuo įmonės finansinė būklė prastėja ir ji turi daugiau skolų, tuo didėja įmonės skolinto kapitalo teikėjų – kreditorių interesų reikšmė. Tai lemia, kad suprastėjus įmonės būklei atsiranda vadovų fiduciarinės pareigos priimant su bendrovės veikla susijusius sprendimus atsižvelgti ir į kreditorių interesus. Įmonės finansinei padėčiai tapus ypač sunkiai ar net kritinei, t.y. įmonei pasiekus nemokumo ribą, kreditorių interesai pradeda vyrauti.“

vadovas ir turi pirmiausiai atsižvelgti. Bendrovei tapus nemokiai – kreditorių interesai tampa vyraujantys. Čia iškyla keletas problemų, kurios yra aktualios tiek teoriškai, tiek praktiškai. *Pirma*, nuo kurio momento bendrovės vadovo pareigos veikti sąžiningai ir būti lojaliems kreditorių atžvilgiu pradeda veikti, t.y. nuo kada vadovai privalo atsižvelgti į įmonės kreditorių interesus? Čia atsakymas pakankamai aiškus, kai yra vertinami du kraštutiniai – visiškas bendrovės mokumas ir bendrovė esanti nemokumo stadijoje. Tačiau akivaizdu, kad pareiga atsižvelgti į kreditorių interesus kyla daug anksčiau, t.y. dar iki bendrovei tapus faktiškai nemokiai, todėl svarbu nustatyti, kada šis momentas atsiranda. *Antra*, kokių veiksmų bendrovių vadovai turi imtis ar susilaikyti atsižvelgdami į bendrovės kreditorių interesus? Koks yra tų veiksmų turinys? Akivaizdu, kad nežinant kokias pareigas vadovai turi kreditorių atžvilgiu, nebus galima konstatuoti ir jų pažeidimo, o svarbiausia – taikyti kreditorių pažeistų teisių gynimo priemones.

2.2.1. Bendrovės būklė stabili

Analizuojant šio poskyrio pavadinime įvardintą klausimą ir vėl neišvengiamai teks remtis užsienio šalių teismų (ypač bendrosios teisės tradicijos šalių kaip JAV, Anglijos) teismine praktika ir mokslininkų darbais. Jau buvo galima pastebėti, kad šiose valstybėse yra suformuota gausiausia teisminė praktika, sprendžiant klausimus dėl bendrovių vadovų atsakomybės akcininkams ir kreditoriams, o šių bylų apibendrinimus bei teises išvalgas yra pateikęs ne vienas garsus teisės mokslininkas. Be kita ko, Lietuvoje šie klausimai mažai tyrinėti, o tai, kas šiomis temomis jau yra rašyta, iš esmės remiasi pirmiau išvardintais šaltiniais ir reikalauja atnaujinimo.

Šiuo atveju verta pradėti nuo atliktų empirinių tyrimų apžvalgos, kurių metu buvo vertinama juridinio asmens vadovų pareigų pobūdžio, turinio ir apimties kitimas, atsižvelgiant į bendrovės finansinę būklę. 2004 m. Tarptautinio nemokumo institutas (angl. *International Insolvency Institute*) (toliau – TNI) atlikto tyrimą¹²⁰, kurio metu buvo siekiama išsiaiškinti, kaip pasikeičia bendrovių vadovų elgesys, kai sutrinka normali įmonės veikla bei žinant, kokios civilinės ir/ar baudžiamosios teisės sankcijos gali būti taikomos jų atžvilgiu. TNI valstybės narės pirmiausia buvo klausiamos ar iki bendrovėms susiduriant su finansiniais sunkumais (angl. *financial distress*), juridinio asmens vadovai turi pareigas kreditorių atžvilgiu? Pažymėtina, kad

¹²⁰ International Insolvency Institute. Directors' liabilities and corporate governance in insolvency and pre-insolvency case worldwide. Interaktyvus: <http://www.iiiglobal.org/component/jdownloads/finish/19/319.html>; prisijungimo laikas 2012 m. spalio 2 d. Atkreiptinas dėmesys, kad dėl galimų teisinio reguliavimo bei teisminės praktikos pokyčių, tyrimo duomenys, kurias remiasi autorius, šiuo metu gali būti pasikeitę (šio darbo autorius nurodytos informacijos aktualumo netikrino), tačiau pažymėtina, kad šia informacija yra remiamasi tik siekiant atkreipti dėmesį į tai, kad bendrovės vadovo pareigos bendrovės veiklai esant stabiliai ir/ar susidūrus su finansiniais sunkumais gali kisti skirtingų subjektų atžvilgiu.

tyrimo medžiagoje nebuvo apibrėžtos nei sąvoka „pareigos“, nei sąvoka „finansiniai sunkumai“, tačiau autoriaus nuomone, pirmuoju atveju - sąvoka apėmė tiek pareigas įtvirtintas valstybių nacionaliniame teisiniame reguliavime, tiek pareigas įtvirtintas įmonės veiklos dokumentuose, antruoju atveju – sąvoka apėmė nemokumo ir gresiančio nemokumo situacijas.¹²¹ Dėl pastarosios sąvokos per ne lyg plataus turinio, atliktas tyrimas yra informatyvus tik tiek, jog patvirtina pirmiau išsakytą mintį apie kraštutinius bendrovės mokumo ir nemokumo vertinimo atvejus, tačiau aiškiai neatsako į klausimą, kaip keičiasi bendrovės vadovų veiksmai įmonei dar tik gresiant nemokumui.

Tokiose šalyse kaip Brazilija, Danija, Suomija, Vokietija, Japonija, Latvija buvo nurodoma, kad bendrovių vadovai turi pareigas kreditorių atžvilgiu ir tais atvejais, kai bendrovės finansinė būklė yra stabili, o tokiose šalyse kaip Bulgarija, Kinija, Vengrija, Norvegija – neturi. Paklausus valstybes nares apie bendrovės vadovų pareigas akcininkų atžvilgiu, atsakymai nebuvo tokie prieštaringi kaip pirmojo klausimo atveju. Tik nedaugelyje valstybių buvo nustatyta, kad bendrovės vadovai iki įmonei susiduriant su finansiniais sunkumais (įmonės būklei esant stabiliai) neturi pareigų savo bendrovės akcininkų atžvilgiu. Čia paminėtos tokios šalys kaip Botsvana, kai kurios Kanados provincijos, jau minėtos Vengrija, Japonija, taip pat nurodyta ir Rumunija. Nors aplinkybės, kurios įtakoja skirtingą valstybių požiūrį į bendrovės direktorių pareigas skirtingų subjektų atžvilgiu įmonės būklei esant stabiliai, tyrimo metu taip pat nebuvo tyrinėtos, autoriaus nuomone, tai priklauso nuo šalyje galiojančios teisės tradicijos, įstatymuose įtvirtintos juridinio asmens sampratos bei susiformavusios teisminės praktikos.

Kitas tyrimas, kur kas aktualesnis laiko ir turinio prasme, buvo atliktas 2012 m. JAV kelių skirtingų universitetų mokslininkų¹²² Šio mokslinio tyrimo autoriai nagrinėjo kreditorių vaidmenį darant įtaką bendrovių valdymui dar iki bendrovėms tampant nemokiomis. Nors šio tyrimo metu buvo analizuojama daugybė finansinių rodiklių ir tyrimo dalykas iš esmės buvo susijęs tik su finansinių įsipareigojimų, nustatytų kredito sutartyse, pažeidimų analize, tačiau šio tyrimo metu surinkti duomenys ir padarytos išvados yra aktualūs ir mūsų nagrinėjamai temai. Pirmiausia, darbo autoriai pateikia standartiniu laikomą požiūrį į įmonės valdymą, t.y. kad tol, kol bendrovės finansinė būklė yra stabili, įmonės valdymas yra nukreiptas tik į akcininkų interesų tenkinimą ir akcininkų interesai turi didžiausią įtaką priimamiems verslo sprendimams. Bendrovės kreditoriai šiuo laikotarpiu yra tik neutralūs stebėtojai, kol įmonė tampa nemoki. Ši riba yra siejama paprastai su bendrovės negalėjimu vykdyti atsiskaitymų (nemokumu). Tačiau

¹²¹ Autoriaus nuomone, apie antrosios sąvokos turinį pirmiausia sufleruoja pats tyrimo pavadinimas „Directors' liabilities and corporate governance in insolvency and pre-insolvency case worldwide“; antra, sąvoka finansiniai sunkumai verslo žodynuose taip pat aiškinama kaip situacija, kai bendrovė jau nebegali arba turi sunkumų atsiskaitant su savo kreditoriais.

¹²² Nini G., Smith D. C., Sufi A. *Creditor Control Rights, Corporate Governance, and Firm Value. // Review of Financial Studies.* 2012, 25. P. 1713 - 1761.

net pačių didžiausių bendrovės kreditorių įtaka bendrovės valdymui nėra sureikšminama bendrovės būklei esant stabiliai. Ši pozicija iš esmės atitinka jau pirmiau šiame darbe minėtą akcininkų interesų viršenybės principą, kuris yra grindžiamas teiginiais, kad akcininkams priklauso bendrovė ir kaip to pasekmė, bendrovės veikla turi būti vedama siekiant jų interesų patenkinimo. Šiame darbo skyriuje atlikta juridinio asmens vadovo pareigų analizė taip pat patvirtino, kad Lietuvos Respublikos teisiniame reguliavime yra įtvirtintas juridinio asmens akcininkų interesų viršenybės principas¹²³, tačiau šio principo veikimo ribos - teisės aktais nėra sureglamentuotos.

Taigi, pripažinus tai, kad juridinio asmens vadovai bendrovės finansinei būklei esant stabiliai, iš esmės privalo atsižvelgti tik į bendrovės akcininkų interesus, t.y. bendrovės vadovai turi veikti sąžiningai, protingai, būti lojaliais bei vengti interesų konflikto ir turto painiojimo su tikslu nepažeisti akcininkų interesų, tenka atsakyti į kitą susijusį klausimą - nuo kurio momento kitų juridinio asmens veikloje dalyvaujančių subjektų (konkrečiai kreditorių) interesai įsibrauna į bendrovės valdymą? Šios problemos analizuojamos kituose šio skyriaus poskyriuose.

2.2.2. Bendrovė nemoki (*de facto*)

Pirmiausia, vertėtų pradėti nuo sąvokos „nemokumas“ apibrėžimo. Bankroto teisės teorijoje „nemokumas“ yra apibrėžiamas kaip negalėjimas vykdyti piniginių prievolių, kurių vykdymo terminai yra suėję arba kitaip – nesugebėjimas sumokėti už tai, kas įsipareigota.¹²⁴ ĮBĮ 2 straipsnio 6 punkte įmonės nemokumas yra apibrėžiamas, kaip įmonės būseną, kai įmonė nevykdo įsipareigojimų (nemoka skolų, neatlieka iš anksto apmokėtų darbų ir kt.) ir pradelsti įmonės įsipareigojimai (skolos, neatlikti darbai ir kt.) viršija pusę į jos balansą įrašyto turto vertės. Tai yra vienas iš pagrindų bendrovei iškelti bankroto bylą, tačiau ne vienintelis. Čia pažymėtina, kad bendrovių kreditoriams paprastai nėra žinoma, kada jų skolininko turtas nebegali padengti jo turimų skolinių įsipareigojimų. Pirmiausia ką gali tiesiogiai nustatyti bendrovės kreditoriai, tai vėluojančius atsiskaitymus, tačiau ar bendrovė konkrečiu momentu jau yra faktinio nemokumo būsenoje, galima nustatyti tik įvertinus bendrovės finansinius rodiklius,

¹²³ Šią poziciją pagrindžia CK 2.87 straipsnyje įtvirtintos vadovų fiduciarinės pareigos bendrovės atžvilgiu. Bendrovė, šio principo taikymo ir aiškinimo kontekste turėtų būti suprantama kaip akcininkų (esamų ir busimų) visuma. Vilniaus vertybinių popierių biržoje listinguojamų bendrovių valdymo kodekso 1 principo „Pagrindinės nuostatos“ analizė taip pat leidžia padaryti išvadą, kad akcininkų interesai yra prioritetiniai. Kaip nustatyta pirmame šio kodekso straipsnyje, „Pagrindinis bendrovės tikslas turėtų būti visų akcininkų interesų tenkinimas, užtikrinant nuolatinį akcininkų nuosavybės vertės didinimą.“ Detalizuojant šį principą nurodoma, kad: „1.1. Bendrovė turėtų rengti ir viešai skelbti bendrovės plėtros strategiją ir tikslus, aiškiai deklaruodama, kaip ji planuoja veikti akcininkų interesais ir didinti akcininkų nuosavybę.; 1.2. Visų bendrovės organų veikla turėtų būti sukoncentruota į strateginių tikslų įgyvendinimą, atsižvelgiant į poreikį didinti akcininkų nuosavybę.; 1.3. Bendrovės priežiūros ir valdymo organai turėtų glaudžiai bendradarbiauti, siekdami kuo didesnės naudos bendrovei ir akcininkams.“

¹²⁴ Kavalnė S., Mikuckienė V., Norkus R., Velička R. Bankroto teisė. Pirmoji knyga. Vilnius. Justitia 2009. P. 66-75.

suskaičiavus bendrovės turimą ir būsimą turtą bei žinant kitų kreditorių reikalavimų dydį. Šia informacija disponuoja bendrovės vadovai ir jiems geriausiai yra žinoma reali įmonės padėtis. Dėl šios priežasties, ĮBĮ 8 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta įmonės vadovo pareiga pateikti pareiškimą teismui dėl bankroto bylos iškelimo, jeigu įmonė negali ir (arba) negalės atsiskaičiuoti su kreditoriumi (kreditoriais) ir šis (šie) nesikreipė į teismą dėl bankroto bylos iškelimo arba yra sąlyga, nurodyta šio įstatymo 4 straipsnio 4 punkte. Cituojamame straipsnyje yra įtvirtinta viso pasaulio bendrovių teisės teorijoje gerai žinoma neteisėtos prekybos (angl. *wrongful trading*) taisyklė.¹²⁵ Kaip pažymi L. Didžiulis, „Neteisėtos prekybos taisyklės esmė paprasta: jei įmonės vadovai pastebi (arba turi pastebėti), kad bendrovė nebepajėgi vykdyti skolinių įsipareigojimų, jie privalo priimti vieną iš dviejų sprendimų – ar stengtis išgelbėti verslą (taip pasirūpinant gražinti būsimas skolas kreditoriams), arba imtis įmonės likvidavimo veiksmų. Antraip įmonės vadovai tampa atsakingi kreditoriams už jų reikalavimų patenkinimą.“¹²⁶ Aplinkybę, kad ši taisyklė veikia ir yra taikoma praktikoje, pavirtina ir ne viena LAT priimta nutartis nagrinėtose civilinėse bylose.¹²⁷

Šioje vietoje, siekiant nagrinėjamo dalyko aiškumo, yra svarbu atriboti ĮBĮ 8 straipsnio 1 dalyje vartojamas sąvokas - „įmonė negali atsiskaičiuoti su kreditoriumi“ ir „įmonė negalės atsiskaičiuoti su kreditoriumi“. Pirmuoju atveju faktinis negalėjimas atsiskaičiuoti su kreditoriumi turi būti siejamas jau su faktiškai egzistuojančia nemokumo būseną apie kurią žino ar privalo žinoti bendrovės vadovai, t.y. kai bendrovės turtas jau nebegali padengti esančių skolinių įsipareigojimų. Tuo tarpu sąvoka „įmonė negalės atsiskaičiuoti su kreditoriumi“ turėtų būti suprantama kaip gresiantis nemokumas. Gresiantis nemokumas yra tais atvejais, kai skolininkas gali vykdyti savo einamuosius įsipareigojimus, tačiau nepajėgs įvykdyti esamų ar busimų

¹²⁵ Ši, kreditorių pažeistų interesų gynimo priemonė, yra įtvirtinta ir tokių valstybių kaip Prancūzijos, Belgijos, Vokietijos, Danijos, Ispanijos, Šveicarijos teisiniame reguliavime. Tiesa, šios taisyklės taikymas šiek tiek skiriasi. Vienu atveju teisė pareikšti ieškinį šio delikto pagrindu priklauso tiesiogiai kreditoriams, kitu atveju – bankroto administratoriams. Šiuo atveju pažymėtina, kad Lietuvoje teisė reikšti šio tipo ieškinius tiesiogiai bendrovės vadovams priklauso kreditoriams Tuo tarpu JAV ši kreditorių pažeistų teisių gynimo priemonė yra įvardijama kitu terminu – „gilėjančiu nemokumu“ (angl. *deepening insolvency*). Tačiau pažymėtina, jog nuo 2006 m. JAV Delavaro valstijos Aukščiausiojo teismo sprendimo byloje *Trenwick America Litigation Trust v. Ernst & Young, L.L.P., et al.*, 931 A.2d 438 (Del.Supr. 2007) ši taisyklė, bent jau JAV Delavaro valstijoje, nebėra taikoma.

¹²⁶ Didžiulis L. *supra note* 61.P. 64.

¹²⁷ Plačiau žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. kovo mėn. 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-130/2011, kurioje teismas pažymėjo: „Pareiga kreiptis į teismą dėl bankroto bylos iškelimo įmonės administracijos vadovui nustatyta todėl, kad šis subjektas geriausiai žino įmonės finansinę būklę, o pavėluotas bankroto bylos iškelimas galėtų pažeisti tiek jau esančių įmonės kreditorių interesus (jei toliau didėtų įmonės skolos), tiek ir naujų potencialių kreditorių interesus (jei šie asmenys, nežinodami apie įmonės nemokumą, teiktų jai prekes ir (arba) teiktų paslaugas).“; taip pat žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gegužės mėn. 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-228/2011, kurioje teismas konstatavo: „Pareigos kreiptis į teismą dėl bankroto bylos įmonei iškelimo nevykdymas yra neteisėtas neveikimas, galintis sukelti žalą, už kurios padarymą įmonės administracijos vadovui kyla atsakomybė.<...> Dėl to teismai pagrįstai nustatė, kad kasatorius neveikė rūpestingai, atidžiai, sąžiningai, išimtinai bendrovės interesais, nevykdė pareigos kreiptis į teismą dėl bankroto bylos įmonei iškelimo ir pažeidė bendrovės, jos kreditorių interesus.“ ir kt.

įsipareigojimų tada, kai sueis jų vykdymo terminas.¹²⁸ Autoriaus nuomone, šias dvi sąvokas yra svarbu išskirti todėl, kad siejant su ĮBĮ 8 straipsnio 4 dalimi: *pirmu atveju*, patvirtinamas teiginys, kad juridinio asmens vadovai turi fiduciarines pareigas bendrovės kreditoriams, kai įmonė tampa nemoki; *antru atveju*, patvirtinamas teiginys, kad juridinio asmens vadovams atsiranda fiduciarinės pareigos bendrovės kreditorių atžvilgiu dar iki įmonei tampant nemokiai, t.y. kai įmonei gresia nemokumas arba kitaip tariant, kai artėjama link nemokumo zonos (angl. *zone of insolvency* arba *vicinity of insolvency*). Pripažinus tai, kad bendrovės vadovams pareiga atsižvelgti į kreditorių interesus kyla dar iki įmonei tampant nemokiai, yra pagrindas tęsti tolesnę šio klausimo analizę darbo 2.2.3. poskyryje.

Autoriaus nuomone, taip pat svarbu atkreipti dėmesį į momentą, iki kurio juridinio asmens vadovai gali įgyvendinti jiems suteiktą valdymo funkciją. ĮBĮ 10 straipsnio 7 dalies 1 punkte yra imperatyviai nustatyta, kad įsiteisėjus teismo nutarčiai išskelti bankroto byla įmonės valdymo organai netenka savo įgaliojimų. Juridinio asmens valdymo organus pakeičia teismo patvirtintas bankroto administratorius. Akivaizdu, kad bendrovės vadovui esant nušalintam nuo bendrovės valdymo, jokie su bendrovės valdymu susiję sprendimai nebegali būti priimami. Atsižvelgiant į tai, galima manyti, kad dėl to nėra galimi ir jokie pažeidimai kreditorių interesų atžvilgiu, t.y. vadovai jokių pareigų kreditoriams nebeturi, todėl ir pažeidimai nėra galimi. Šiuo atveju bankroto procese teisingų ir sąžiningų veiksmų bei nepriekaištingų pareigų vykdymo yra tikimasi iš paskirto bankroto administratoriaus. Vis dėlto bendrovės vadovą nušalinus nuo įmonės valdymo jam atsiranda naujų pareigų. Pavyzdžiui priėmus nutartį išskelti bankroto byla teismas arba teisėjas privalo nustatyti ne ilgesnį kaip 15 dienų nuo teismo nutarties išskelti bankroto byla įsiteisėjimo dienos, per kurį įmonės valdymo organai privalo perduoti administratoriui įmonės turtą pagal balansą, sudarytą nutarties išskelti bankroto byla įsiteisėjimo dienos duomenimis, ir visus dokumentus. Vadovui šių pareigų nevykdant arba vykdant netinkamai, pavyzdžiui vadovas perduoda ne visą įmonės turtą, dalį turto nuslepia, nusavina, iššvaisto ir t.t., jam gali kilti ne tik civilinė, bet ir baudžiamoji ir/ar administracinė atsakomybė. Autoriaus nuomone, bendrovės administratoriui neatliekant tinkamos vadovo veiksmų kontrolės, šios iniciatyvos gali imtis kreditoriai, kadangi jie yra būtent tie asmenys, kurie turi tiesioginį materialinį suinteresuotumą vykstančiame bankroto procese. Taigi, kaip matome, vien valdymo funkcijos įgyvendinimo pasibaigimas nereiškia, kad juridinio asmens vadovų pareigos (plačiausia prasme) kreditorių atžvilgiu pasibaigia.

Žvelgiant lyginamuoju aspektu, verta grįžti jau prie minėto 2004 m. TNI atlikto tyrimo rezultatų apžvalgos. TNI valstybės narės buvo klausiamos, ar bendrovėms susidūrus su finansiniais sunkumais bendrovės vadovai turi pareigų: a) kreditoriams; b) akcininkams.

¹²⁸Kavalnė S., Mikuckienė V., Norkus R., *supra note* 124. P.69.

Pirmuoju atveju rezultatai rodė, kad bendrovėms susidūrus su finansiniais sunkumais, tik nedidelėje dalyje valstybių (13 iš 49 apklaustų), bendrovės vadovams neatsirasdavo pareigos kreditorių atžvilgiu (pvz. Bulgarija, Kinijos Demokratinė Respublika, Ekvadoras, Prancūzija, Graikija, Vengrija, Japonija, Jordanija, Libanas ir kt.). Antruoju atveju, kas įdomiausia, net bendrovei susidūrus su finansiniais sunkumais, didžiojoje daugumoje valstybių (net 42 iš 49 apklaustų) bendrovės vadovai vis dar turėjo pareigas akcininkų atžvilgiu. Autoriaus nuomone, šiuos rezultatus galima paaiškinti tuo, kad kaip minėta, šiame tyrime nebuvo atribotos sąvokos „nemokumas“ ir „gresiantis nemokumas“, todėl rezultatai atskleidžia daugiau bendrą tendenciją, jog bendrovei susidūrus su finansiniais sunkumais (plačiaja prasme) akivaizdžiai išauga kreditorių interesų reikšmė, tačiau teorija, kad akcininkų interesai būtų „nustumiami“ į šalį bendrovei tapus nemokiai – nepatvirtinama. Vis dėlto, kur kas aiškesnė situacija yra analizuojant bendrosios teisės tradicijos šalių teismų praktikoje suformuotos taisyklės. Antai teismai yra pažymėję, kad: „<...>kai bendrovė yra nemoki, jos vadovai privalo atsižvelgti į kreditorių interesus.“¹²⁹; „<...>kai bendrovė yra nemoki, kreditorių interesai yra svarbesni nei akcininkų.“¹³⁰; arba „<...>kai kompanija yra nemoki, kreditorių interesai yra viršiausi.“¹³¹

Šio darbo autorius vis gi yra linkęs pritarti idėjai, kad bendrovei esant nemokiai (jau perėjus gresiančio nemokumo stadiją), kreditorių interesai tampa vyraujantys ir bendrovės vadovai iš esmės turėtų atsižvelgti tik į šių subjektų interesų tenkinimą. Tokiu atveju bendrovės vadovai turėtų „atidėti į šalį“ akcininkų interesų viršenybės principą ir vietoj to, kad siektų didinti akcininkų investuoto turto vertę, imtų didinti kreditorių turto vertę. Tačiau ką reiškia didinti kreditorių turto vertę? Kreditorių svarbiausias ir pirmutinis interesas yra tai, kad su jais būtų visiškai ar kiek įmanoma daugiau atsiskaityta. Bet kokie veiksmai, kurie daro atsiskaitymą mažiau tikėtinu, pažeidžia kreditorių interesus ir negali būti laikomi teisėtais. Bendrovės vadovas, imdamasis tokių veiksmų, kurie po faktinio nemokumo būsenos atsiradimo ir toliau mažina galimybę visiškai ar kiek įmanoma daugiau atsiskaityti su kreditoriais, negali būti laikomas kaip veikiantis protingai, sąžiningai ir lojaliai kreditorių interesų atžvilgiu. Tai yra aplinkybės, leidžiančios konstatuoti fiduciarinių pareigų pažeidimą ir pagrindas - vadovui taikyti civilinę atsakomybę. Todėl pirmiausia, ką vadovai turėtų padaryti, tai atsisakyti bet kokių rizikingų verslo sprendimų, kurių jie paprastai imtųsi įgyvendinami akcininkų interesų viršenybės principą bendrovei jau faktiškai esant nemokiai.

¹²⁹ Plačiau žr. *Liquidator of West Mercia Safetywear Ltd. v. Dodd* (1988) 4 B.C.C. 30.

¹³⁰ Plačiau žr. *Court of Appeal case of Brady v. Brady* (1987) 3 B.C.C. 535, 552.

¹³¹ Plačiau žr. *In re Healthco International Inc.* (1997) 208 B.R. 288, 300).

2.2.3. Bendrovė artėja nemokumo būsenos link

Taigi, bendrovei tapus nemokiai, teoriškai šnekant, vadovams yra lengviau susivokti į kurių subjektų grupės interesus jie privalo atsižvelgti ir kaip atitinkamai veikti. Lygiai taip pat, kaip ir bendrovės finansiniams rodikliams esant pozityviems. Tačiau yra vienas ribinis atvejis, t.y. bendrovės finansinės būklės stadija iki jai tampant nemokiai arba dar kitaip - gresiančio nemokumo stadija, kai dar nėra visiškai aišku ar įmonė taps nemoki. Šiuo atveju tenka atsakyti į klausimą, nuo kurio momento bendrovės vadovai turi pradėti atsižvelgti ne tik į akcininkų, bet ir į bendrovės kreditorių interesus, o dar svarbiau – kaip vadovai šiose situacijose privalo elgtis?

Siekiant išsiaiškinti, ar dar tik artėjant link faktinio bendrovės nemokumo kreditorių interesai turi reikšmės jos valdymui, verta šį darbo poskyrį pradėti nuo ekskurso į užsienio valstybių teisminės praktikos apžvalgą. „Istoriškai, JAV teismuose buvo susiformavusi praktika, kad mokių bendrovių vadovai turi fiduciarines pareigas tik pačiai bendrovei ir jos savininkams, tačiau ne kitiems suinteresuotiesiems asmenims.“¹³² Ši, ilgai tradiciniu požiūriu laikyta pozicija, buvo pakeista 1991 m. JAV Delavaro valstijos teisme nagrinėtoje *Credit Lyonnais v. Pathe Communications* bankroto byloje.¹³³ Šioje byloje teismas suformulavo daug dėmesio ir sumaišties sukėlusią taisyklę, kad kai įmonė dar nėra nemoki, tačiau artėja link „nemokumo zonos“ (angl. *zone of insolvency* arba *vicinity of insolvency*), bendrovės vadovui atsiranda pareigos ir bendrovės kreditoriams. Šiuo sprendimu buvo leista suprasti, kad bendrovių vadovams atsirado naujų įsipareigojimų, t.y. įmonei susidūrus su finansiniais sunkumais jų atsakomybė nukrypsta į kreditorių pusę. Tačiau šiuo sprendimu buvo užprogramuota ir nauja problema – nei bendrovių vadovams, nei teisininkams nebuvo aišku, nuo kurio momento atsiranda fiduciarinės pareigos kreditorių atžvilgiu ir kaip jos turėtų būti derinamos su akcininkų interesais. Ramybė bendrovių vadovams buvo suteikta tik 2006 metais JAV Delavaro valstijos Aukščiausiajam teismui priėmus sprendimą byloje *North American. Catholic Educational Programming Found., Inc., v. Gheewalla*¹³⁴, kurioje teismas konstatavo, kad „nei vienas tiesioginis mokios bendrovės kreditorių ieškinys už fiduciarinių pareigų pažeidimą negali būti pareikštas bendrovei veikiant gresiančio nemokumo zonoje. Kai moki bendrovė veikia gresiančio nemokumo zonoje Delavaro vadovų dėmesys nesikeičia: vadovai privalo toliau vykdyti savo fiduciarines pareigas bendrovės ir jos akcininkų atžvilgiu vykdydami verslo sprendimus geriausiaisiais bendrovės interesais ir jos akcininkų naudai.“ Teismas taip pat pažymėjo, kad kreditoriai turi teisę reikšti tik netiesioginius ieškinius nemokios bendrovės vardu, o be kita

¹³²Becker B., Stromberg P. Fiduciary Duties and Equity-debtholder Conflicts. //Published by Oxford University Press on behalf of The Society for Financial Studies. 2012. P. 1932.

¹³³Bylos Nr. Civ. A. No. 12150, 1991 Del. Ch. LEXIS 215 (Del. Ch. Dec. 30, 1991).

¹³⁴Bylos Nr. 2006 WL 2588971 (Del. Ch. Sept. 1, 2006).

ko, savo teisių apsaugą jie gali pakankamai užsitikrinti sutartinėmis priemonėmis, kurių pažeidimo atveju, turi teisę reikšti tiesioginius ieškinius pačiai bendrovei. Taigi, bent jau JAV, įmonei gresiant nemokumui (artėjant link nemokumo) juridinio asmens vadovų fiduciarinės pareigos nesikeičia.

Vis dėlto, kaip minėta, ši byla neliko be atgarsių ir bandymų išsiaiškinti, kas yra ta gresiančio nemokumo zona arba artėjimas link nemokumo, būta. Pirmasis aiškinimas skamba taip, kad čia svarbiausia ne artumas iki nemokumo būsenos, tačiau tai, ar konkretus bendrovės vadovo veiksmas galėjo sukelti nemokumo būseną ir toks rezultatas yra pagrįstai tikėtasis padarinys.¹³⁵ Ši pozicija yra grindžiama tuo, kad nemokios bendrovės vadovas turi pareigas kreditoriams, kaip ir vadovas, kurio veiksmai tikėtinais gali baigtis bendrovės nemokumu. Šiuo atveju vadovai bendrovių, kurios yra ant nemokumo slenksčio, turi atsižvelgti į kreditorių interesus tol, kol jų elgesys ir visi tolesni veiksmai gali sukelti realų bendrovės nemokumą arba padėti jo išvengti. Vis dėlto, jei reali nemokumo būseną taip ir neatsiranda, vadovai dėl to negali būti patraukti atsakomybėn. Kaip matome, pirmasis aiškinimas remiasi subjektyviais kriterijais, ar vadovas numatė arba galėjo numatyti, kad vienokie ar kitokie jo veiksmai gali nulemti bendrovės bankrotą. Antrasis aiškinimas teigia, kad nemokumo zona suprantama, kaip stadija arti bendrovės nemokumo, tačiau dar nesant aiškių nemokumo ženklų. Atrodytų, jog nieko naujo nepasakoma. Ir iš tiesų, pagrindinė šio aiškinimo mintis, kad įmonei gresiantis nemokumas gali būti nustatytas remiantis spėjamaisiais modeliais, t.y. atliekant skaičiavimus ir vertinant realius ar prognozuojamus bendrovės finansinius rodiklius.¹³⁶ Taigi, šis aiškinimas jau remiasi objektyviais kriterijais. Kaip vienas iš geriausių finansinių rodiklių vertinimo modelių buvo pripažintas dar 1968 m. Edvardo I. Altmano sukurta Z-balų formulė, skirta nuspėti galimą bankrotą.¹³⁷ Vis dėlto, po JAV Delavaro valstijos Aukščiausiojo teismo sprendimo byloje *North American. Catholic Educational Programming Found., Inc., v. Gheewalla*, visi šie nemokumo zonos aiškinimai, bent jau JAV Delavaro valstijoje, prarado praktinę reikšmę. Kiek naudos iš šių gresiančio nemokumo zonos aiškinimo teorijų galėtų pasisemti kontinentinės teisės valstybės, o pirmiausia Lietuva, galima pasvarstyti tik prieš tai aptarus kitus probleminius klausimus.

Nepriklausomai nuo to, kurį iš pirmiau nurodytų modelių nemokumo zonai arba dar kitaip gresiančiam bendrovės nemokumui nustatyti pasirinktume, verta aptarti problemas, su kuriomis vadovai realiai susiduria nuo to momento, kai akcininkų interesai praranda absoliučią

¹³⁵ Plačiau žr. Steven L. Schwarcz, Rethinking a Corporation's Obligations to Creditors, 17 Cardozo Law Review. 1996. P. 647-690.

¹³⁶ Plačiau žr. Jelisavcic V. A Safe Harbor Proposal to Define the Limits of Directors' Fiduciary Duty to Creditors in the "Vicinity of Insolvency:" Credit Lyonnais v. Pathe Communications. Journal of Corporation Law; Vol. 18 Issue 1, 1992. P. 145.

¹³⁷ Su šia formule ir jos veikimo principais išsamiau galima susipažinti internetiniame puslapyje adresu: http://en.wikipedia.org/wiki/Altman_Z-score.

viršenybę ir kreditorių interesai įsibrauna. Šioje vietoje, matyt, vis dar trūktų praktinio pagrindimo, jog kreditorių interesai apskritai įsibrauna į bendrovės valdymo procesą. Dėl šios priežasties verta grįžti jau prie jau anksčiau minėto 2012 m. amerikiečių mokslininkų atlikto tyrimo¹³⁸ rezultatų apžvalgos. Tyrimo autoriai neginčijo jau aksioma tapusio teiginio, kad kreditoriai atlieka svarbų vaidmenį įmonių bankroto procedūros metu ir laikotarpiu po faktinio bendrovės nemokumo būsenos atsiradimo, tačiau jų pagrindinė hipotezė buvo ta, kad kreditorių vaidmuo bendrovės valdyme yra svarbus net tada, kai bendrovės bankrotas ar nemokumas dar nėra neišvengiamas. Mokslininkai tyrė daugybę privačių bankų paskolų sutarčių, kuriose buvo numatytos sąlygos, jog bendrovės vykdydamos sutartis *atliks tam tikrus veiksmus* (pvz. laikysis visų pripažįstamų sąskaitybės principų, laiku teiks skolintojui finansines ataskaitas ir kt.), *susilaikys nuo tam tikrų veiksmų atlikimo* (pvz. nekeis strateginių verslo tikslų ar pagrindinės verslo krypties, tam tikrą laiką neišmokės akcininkams dividendų ir kt.) arba buvo numatyti *finansiniai įpareigojimai paremti apskaitos rizikos ir veiklos ribojimais* (pvz. apribojimai, susiję su bendrovės finansiniais svertais, reikalavimai išlaikyti pastovų pinigų srautą, t.y. tam tikrą pajamų dydį iki mokesčių, amortizacijos ir kitų atskaitymų atsiradimo). Mokslininkai atlikę išsamų tyrimą priėjo prie išvados, kad dėl šių įsipareigojimų pažeidimo, kurie paprastai atsirasdavo dėl to, kad bendrovės pažeisdavo sutartyse nustatytus reikalavimus išlaikyti tam tikrus mokumo rodiklius (pvz. bendrovių generuojami pinigų srautai iki sąlygų pažeidimo krisdavo, likvidumas mažėdavo, o finansiniai įsipareigojimai augdavo), kreditoriai įgydavo teisę daryti įtaką įmonės investavimo politikai, finansinei politikai ir net pačiam valdymui. Tačiau čia svarbu pažymėti esminį tyrimo metu atskleistą momentą, kad sutartyse nustatytų sąlygų pažeidimo metu, bendrovės dar nebūdavo ant nemokumo slenksčio ribos ir pakankamai geros finansinės būklės. Šio tyrimo duomenys įrodo, kad kreditoriai ir jų interesai turi reikšmingą įtaką bendrovės valdymui dar iki jos faktinio nemokumo atsiradimo. Vis dėlto, šio tyrimo rezultatai turėtų būti vertinami neužmirštant, kad jis neapėmė mažųjų kreditorių galimo poveikio bendrovės valdymui. Nepaisant to, autoriaus nuomone, yra pakankamai daug kitų šaltinių, kurie neabejotinai patvirtina, jog kreditorių (visų grupių) interesai tampa reikšmingi - dar tik bendrovės gresiančio nemokumo stadijoje. Tai iš dalies patvirtinama jau pirmiau minėto 2004 m. TNI atlikto tyrimo¹³⁹ rezultatai, bei užsienio¹⁴⁰ ir Lietuvos¹⁴¹ teismų praktika.

¹³⁸ Nini G., Smith D. C. and Sufi A. *supra note* 122. P. 1713 – 1761

¹³⁹ International Insolvency Institute. *supra note* 120.

¹⁴⁰ Pavyzdžiui sprendime byloje *Re MDA Investment Management Ltd* [2003] EWHC 227 (Ch), teisėjas J. Lipsonas konstatavo, kad „<...>kai bendrovė susiduria su finansiniais sunkumais, tačiau nėra nemoki, pareigos, kurias direktoriai turi bendrovės atžvilgiu, išsiplečia taip, jog turi būti atsižvelgiama ir į bendrovės kreditorių, ir akcininkų kaip visumos interesus.“

¹⁴¹ Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. vasario 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-19/2012.

Žinant tai, jog tam tikru laiko momentu kreditorių ir akcininkų interesams susikerta, iškyla natūralus klausimas - kaip vadovas gali ir/ar privalo suderinti šiuos visiškai priešingus interesus, kai bendrovės veiklos tęstinumas tampa abejotinas? Verta nepamiršti ir to, kad interesų konfliktai gali kilti ir pačių kreditorių tarpe, o tai neabejotinai reikalauja atskiro aptarimo.

Interesų konfliktas: akcininkai prieš kreditorius. Žvelgiant bendrai, tiek akcininkai, tiek kreditoriai tiekia įmonei kapitalą, tokiu būdu įnešdami lėšas mainais į pinigų srautus, kurie sugeneruojami vykdant bendrovės veiklą.¹⁴² Kai ilgoje bendrovės veiklos perspektyvoje akcininkų ir kreditorių interesai išsilygina, net neabejotina, kad interesų konfliktai tarp šių subjektų išauga, kai bendrovės finansinė būklė ir rezultatai ima prastėti. Tikėtina, kad būtent tada, kai bendrovė patiria finansinius sunkumus, tik akcininkai gali turėti interesą prisiimti didesnę riziką, kadangi jie turi mažai ką prarasti, jei jų prisiimtas rizikingas verslo sprendimas nenusisektų.¹⁴³ Jei akcininkų toleruotina ir net inicijuojama rizika pasiteisintų, bendrovė būtų išgelbėta ir atsiskaityta ne tik su kreditoriais, bet nemaža suma praturtėtų ir patys akcininkai. Kita vertus, tokias atvejais, kai rizika nepasiteisintų, akcininkai, dėl ribotos atsakomybės doktrinos, prarastų ne daugiau nei įmonei apskritai nesiėmus jokių rizikingų veiksmų ir tiesiog bankrutavus. Akivaizdu, kad bendrovės kreditorių interesas nurodytu atveju būtų atgauti visą ar kuo didesnę dalį savo reikalavimo sumos, negu apskirtai nieko negauti. Dėl šių priežasčių, galima laikyti aksioma tapusį teiginį, kad bendrovės akcininkai ir kreditoriai turi visiškai skirtingą požiūrį į riziką ir jos duodamą grąžą.¹⁴⁴ Vis gi, su kokiomis problemomis vadovai iš tiesų gali susidurti? Pirma, bendrovės vadovams gali būti mažų mažiausiai sunku atsižvelgti į kreditorių interesus, kai jiems yra žinomas pagrindinis principas – akcininkų interesų viršenybė. Todėl vadovai retai kada prieš priimdami verslo sprendimą į jį pažvelgs iš kreditoriaus pozicijos. Antra, teorijoje yra diskutuojama ir tai, kad jeigu iš vadovų bus reikalaujama derinti visų suinteresuotų asmenų bendrovėje interesus, vadovai nesugebės tinkamai vadovauti bendrovės veiklai.¹⁴⁵ Vadovai patenka į taip vadinamą jokios pergalės (angl. *no win*) situaciją, kai nebeaišku nei kokių tikslų yra siekiama, nei kur einama. Trečia, galimi atvejai, kai bendrovės vadovas bus kartu ir bendrovės akcininkas, todėl akivaizdu, kad jis bus linkęs priimti tokius sprendimus, kurie būtų naudingesni akcininkų visumai, o tame tarpe ir jam pačiam. Ketvirta, bendrovės vadovas, gali norėti įsiteikti akcininkams, pavyzdžiui siekdamas didesnio atlyginimo ar jo priedų, siekdamas, kad jis būtų išrinktas bendrovės vadovu antrai kadencijai (jei įstatuose numatyta

¹⁴² Lin L., Shift of Fiduciary Duty Upon Corporate Insolvency: Proper Scope of Directors' Duty to Creditors' 46 Vanderbilt Law Review, 1993. P. 1485, P. 1488.

¹⁴³ Keay Formulating a framework for directors' duties to creditors: an entity maximisation approach. // Cambridge Law Journal, 64(3), 2005, P. 623

¹⁴⁴ Ten pat.

¹⁴⁵ Plačiau žr. Hurst T. and McGuinness L., The Corporation, The Bondholder and Fiduciary Duties. // Journal of Law and Commerce 187, 1991. P. 205.

vadovų kaita), todėl gali elgtis prioritetą teikdamas taip pat akcininkų interesams. Penkta, didelėse bendrovėse yra skirtingi akcininkų tipai, todėl manytina, kad vadovas pirmiausia bus užsiėmęs derinti šiuos interesus, o ne akcininkų ir kreditorių. Kaip matome, problemų yra nemažai ir šį sąrašą dar būtų galima tęsti, tačiau tai dar nereikia, kad šios problemos yra neišsprendžiamos. Nereikia turėti specialių vadybos žinių, kad galėtume pasakyti, jog vadovo viena iš pagrindinių funkcijų ir yra interesų konfliktų sprendimas ir derinimas. Iš vadovų, kaip asmenų turinčių fiduciario statusą, tikimasi racionalių ir subalansuotų sprendimų. Pažymėtina ir tai, kad tenkinant vienos suinteresuotų asmenų grupės interesus, dar nereikia, kad automatiškai bus pažeisti kitos asmenų grupės interesai. Jei bendrovės vadovas prieš priimdamas sprendimą atsižvelgs į kreditorių interesus (pvz. įvertins visą reikalingą įmonės finansinę būklę charakterizuojančią medžiagą), tai dar nereikš, kad bus pažeisti akcininkų interesai. Jau minėta, kad didelėse bendrovėse gali būti skirtingų akcininkų tipų, tačiau niekas to nesureikšmina, kad ir šiuo atveju vadovai susiduria su pakankama atsakomybės našta. Autoriaus nuomone, buvo išsakyta pakankamai argumentų, leidžiančių suprasti, su kiek problemų tenka susidurti juridinio asmens vadovui, derinant akcininkų ir kreditorių interesus. Tačiau jau buvo užsiminta ir apie tai, kad interesų konfliktas gali kilti ir toje pačioje subjektų grupėje, pavyzdžiui – tarp tos pačios bendrovės kreditorių.

Interesų konfliktas: kreditoriai prieš kreditorius. Kaip žinia, daugumoje bendrovių gali būti (o turbūt ir yra) skirtingų grupių kreditorių, kurių kiekvienas turi savo istoriją ir kurie yra skirtingai traktuojami pozityviosios teisės prasme. Pavyzdžiui, bendrovėje gali būti kreditorių turinčių savo reikalavimo užtikrinimus, kreditoriai neturintys tokių užtikrinimų, tiekėjai, kreditoriai su skirtingais reikalavimų dydžiais ir terminais, darbuotojai ir t.t. Akivaizdu, kad to paties kreditoriaus su užtikrinta reikalavimo teise interesai tam tikrais momentais skirsis nuo tų pačių darbuotojų interesų. Ką šiuo atveju turi daryti protingas vadovas? Kaip ir akcininkų prieš kreditorius interesų konflikto atveju, taip ir šiuo atveju, gali iškilti problema, jog skirtingi kreditoriai bus linkę pritarti skirtingo lygio rizikos sprendimams. Tarkime, trumpalaikiai kreditoriai, niekada taip įdėmiai nevertins skolininko kredito reitingo, kaip kad ilgalaikiai kreditoriai (pvz. bankai teikiantys didžiules kredito sumas bendrovės veiklos vykdymui). Pastarieji susiduria su daug didesne rizika, jog ilgame laikotarpyje bendrovė gali imtis tokių veiksmų, kurie sumažins tikimybę atgauti suteiktą kreditą. Šiuo atveju trumpalaikiams kreditoriams (galimai turintiems ir mažesnės vertės reikalavimus) nėra taip svarbu ar po 5 metų bendrovė dar bus moki, jeigu atsiskaitymas su jais vyks už 3 mėnesių. Pažymėtini ir kreditoriai, kurių reikalavimai yra užtikrinti. Pastarieji paprastai yra ramūs dėl savo reikalavimų patenkinimo, kadangi jie paprastai būna užtikrinti įkeičiant bendrovės turtą, gaunant bankų garantijas ar asmenines vadovo ar stambiųjų akcininkų laidavimo sutartis. Manytina, kad šiems

kreditoriams nebus labai svarbu, kokį verslo sprendimą priims vadovas, net bendrovei patekus į gresiančio nemokumo zoną. Todėl, manytina, net ir vadovo pasirinkta didesnė verslo sprendimo rizika, jų atvejų nebūtų laikoma nusizengimu ar tuo labiau fiduciarinių pareigų pažeidimu.

Iš to, kas buvo apžvelgta, matome, kad interesų konfliktai gali kilti (be abejonės ir kyla) ne tik tarp skirtingų interesų grupių asmenų, bet ir tos pačios interesų grupės subjektų tarpe. Bet kuriuo atveju, kad vadovui nekiltų civilinė atsakomybė dėl to, kad šie interesai nebuvo laiku suderinti arba į juos apskritai nebuvo atsižvelgta (tokiais būdais pažeidžiant bendrovės vadovo fiduciarines pareigas) - būtina aptarti mechanizmą, kuris šias problemas padėtų išspręsti. Jau buvo galima pastebėti, kad yra išskiriamos dvi teorijos, kurios paremtos skirtingų subjektų grupių interesų prioritetu, t.y. akcininkų interesų viršenybės teorija ir teorija, pagal kurią bendrovės vadovas tam tikru momentu turi atsižvelgti ir į kitų (arba tik kitų) bendrovės suinteresuotųjų asmenų interesus. Šių abiejų teorijų trūkumas, kad pagal jas vadovams reikia sutelkti dėmesį į tam tikras grupes ar subjektus užuot į tam tikrą bendrą tikslą. Žinoma, į šių grupių interesus privaloma atsižvelgti, tačiau tai tampa problematiška, kai skirtingų grupių interesai nėra vienijami visiems priimtinių ir bendrų tikslų. Šioje vietoje vertas dėmesio Andrew Keay¹⁴⁶ pasiūlytas Subjekto maksimizacijos ir tvarumo modelis (angl. *Entity Maximisation and Sustainability Model*) (toliau – SMT). Šis modelis susideda iš dviejų pagrindinių elementų. *Pirmasis* – reikalavimas didinti bendrovės turtą, bet skirtingai nei pelno didinimo atveju, tai ne visada yra matuojama gauto pelno dydžiu. *Antrasis* - reikalavimas išlaikyti bendrovės veiklos tęstinumą. SMT modelis reikalauja prisiminti, kad juridinis asmuo yra savarankiškas teisinių santykių subjektas, galintis įgyti savarankiškas civilines teises ir pareigas. Šis savarankiškumas juridiniam asmeniui būtent ir buvo suteiktas dėl to, kad šis subjektas savo veikloje sugebėjo suderinti ir apsaugoti skirtingų subjektų grupių interesus, kurių investicijos (plačiausia prasme) į bendrovės veiklą būdavo daromos. Tačiau teorija dėl juridinio asmens traktavimo kaip savarankiško teisinių santykių subjekto kertasi su pirmiau aptarta juridinio asmens kaip sutarčių visumos (angl. *nexus of contracts*) teorija, pagal kurią, juridinis asmuo yra tik sutarčių visuma ir nieko daugiau, t.y. juridinis asmuo yra tik fikcija. Tačiau autoriaus nuomone, pastaroji ekonomistų pasiūlyta teorija, padeda suprasti, kad juridinio asmens veikloje dalyvauja daugiau subjektų nei tik jo steigėjai, ir vien jų dalyvavimas ar juridinio asmens buvimas sutarčių visuma, nepanaikina juridinio asmens teisinio subjektiškumo. Juk ieškiniai dėl sutartinių prievolių nevykdymo yra paduodami juridinio asmens atžvilgiu, o ne jo steigėjams ar dalyviams? Tačiau neverta leisti į tolesnes diskusijas dėl tinkamiausios juridinio asmens prigimties teorijos aiškinimo. Šioje vietoje vertėtų trumpai aptarti siūlomo SMT modelio elementus. Taigi, subjekto

¹⁴⁶ Plačiau žr. Keay, A. Ascertaining the Corporate Objective: An Entity Maximisation and Sustainability Model, *Modern Law Review*, 71, 2008. P.663-698.

maksimizavimas (angl. *entity maximisation*) apima bendrovės turto didinimą, kuris suprantamas kaip bendrovės vadovo siekis ilgoje veiklos perspektyvoje padidinti bendrovės rinkos vertę, atsižvelgiant į investicijas, padarytas skirtingų subjektų grupių. Kitais žodžiais tariant, vadovas turėtų daryti tai, kas didina visą bendrovės vertę, o dabartinės gryniosios vertės didinimas turi tapti bendrovės strateginiu tikslu. Kaip matome, subjekto maksimizavimas yra orientuotas į bendrovės augimą, tačiau tai tik viena medalio pusė. Bendrovė be kita ko turi siekti veiklos tęstinumo arba dar kitaip - tvarumo. Tvarumas SMT modelio prasme yra susijęs su finansiniais kriterijais, pirma – reikalavimas bendrovei „išgyventi“, t.y. kad bendrovė nepatektų į nemokumą nuo kurio jau nebegalėtų išsigelbėti ar būti išgelbėta, antra – turi būti plėtojamas bendrovės finansinės padėties tvirtumas. Bendrovės tvarumo išlaikymas per tam tikrą laiko tarpą parodo, kad bendrovė didina savo bendrą rinkos vertę ir visos rizikos, kurios iškyla bendrovės veiklos vykdymo laikotarpiu, tampa ne tokiomis reikšmingomis. Akivaizdu, kad bendrovė negalėdama būti tikra dėl savo veiklos tęstinumo, negalės nieko pasiekti, todėl bendrovės tvarumas (veiklos tęstinumas) taip pat turėtų būti vienas iš bendrovės strateginių tikslų, kartu su turto vertės didinimu. Žinoma, šie du tikslai taip pat reikalauja atitinkamo derinimo, nes tam tikru veiklos momentu bendros turto vertės didinimo gali tekti atsisakyti vien dėl tikslo išsaugoti bendrovės veiklos tęstinumą.

Apibendrinant šiame poskyryje išsakytas pozicijas, autoriaus nuomone, galima padaryti šias išvagas:

1) norint juridinio asmens vadovui taikyti civilinę atsakomybę už tai, kad bendrovėje iškilus finansiniams sunkumams nebuvo atsižvelgta į kreditorių interesus, pirmiausia turi būti nustatytas gresiančio nemokumo atsiradimo momentas. Manytina, kad ieškovas, įrodinėdamas šias aplinkybes, turėtų remtis tiek subjektyviaisiais, tiek objektyviaisiais gresiančio nemokumo nustatymo kriterijais;

2) net nustačius tikslų momentą, nuo kada bendrovėje atsirado rimti finansiniai sunkumai, kuriuos neatidėliotinai reikėjo spręsti, ieškovui teks įrodyti ir tai, kad bendrovės vadovai apie šį momentą žinojo arba turėjo žinoti, tačiau žinodami, jokių veiksmų, kuriais būtų užtikrinta kreditorių interesų apsauga, reikiamu momentu nesiėmė. Tenka pripažinti, kad tai ieškovui įrodyti būtų pakankamai sunku;

3) vis dėlto, juridinio asmens vadovo civilinės atsakomybės taikymas už kreditorių interesų pažeidimą (įmonei gresiančio nemokumo stadijoje) yra įmanomas. Tam skirtus teisinius instrumentus mes galime rasti Lietuvos Respublikos teisiniame reguliavime (ĮBĮ 6 straipsnis) bei teismų praktikoje;

4) bendrovės vadovai norėdami išvengti civilinės atsakomybės, kai bendrovės veiklos sunkmečiu nesugebėjo suderinti skirtingų subjektų grupių interesų, dėl ko vėliau juridinis asmuo

nebesugebėjo įvykdyti savo prievolių kreditoriams, bendrovei gresiančio nemokumo atvejais, turėtų vadovautis pirmiau pasiūlytu subjekto maksimizavimo ir į tvarumą orientuotu modeliu. Jis turėtų būti taikomas tada, kai įmonė susiduria su finansiniais sunkumais ir išskyla būtinybė tarpusavyje derinti visiškai skirtingus akcininkų ir kreditorių interesus.

3. CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS TAIKYMO JURIDINIO ASMENS VADOVAMS PRAKTINIAI ASPEKTAI LIETUVOS TEISMŲ PRAKTIKOJE

Pirmiausia reikėtų pradėti nuo to, kad šiai dienai dar neturime LAT parengtos Lietuvos teismų praktikos apžvalgos ar nutarimo, kuriame būtų apibendrintai pateikti pagrindiniai akcentai ir teisės aiškinimo taisyklės, nagrinėjant bylas dėl juridinio asmens vadovų civilinės atsakomybės taikymo.¹⁴⁷ Pirmoji byla, kurioje buvo pasisakyta dėl juridinio asmens vadovo civilinės atsakomybės bendrovės kreditoriams taikymo klausimų, buvo išnagrinėta LAT dar 2006 m.¹⁴⁸ Šiai dienai turime prabėgusius daugiau nei šešerius metus, tačiau svaresnių LAT išaiškinimų dėl juridinio asmens vadovų civilinės atsakomybės už juridinio asmens prievoles, galime rasti tik atskirai nagrinėtose civilinėse bylose. Tai leidžia autoriui padaryti keletą hipotetinių prielaidų. Arba apibendrinimui (apžvalgai) nebuvo ir vis dar nėra jokio poreikio (dėl teisinių problemų nebuvimo/aiškumo, mažo šios kategorijos bylų skaičiaus), arba Lietuvos teismų praktika šiuo konkrečiu civilinės atsakomybės taikymo klausimu dar nėra suformuota ir tai daryti dar būtų pernelyg anksti. Pirmoji prielaida gali būti vienareikšmiškai atmesta. Šis darbas jau parodė, kad teisės normų tinkamo taikymo ir aiškinimo problemų šiuo klausimu apstu, o vien tik ką bylojant šios kategorijos išnagrinėtų bylų gausa LAT. Vis dėlto, norint paneigti ar patvirtinti antrąją prielaidą, teks apžvelgti Lietuvos teismų sprendimus ir nutartis konkrečiose civilinėse bylose.

Antra, šiame darbe buvo išsamiai apžvelgtos juridinio asmens vadovų pareigos skirtingų subjektų atžvilgiu, šių pareigų atsiradimo ir pasibaigimo momentai, taisyklės šiems laiko momentams nustatyti, pateikti galimi skirtingų grupių interesų derinimo sprendimo būdai. Autoriaus nuomone, per šią teorinę prizmę verta pažvelgti į faktinę situaciją, t.y. koku keliu yra nuėjusi Lietuvos teisminė praktika ir ar pasirinktas kelias yra tinkamas.

Pažymėtina, kad apžvelgiant aktualiausius teisės taikymo ir aiškinimo klausimus Lietuvos teisminėje praktikoje nebus pateikiami pavyzdžiai ir/ar analizė tų bylų, kuriose yra pasisakoma dėl juridinio asmens vadovo teisinio statuso vertinimo ir civilinės atsakomybės konkrečios rūšies nustatymo ir taikymo, kadangi, šie klausimai jau buvo pakankamai išsamiai aptarti pirmame šio darbo skyriuje. Be to, dėl ribotos darbo apimties, autorius apžvelgs ir pateiks apibendrinimus tų teisinių situacijų, kurių sprendimo ir vertinimo problemos dažniausiai iškyla teismuose, nagrinėjant šios kategorijos bylas.

¹⁴⁷ Autoriaus nuomone, toks LAT nutarimas ar apžvalga turėtų apimti ne tik bendrovės vadovų civilinės atsakomybės taikymo dėl žalos, padarytos visų bendrovės veikla suinteresuotų subjektų atžvilgiu, atlyginimo, bet ir bendrovės akcininkų, esančių atsakingais už bendrovei ir jos kreditoriams padarytą žalą, civilinės atsakomybės taikymo klausimus.

¹⁴⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gegužės 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-266/2006.

3.1. Juridinio asmens vadovas ir dalyvis (akcininkas) sutampa viename asmenyje

Kaip žinia, civilinėje apyvartoje dalyvauja labai daug įvairiausių formų ir struktūrų juridinių asmenų. Tam tikrais atvejais galimos situacijos, kai vienanarėje bendrovėje tas pats asmuo kartu bus ir vadovas, ir vienintelis akcininkas arba vadovas bus vienas iš daugelio vadovaujamos daugianarės bendrovės akcininkų. Tačiau nagrinėjant bylas dėl juridinio asmens vadovų civilinės atsakomybės taikymo už juridinio asmens prievolės, akcininko ir bendrovės vadovo statuso atskyrimas yra pakankamai reikšminga aplinkybė.

LAT laikosi pozicijos, kad nors įmonės administracijos vadovo ir įmonės savininko civilinės atsakomybės pagrindai yra panašūs, tačiau jie nėra tapatūs. Vadovams civilinė atsakomybės taikoma pagal ir 2.87 straipsnio 7 dalies pagrindu, tuo tarpu savininkams (arba dalyviams) pagal CK2.50 straipsnio 3 dalį.¹⁴⁹ Tačiau, kaip minėta, dažnai pasitaiko, kad vienanarėse bendrovėse vadovas ir savininkas sutampa viename asmenyje. Tokiu atveju vadovo ir savininko interesų skirtumas labai sumažėja, o tiksliau – išnyksta. Galima sakyti, kad bendrovę *de facto* valdo savininkas, kuris *de jure* yra ir bendrovės vadovas. Atsižvelgiant į tai, kad bendrovės valdyme ir sprendimų priėmime iš esmės dalyvauja vienas ir tas pats asmuo, tačiau turintis dvigubą teisinį statusą, sprendžiant šio asmens civilinės atsakomybės taikymo klausimą, <...> *ieškovas sprendžia, koks atsakomybės kilimo pagrindas taikytinas, ir tai jis gali išreikšti ieškinyje nurodydamas savo reikalavimų pagrindą*.¹⁵⁰ Taigi, pasirinkimo teisė formuoti ieškinio pagrindą ir dalyką priklauso ieškovui. Kita vertus, ieškovas būdamas teišus dėl faktinio ieškinio pagrindo, gali klysti dėl teisinio, todėl čia savo pareigą tinkamai turi atlikti byla nagrinėjantis teismas.

Pažymėtina, kad šis statuso išskyrimas ir nustatymas nėra savitiksliis, kadangi priklausomai nuo to, kurį subjekto turimą statusą pasirinks ieškovas, jam teks įrodinėti skirtingas civilinės atsakomybės taikymo sąlygas. Būtų galima išskirti šiuos juridinio asmens vadovo ir juridinio asmens savininko (dalyvio) statuso skirtumus ir bendrumus:

Pirma, verta atkreipti dėmesį į tai, kas yra bendra, kalbant apie bendrovės vadovų ir dalyvių civilinės atsakomybės taikymą. LAT pastaruoju metu sprestose bylose laikosi pozicijos, kad tai, jog „<...> *tiesioginių prievolių santykių tarp bendrovės vadovo ir kreditoriaus nėra, o fiduciarinės pareigos atsiranda pablogėjus įmonės finansinei būklei, suponuoja, kad vadovo atsakomybė atsiranda tik tuo atveju, kai bendrovė nebepajėgi pati patenkinti kreditoriaus reikalavimų. Tai reiškia, kad bendrovės vadovo, kaip ir jos dalyvio, atsakomybė yra subsidiaraus*

¹⁴⁹Plačiau žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. kovo 25 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-130/2011.

¹⁵⁰Plačiau žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. vasario 28 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-76/2011.

pobūdžio (CK 6.245 straipsnio 5 dalis).¹⁵¹Čia esminis momentas yra tas, kad subsidiarumas pasireiškia tuo, jog kreditoriai niekada negalės reikalauti bendrovės vadovo civilinės atsakomybės už juridinio asmens prievoles tol, kol bendrovė yra moki, nors faktiškai jau gali būti susidūrusi ir su finansiniais sunkumais. Net jei esamu momentu vadovo veiksmais bendrovei yra daroma tam tikros žalos, ar priimant sprendimus yra nepaisoma kreditorių interesų, manytina, kad tol, kol pastariesiems neatsirado realios žalos, t.y. kol įmonė su jais atsiskaito ir vykdo kitas sutartines ir/ar deliktines prievoles, nėra pagrindo ir vadovo civilinei atsakomybei pagal CK 2.87 straipsnio 7 dalį. Tokiais atvejais bendrovės vadovo kontrole turėtų rūpintis kiti juridinio asmens organai, pavyzdžiui valdyba ar stebėtojų tarybos nariai. Į priežiūrą taip pat turėtų aktyviai įsitraukti bendrovės dalyviai. Kreditoriai, siekdami apsaugoti savo interesus, geriausiu atveju galėtų reikšti prevencinį ieškinį, kuriuo būtų siekiama įrodyti, kad neužkertus kelio tam tikriems planuojamiems bendrovės sandoriams ar tęsiamiems vadovo veiksmais, yra reali grėsmė, kad ateityje ne tik bendrovei, bet pirmiausia kreditoriams - bus padaryta realios žalos. Tačiau praktikoje neteko sutikti tokio pobūdžio prevencinių ieškinių. Pirma, kreditoriai parastai apie bendrovės vadovo neteisėtus veiksmus sužino tik prasidėjus bankroto procesui, t.y. kai įmonė jau faktiškai nebegali įvykdyti savo skolinių įsipareigojimų ir yra pradedama aiškintis to priežastis; antra, net jei kreditoriai neteisėtus veiksmus pastebėtų laiku, reali grėsmė žalai kilti ateityje būtų sunkiai įrodoma; trečia, tai galėtų būti vertinta kaip nepagrįstu kišimusi į bendrovės valdymą ir sprendimų priėmimo procesą. Todėl tokios prevencinės kreditorių interesų gynimo priemonės realizavimas sunkiai įsivaizduojamas praktiškai.

Antra, be abejo ryškiausias ir esminis bendrovės dalyvio bei vadovo teisinės padėties skirtumas yra susijęs su jų atliekamomis funkcijomis. Kai byloje yra keliamas juridinio asmens vadovo civilinės atsakomybės klausimas, turi būti vertinamas ne jo turimas titulas, o atliekamų funkcijų turinys. Kaip yra pažymėjęs LAT vienoje iš savo nutarčių : „<...> tokiose bylose kiekvienu konkrečiu atveju sprendina, ar byloje atsakovu nurodytas asmuo atliko vadovui ar dalyviui būdingas funkcijas. Jei dalyvis atlieka veiksmus, kurie pagal įstatymus ir steigimo dokumentus nepriskirtini jo, kaip dalyvio, kompetencijai, bet būdingi vadovui, laikytina, kad jis veikia kaip faktinis vadovas ir atsakomybę turi prisiimti kaip vadovas. Kai tas pats asmuo yra ir vadovas, ir dalyvis arba tik dalyvis ir atlieka dalyviui būdingus, bet neteisėtus kaltus žalos sukėlusius veiksmus, jo atsakomybė turi būti nustatoma kaip dalyvio civilinė atsakomybė.¹⁵² Kaip minėta, šis atribojimas nėra savitikslis ir praktiškai pasireiškia tuo, kad ieškovas priklausomai nuo to, kokį statusą priskirs atsakovui, privalės įrodinėti skirtingas civilinės atsakomybės taikymo sąlygas.

¹⁵¹ Plačiau žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. vasario 1 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-19/2012.

¹⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. kovo 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-130/2011.

Kai mes kalbame apie *juridinio asmens vadovo* civilinę atsakomybę, būtina savarankiškai nustatyti šio asmens civilinės atsakomybės sąlygas, t. y. 1) neteisėtus veiksmus; 2) dėl jų atsiradusią žalą; 3) priežastinį neteisėtų veiksmų ir žalos ryšį; 4) Nustačius vadovo neteisėtus veiksmus, lėmusius žalos (nuostolių) atsiradimą, jo kaltė preziumuojama (CK 6.248 straipsnio 1 dalis), todėl ieškovas neprivalėtų įrodinėti, kad bendrovės vadovas kaltas. Kaip taisyklė, šią prezumpciją, siekdamas išvengti atsakomybės, remdamasis kaltės nebuvimu, turėtų paneigti bendrovės vadovas. Verta atkreipti dėmesį, kad pagal LAT formuojamą praktiką, vadovas paprastai atsako „<...> *ne dėl bet kokių jam priskirtų pareigų pažeidimo, tačiau tik dėl jo didelės kaltės, t. y. tyčios siekiant pažeisti kreditorių interesus ar didelio neatsargumo pasireiškiančio aiškiu ir nepateisinamu aplaidumu vykdant savo pareigas, todėl paprastas atsakovo neatsargumas, susijęs su įmonės ūkinės-komercinės veiklos rizika, neturėtų būti pagrindu atsirasti įmonės vadovo civilinei atsakomybei CK 6.263 straipsnio pagrindu.*“¹⁵³

Nors šiame darbe neanalizavome *juridinio asmens dalyvio* civilinės atsakomybės aspektų, tačiau bendrais bruožais galima pateikti teismų praktikoje esančias tendencijas, kokios civilinės atsakomybės taikymo sąlygos turi būti įrodinėjamos šiais atvejais. Juridinio asmens dalyvio atsakomybei pagal juridinio asmens prievoles, nustatytai CK 2.50 straipsnio 3 dalyje, atsirasti reikalinga šių sąlygų visuma: 1) nesąžiningi, civilinės atsakomybės aspektu – neteisėti ir kalti (CK 6.246 straipsnio 1 dalis, 6.248 straipsnio 3 dalis) – juridinio asmens dalyvio veiksmai; 2) juridinio asmens negalėjimas įvykdyti prievolės; 3) priežastinis ryšys tarp nesąžiningų veiksmų ir juridinio asmens negalėjimo vykdyti prievolės. Čia verta atkreipti dėmesį būtent į tuos skirtumus, dėl kurių bendrovės vadovo ir dalyvio statuso atribojimas turi esminę reikšmę. Jeigu pirmuoju atveju reikia nustatyti vadovo tyčią ar didelį neatsargumą, tai sprendžiant dėl juridinio asmens dalyvio nesąžiningų veiksmų, taikytini bendrieji civilinių teisinių santykių subjektų elgesio sąžiningumo kriterijai – juridinio asmens dalyvis laikytinas sąžiningu, jeigu jis nežinojo, negalėjo ir neturėjo žinoti, kad jo elgesys neigiamai veikia juridinio asmens gebėjimą vykdyti savo prievoles.¹⁵⁴ Svarbiausia yra tai, kad nustačius, kad juridinio asmens dalyvis atliko nesąžiningus veiksmus kreditoriaus atžvilgiu, laikytina, kad jis kaltas dėl nesąžiningų veiksmų atlikimo. Nors tarp bendrovės ir jos dalyvio fiduciariniai santykiai nesusiklosto, tačiau dalyvio sąžiningumas kiekvienu konkrečiu atveju taip pat turėtų būti vertinamas atsižvelgiant į subjektyvius ir objektyvius sąžiningumo nustatymo kriterijus, kurie buvo aptarti ankstesniuose šio darbo skyriuose. Panašu, kad Lietuvos teismuose laikomasi pozicijos, kad tokiu atveju, t.y. sprendžiant klausimą dėl bendrovės dalyvio civilinės atsakomybės taikymo už juridinio asmens prievoles, „<...> *pakanka konstatuoti, jog sandoris nesąžiningas,*

¹⁵³ Ten pat.

¹⁵⁴ Ten pat.

*neanalizuojant sandorio teisėtumo klausimo; nesąžiningų veiksmų nustatymas yra pakankamas pagrindas taikyti juridinio asmens dalyviui subsidiariąją atsakomybę.*¹⁵⁵

Taigi, kaip matome, nors taikant deliktinę civilinę atsakomybę aptartiems subjektams teisinės pasekmės yra vienodos, t.y. jie atsako su bendrove subsidiariai, tačiau aplinkybės, kuriomis yra grindžiama jų civilinė atsakomybė – skirtingos. Tai atsakomybės pagrindų išskyrimą daro reikšmingu, tačiau išimtinai nuo ieškovo diskrecijos priklausančiu klausimu.

3.2. Juridinio asmens vadovo civilinė atsakomybė tyčinio bankroto atveju

Šiame poskyryje pateikiame Lietuvos teismų praktikos apibendrinimus ir autoriaus įžvalgas galime drąsiai vadinti aktualiausiais bent dėl kelių priežasčių: 1) juridinio asmens vadovo civilinės atsakomybės klausimas parastai iškyla tik bankroto byloje; 2) dėl sudėtingo bankroto proceso praktikoje kyla nemažai teisės taikymo ir aiškinimo problemų; 3) teismų formuojama praktika šios kategorijos byloje turi aiškia įtaką įstatymų leidėjo valiai.

Siekiant nuoseklumo, pirmiausia vertėtų pradėti nuo tyčinio bankroto sąvokos apibrėžimo ir bendrųjų tyčinio bankroto požymių, linksniuojamų Lietuvos teismų praktikoje. ĮBĮ 2 straipsnio 12 punkte įtvirtinta labai lakoniška tyčinio bankroto sąvoka - tai įmonės privedimas prie bankroto tyčia. Akivaizdu, kad šios sąvokos turinio užpildymu turėjo pasirūpinti teismai, susiduriantys su įmonėmis, kurios prie bankroto būna privedamos tyčiais bendrovės vadovų ir/ar dalyvių veiksmais. Kadangi nei šio darbo tikslas, nei tuo labiau jo apimtis, autoriui neleidžia pateikti visų šių požymių, o vien tik fragmentiškas jų pateikimas atrodytų neišsamiau, tenka tik pastebėti, kad teismai su tyčinio bankroto požymių nustatymu, atskleidimu ir aiškinimu yra pakankamai gerai susitvarkę. Apibendrintai galima pasakyti, kad kiekvienu konkrečiu atveju sprendžiant dėl įmonės tyčinio bankroto, reikia įvertinti visas bylos faktines aplinkybes, susijusias su įmonės veikla, tokios įmonės valdymo organų sprendimais, vertinti jų įtaką bendrovės veiklai ir pan. Tačiau mus šiuo atveju labiausiai domina ne patys tyčinio bankroto požymiai, o teisinės pasekmės, nustačius juridinio asmens tyčinį bankrotą.

Bankroto bylą nagrinėjančiam teismui pripažinus bendrovės bankrotą tyčiniu, paprastai kyla šios teisinės pasekmės:

pirma, remiantis ĮBĮ 20 straipsniu, administratorius privalo patikrinti bankrutuojančios įmonės sandorius, sudarytus per 5 metų laikotarpį iki bankroto bylos iškėlimo, ir pareikšti ieškinius teisme pagal bankrutuojančios įmonės buveinės vietą dėl sandorių, priešingų įmonės veiklos tikslams ir (arba) galėjusių turėti įtakos tam, kad įmonė negali atsiskaityti su kreditoriais, pripažinimo negaliojančiais;

¹⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. vasario 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-124/2004.

antra, CPK 300 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad jeigu bet kurioje civilinio proceso stadijoje paaiškėja, kad byloje dalyvaujančio asmens arba kito asmens veiksmai ar neveikimas turi nusikalstamos veikos požymių, teismas apie tai praneša prokurorui. Taigi, teismui konstatavus tyčinį bankrotą ĮBĮ prasme, yra pagrindas svarstyti ir dėl nusikalstamo bankroto požymių egzistavimo bei baudžiamosios atsakomybės taikymo pagal Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso¹⁵⁶ (toliau – BK) 209 straipsnį. Atkreiptinas dėmesys, kad pradėjus ikiteisminį tyrimą, įtariamųjų veiksmai paprastai yra vertinami ir dėl kitų BK įtvirtintų veikų sudėties, kaip antai turto išvaistymo (BK 184 straipsnis), skolininko nesąžiningumo (BK 208 straipsnis), apgaulingo apskaitos tvarkymo (BK 222 straipsnis) ir kt.

trečia, kadangi tyčinis bankrotas pagal teismų formuojamą praktiką¹⁵⁷ parastai būna nulemtas nesąžiningų ir neteisėtų juridinio asmens vadovų ir (arba) dalyvių veiksmų, todėl teismui konstatavus tyčinį bankrotą, kyla pastarųjų asmenų civilinės atsakomybės taikymo, už bendrovės negalimumą įvykdyti savo prievolių kreditoriams, klausimas. Verta paminėti precedentinę bylą¹⁵⁸, kurioje ne tik buvo nagrinėjamas tyčinio bankroto pasekmių klausimas, bet LAT primą kartą pasisakė dėl juridinio asmens valdymo organų atsakomybės kreditoriams, kai juridinis asmuo nebegali įvykdyti savo prievolių. 2006 m. gegužės mėn. 25 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-7-266/2006LAT teisėjų kolegija konstatavo: *„Išplėstinė teisėjų kolegija pažymi, kad tuo atveju, kai juridinio asmens dalyvio – valdymo organo vienasmenio ar kolegialaus narių (nario) - veiksmai nuosprendžiu pripažinti nusikalstamais ir lėmusiais įmonės negalėjimą įvykdyti prisiimtus įsipareigojimus, tai šie juridinio asmens valdymo organo nariai atsako prieš trečiuosius asmenis pagal juridinio asmens prievoles savo turtu solidariai.“* Taigi, cituojama byla svarbi bent dviem aspektais – 1) Istoriniu. Kaip minėta, tai pirmoji LAT byla, kurioje pasisakyta dėl bendrovės valdymo organų atsakomybės tretiesiems asmenims; 2) Praktiniu. Mūsų nagrinėjamos temos kontekste aktualu tai, kad bendrovės bankrotą pripažinus tyčiniu ir teismo nuosprendžiu nuteisus kaltus dėl to asmenis - kreditoriai savo nepatenkintų reikalavimų dalyje gali reikšti ieškinius bendrovės valdymo organams.

Atkreiptinas dėmesys, kad tais atvejais, kai konstatavus tyčinį bankrotą kartu yra pradedamas ir baudžiamasis procesas dėl juridinio asmens vadovų ir (arba) dalyvių baudžiamosios atsakomybės, kuris vėliau yra nutraukiamas suėjus senaties terminui ar tiesiog nenustačius nusikalstamos veikos požymių, savaimė nepaneigia asmens, traukto baudžiamojon atsakomybėn, civilinės atsakomybės, kaip tokios, galimumo. *Pirma*, tai reiškia tik tai, kad neatsirado prejudicinio fakto, o civilinę bylą nagrinėjančiam teismui išlieka pareiga tirti

¹⁵⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinos. 2000, Nr. 89-2741.

¹⁵⁷ Plačiau žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-680; Lietuvos apeliacinio teismo 2011 m. liepos 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-1938/2011; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. rugsėjo 15 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-448/2004.

¹⁵⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gegužės mėn. 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-266/2006.

įrodymus, tarp jų ir esančius nutrauktoje baudžiamojoje byloje, laikantis CPK įtvirtintų įrodinėjimo procesą reglamentuojančių taisyklių¹⁵⁹ Antra, likviduoto dėl bankroto juridinio asmens valdymo organus sudariusių asmenų civilinė atsakomybė kreditoriams galima ne tik tada, kai juridinio asmens negalėjimą įvykdyti prisiimtus sutartinius įsipareigojimus lemia valdymo organo narių veiksmai, įsiteisėjusiu teismo apkaltinamuoju procesiniu dokumentu (nuosprendžiu, baudžiamuoju įsakymu) pripažinti nusikalstamais, bet ir tuo atveju, kai įmonės nemokumas ir negalėjimas įvykdyti savo prievolių kreditoriams yra jos valdymo organo nariais buvusių asmenų veiksmų, neteisėtų pagal civilinę teisę (delikto), padariniai, jeigu nustatomos visos tokios atsakomybės sąlygos.¹⁶⁰

Jau buvo užsiminta, kad teismų formuojama praktika turi įtakos ir įstatymų leidėjo valios formavimuisi. Kaip to įrodymą ir pavyzdį galime paminėti tai, kad 2012 m. spalio 19 d. Lietuvos Respublikos Seime buvo užregistruotas Įmonių bankroto įstatymo 2, 10, 11, 20, 21, 28, 29, 30, 33, 35 ir 36 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIP-4927, kuriuo be kitų pakeitimų, ypatingas dėmesys yra skiriamas tyčinio bankroto teisinių santykių reglamentavimui. Minėtu projektu siūloma papildyti ĮBĮ 20 straipsnį, nustatant prezumpcijas, t.y. aplinkybes, kurioms esant, yra laikoma, kad įmonė buvo privesta prie bankroto tyčia. Kaip nurodoma projekto aiškinamajame rašte, teismas pripažintų bankrotą tyčiniu savo iniciatyva arba gavęs kreditoriaus (kreditorių) arba administratoriaus prašymą. Būtų preziumuojama, kad bankrotas yra tyčinis, jei nustatytas bent vienas ar keli ĮBĮ nurodyti požymiai, dėl kurio (kurių) kilo bankrotas. Teismas, vertindamas tyčinio bankroto esmę pagal sąvokoje pateikiamą apibrėžimą galėtų pripažinti bankrotą tyčiniu ir kitais atvejais, jei būtų pateikti kiti įrodymai, kad įmonė buvo privesta prie bankroto tyčia. Čia svarbu pažymėti, kad projekto rengėjų siūlomi įtvirtinti tyčinio bankroto požymiai į projektą atkeliavo būtent iš tos pačios Lietuvos teismų formuojamos praktikos tyčinio bankroto bylose. Tačiau vienu iš svarbiausių projekto rengėjų tikslų, autoriaus nuomone, galima laikyti tai, kad projektu ĮBĮ siūloma nustatyti, jog nepriklausomai nuo baudžiamosios atsakomybės taikymo, likvidavus įmonę dėl bankroto, kuris buvo pripažintas tyčiniu, prievolę už įmonę teismo sprendimu turi vykdyti asmuo (asmenys), dėl kurio (kurių) veikimo ar neveikimo kilo tyčinis bankrotas.¹⁶¹ Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos Respublikos ūkio ministerijos parengto projekto tikslai yra sveikintini, kadangi jais siekiama sukurti daugiau teisinio aiškumo ir apibrėžtumo. Neabejotina, kad priėmus siūlomas ĮBĮ pataisas, turėtų būti daug efektyviau ginamos pažeistos juridinių asmenų kreditorių teisės. Bankroto

¹⁵⁹Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. liepos 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-370/2005 bei 2009 m. lapkričio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-517/2009.

¹⁶⁰Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gegužės 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-266/2006.

¹⁶¹Baudžiamoji atsakomybė taikoma tik tuo atveju, kai atlikus ikiteisminį tyrimą nustatoma, kad bankrotas buvo nusikalstamas, nes padaryta didelės turtinės žalos kreditoriams. Didelė turtinė žala pagal Baudžiamojo kodekso 212 straipsnį yra 150 MGL (dabar – bazinių socialinių išmokų) dydžio sumą viršijanti žala, t. y. 19,5 tūkst. litų).

bylose, kuriuose bendrovių bankrotai būtų pripažįstami tyčiniais, kreditoriams tokiais atvejais neberekėtų reikšti netiesioginių ieškinių (bendrovės vardu) ar tiesioginių ieškinių (savo vardu) bendrovės vadovams, įrodinėjant pastarųjų neteisėtus veiksmus, žalą, ir egzistuojantį priežastinį ryšį. Jiems reikalavimo teisė į bendrovės vadovus atsirastų įstatymo nustatytu pagrindu, kai būtų konstatuojama šių juridinių faktų sudėtis: 1) kreditorius turi visiškai ar iš dalies nepatenkintą reikalavimą bendrovės likvidavimu užbaigtoje bankroto byloje; 2) bendrovės bankrotas buvo pripažintas tyčiniu; 3) bendrovės tyčinį bankrotą nulėmė bendrovės vadovo veiksmai ar neveikimas.

3.3. Juridinio asmens vadovo civilinės atsakomybės taikymo ypatumai už ĮBĮ 8 straipsnio 1 dalies pažeidimą

Šio poskyrio tikslas yra pateikti atsakymą į jo pavadinime suformuluotą klausimą, kurio nerasime jokiame Lietuvos Respublikos teisės akte. Problema yra ta, kad ĮBĮ 8 straipsnio 4 dalies nuostatoje vartojama formuluotė „padengti žalą, kurią kreditoriai patyrė“, tačiau nenurodytas subjektas, turintis teisę pareikšti ieškinį dėl žalos atlyginimo, o tik nurodyta, kad žalą gali patirti ir bankrutuojančios įmonės kreditoriai. Tačiau ar tai reiškia, kad atskirą reikalavimą dėl žalos atlyginimo bendrovės vadovui bankroto proceso metu gali pateikti kreditoriai? Atsakymo nagrinėjamu atveju tenka ieškoti teisminėje praktikoje. LAT laikosi pozicijos, kad kreditorių interesus gina bankrutuojančios įmonės administratorius, o kreditorių interesai ginami, be kita ko, ir ginant bankrutuojančios įmonės interesus, todėl bankroto administratorius yra pagrindinis subjektas, turintis teisę kreiptis į teismą dėl žalos atlyginimo priteisimo nepriklausomai nuo to, ar reikalavimas atlyginti žalą grindžiamas bendrosiomis juridinio asmens organo civilinę atsakomybę reglamentuojančiomis normomis (CK2.87 straipsnio 7 dalis) ar specialiosiomis – įtvirtintomis ĮBĮ8 straipsnio 4 dalyje.¹⁶² Toks aiškinimas yra susijęs su bankroto proceso specifika. Tuo metu, kai teisme vyksta bankroto procesas, pavienio kreditoriaus kreipimasis į teismą su reikalavimu atlyginti žalą, padarytą įmonės administracijos vadovo veiksmais, neužtikrintų kreditorių lygiateisiškumo principo, pažeistų kreditorių reikalavimų tenkinimo taisyklės (ĮBĮ35 straipsnis) ir prieštarautų bankroto teisės paskirčiai – sustabdyti kreditorių lenktynes dėl nemokios įmonės turto.¹⁶³ Tačiau ar tai reiškia, kad tik bankroto administratorius gali reikšti reikalavimus valdymo organams, kai jie pažeidžia ĮBĮ 8 straipsnio 4 dalies reikalavimą? Manytume, kad ne, nes tai nepagrįstai suvaržytų kreditorių pažeistų teisių gynybą. Juk praktikoje dažnai įvyksta taip, kad bankroto administratorius yra

¹⁶²Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. kovo 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-130/2011.

¹⁶³Ten pat.

paskirtas tam tikros kreditorių grupės ir neoficialiai atstovauja tik didžiųjų kreditorių interesus, arba tie patys bendrovės valdymo organai ar dalyviai (per trečiuosius asmenis), nupirkę dalį kreditorinių reikalavimų įstoja į bankroto procesą ir daro reikšmingą įtaką jo eigai. Dėl šių priežasčių, turi būti užtikrintas sąžiningų kreditorių pažeistų teisių gynimas. Tačiau kaip šios procesinės teisės turi būti tinkamai įgyvendinamos?

Kaip minėta, bankroto proceso metu yra svarbu užtikrinti vieno iš esminių bankroto proceso principų laikymąsi, t.y. kreditorių lygiateisiškumo principą. Dėl šios priežasties, siekiant užtikrinti visų kreditorių lygiateisiškumą (įskaitant vienodą teisių apsaugą), įmonės bankroto proceso metu gali būti reiškiami kreditorių netiesioginiai ieškiniai skolininko (bankrutuojančios įmonės) vardu ir visos gautos sumos panaudojamos proporcingai visų kreditorių reikalavimams tenkinti, kaip tai nustatyta ĮBĮ 35 straipsnyje. Tačiau, kai bankroto procesas pasibaigia bendrovės likvidavimu, kreditoriai turi pilną teisę pareikšti tiesioginį ieškinį bendrovės vadovams (dalyviams) atskirose civilinėse bylose. Tokios pozicijos yra nuosekliai laikomasi ir Lietuvos teismų praktikoje.¹⁶⁴ Tačiau kuo remiantis ši pozicija yra pagrįsta? Esmė yra ta, kad jeigu nepasibaigus bankroto procesui vienas ar keli kreditoriai pareiškia tiesioginį ieškinį dėl žalos atlyginimo iš juridinio asmens vadovo, jis negali būti nagrinėjamas ir sprendžiamas iš esmės, nes neužbaigus bankroto bylos, be kita ko, nėra galimybių tinkamai nustatyti žalos fakto ir dydžio.¹⁶⁵ Todėl tais atvejais, kai bankroto procesas vis dar vyksta, tačiau kreditoriai reiškia tiesioginius ieškinius bendrovės vadovui (-ams) atskirose civilinėse bylose, teismas, gavęs tokį ieškinį, ir nustatęs, kad kreditoriaus reikalavimo patenkinimo klausimas yra vis dar sprendžiamas nepasibaigusioje bankroto byloje, manytina, jis turėtų atsisakyti priimti ieškinį ir jį grąžinti ieškovui CPK 137 straipsnio 2 dalies 5 punkto pagrindu, o jeigu to nepadaro laiku, turi spręsti bylos sustabdymo klausimą CPK 163 straipsnio 3 punkto pagrindu. Kaip žinoma, pirmuoju atveju, teismo atsisakymas priimti ieškinį nekliudo vėl kreiptis į teismą su tuo pačiu ieškiniu, jeigu yra pašalintos arba išnyko aplinkybės, kliudžiusios priimti ieškinį.

Taigi, šie pateikti išaiškinimai dėl laiko momento, nuo kurio gali būti reiškiami tiesioginiai kreditorių ieškiniai bendrovių vadovams, be kita ko, patvirtina LAT formuojamos praktikos pagrįstumą, nuoseklumą bei sistemiškumą, t.y. pagrindžiama pozicija, kad juridinio asmens vadovo atsakomybė yra subsidiaraus pobūdžio ir atsiranda tik tuo atveju, kai bendrovė nebepajėgi pati patenkinti kreditoriaus reikalavimų. Tačiau, kaip matyti, nepatenkintų reikalavimų apimtis (realus žalos dydis), norint reikšti tiesioginį ieškinį bendrovės vadovui, gali būti iš esmės nustatytas tik užbaigus bankroto procedūras ir likvidavus juridinį asmenį.

¹⁶⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. vasario 1 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-19/2012; 2009 m. lapkričio 19 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-517/2009 bei 2006 m. gegužės 25 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-7-266/2006 ir kt.

¹⁶⁵ Plačiau žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. vasario 1 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-19/2012.

Apibendrinant galima pastebėti, kad juridinio asmens kreditoriai gali pasirinkti skirtingus savo pažeistų teisių gynimo instrumentus. *Pirma*, bankroto proceso metu jie gali reikšti vadovams netiesioginius ieškinius (bendrovės vardu) dėl pačiai bendrovei (o iš to išvedant) ir pačiam kreditoriui padarytos žalos atlyginimo bendraisiais pagrindais arba ieškinį už ĮBĮ 8 straipsnio 1 dalies pažeidimą, su sąlyga (abiem atvejais), kad šios kreditorių teisių gynimo priemonės nerealizuoja paskirtasis bankrutuojančios įmonės administratorius. Tokiu atveju iš vadovų priteistos ir išieškotos sumos yra paskirstomos kreditoriams pagal bankroto proceso nustatytas taisykles. *Antra*, jei bankroto proceso metu netiesioginiai ieškiniai arba ieškiniai ĮBĮ 8 straipsnio 1 dalies pagrindu vadovams nebuvo pareikšti, kreditoriai turi teisę reikšti tiesioginius ieškinius bendrovės vadovams tik po bankroto procedūros užbaigimo ir juridinio asmens likvidavimo. Tokiu atveju, įrodžius bendrovės vadovo civilinės atsakomybės taikymo sąlygas, žalos atlyginimas būtų priteisiamas tik konkrečiam tokį ieškinį pareiškusiam kreditoriui dėl konkretaus patirtos žalos dydžio.

3.4. Naujausios Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisės aiškinimo ir taikymo kryptys, sprendžiant klausimus dėl juridinio asmens vadovų civilinės atsakomybės

Šio darbo įvade buvo iškelti klausimai, susiję su pastaruoju laikotarpiu LAT pasuktu teisės aiškinimo ir taikymo keliu bylose dėl juridinio asmens vadovo civilinės atsakomybės už juridinio asmens prievoles. Visi autoriaus kelti klausimai buvo iš esmės atsakyti darbo eigoje, tačiau vienas jų, buvo sąmoningai paliktas šio darbo pabaigai. Tai yra klausimas – ar LAT nuėjo tinkamu keliu konstatavęs, kad suprastėjus įmonės finansinei būklei atsiranda vadovų fiduciarinės pareigos, priimant su bendrovės veikla susijusius sprendimus, atsižvelgti ir į kreditorių interesus?

Pirmiausia reikėtų pradėti nuo to, kad šiame darbe pateikiant tiek teorinius, tiek praktinius pavyzdžius, buvo pagrįstas teiginys, kad juridinio asmens vadovams iš tiesų atsiranda pareiga atsižvelgti į kreditorių interesus (derinti juos su bendrovės dalyvių interesais), kai bendrovės finansinė padėtis ima prastėti, tačiau bendrovė dar yra moki. Taigi, panašu, kad LAT pasirinkęs analogišką teisės aiškinimą ir taikymą neatsilieka nuo likusio teisinio pasaulio ir eina tinkama linkme. Vis dėlto ėjimas tinkama linkme, dar nereiškia, kad tai yra daroma tinkamu būdu.

Akivaizdu, kad nurodytam LAT teisės aiškinimui neabejotiną įtaką yra padariusi bendrosios teisės tradicijos šalių teisės teorija ir teismų formuojama praktika. LAT 2012 m. vasario 1 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-19/2012 konstatavęs (šio darbo tyrimo branduoliu buvusią taisyklę), jog „<...>suprastėjus įmonės būklei atsiranda vadovų fiduciarinės pareigos priimant

su bendrovės veikla susijusius sprendimus atsižvelgti ir į kreditorių interesus.“, tačiau neišaiškinęs, kada bus laikoma, kad „įmonės būklė suprastėjo“, t.y. kokie požymiai apibūdina įmonės būklės suprastėjimą ir kaip jie nustatomi, be to, neišaiškinęs, kaip konkrečiai nuo to momento pasikeičia juridinio asmens vadovų pareigos, padarė lygiai tą patį, ką prieš daugiau nei 20 metų padarė JAV Delavaro valstijos teismas *Credit Lyonnais v. Pathe Communications* bankroto byloje. Taigi, LAT tokiu aiškinimu uždavė teisininkams daugiau klausimų, nei pateikė atsakymų. Kaip toks išaiškinimas galėtų kreditoriams padėti realiai apginti savo interesus? Kaip žinoti, nuo kada direktorius jau turėjo pareigą atsižvelgti ir į kreditorių interesus? Žinant atsakymą į šį klausimą galima svarstyti ir apie platesnę kreditorių interesų apsaugą, t.y. bendrovės vadovų pareigų kreditoriams atsiradimo momentas išsiplėstų išimtinai nuo nemokumo atsiradimo momento iki pirmųjų mokumo problemų atsiradimo momento. Vis dėlto, manytina, kad be išsamesnių LAT išaiškinimų vargu ar pirmiau nurodytas išaiškinimas turės didesnės praktinės reikšmės, nes kol kas tai panašiau tik į deklaratyvų pranešimą. Autorius šiame darbe pateikė pavyzdžius, kokiais subjektyviaisiais ir objektyviaisiais kriterijais vadovaujantis galima nustatyti momentą, nuo kurio bendrovių vadovams turėtų kilti pareigia atsižvelgti ir į kreditorių interesus. Tačiau tai nereiškia, kad jie pilna apimtimi tinka ir Lietuvos Respublikos teisiniam reguliavimui bei teisminei praktikai. Šiais klausimais teismai turi pasisakyti konkrečioje nagrinėjamoje byloje.

Šioje vietoje verta prisiminti, kad ir kaip plačiai būtų aiškinama bendrovės vadovo pareigų kreditoriams apimtis, bendrovės vadovas niekada neatsakys už juridinio asmens prievoles bendrovei esant mokiai, o net jei bendrovė ir būtų likviduojama dėl bankroto, prieš bendrovės kreditorius jis atsakytų tik tokiu atveju, jei liktų pilnai nepatenkintų kreditorių reikalavimų. Čia pilna apimtimi veikia juridinio asmens vadovo atsakomybės už juridinio asmens prievoles subsidiarumo principas, kuris taikomas ir Lietuvos teismų praktikoje.

IŠVADOS

Apibendrinant tai, kas išdėstyta šiame magistro baigiamajame darbe, galima teigti, kad autoriaus iškelta hipotezė (*Juridinio asmens finansinės būklės pokyčiai turi įtakos bendrovės vadovo civilinei atsakomybei už juridinio asmens prievoles, tačiau dabartinis teisinis reglamentavimas šiuo klausimu nėra išsamus ir gali būti tobulinamas pasitelkiant teisės aiškinimo ir teisėkūros instrumentus.*) pasitvirtino:

1) Nors Lietuvos Respublikos teisiniame reguliavime nėra įtvirtintų aiškių taisyklių, kurios reglamentuoja juridinio asmens vadovo civilinę atsakomybę už juridinio asmens prievoles, tačiau atlikus išsamią konstitucinės jurisprudencijos ir galiojančio teisinio reglamentavimo analizę, prieita prie išvados, kad konstitucinis imperatyvas, jog asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas, nėra pažeistas.

2) Juridinio asmens vadovų turtinės atsakomybės taikymas pagal DK normas už bendrovei padarytą žalą yra negalimas ne tik todėl, kad DK normos nereglamentuoja civilinės atsakomybės teisinių santykių, tačiau ir dėl to, kad nesant sudarytos visiškos materialinės atsakomybės sutarties ir taikant tik ribotą vadovo materialinę atsakomybę, nors ir netiesiogiai, tačiau nepagrįstai būtų suvaržoma kreditorių pažeistų teisių ir interesų apsauga.

3) Bendrovės kreditoriams, kurių reikalavimai kyla iš delikto ir negali būti įvykdyti dėl bendrovės vadovo kaltės, patirtos žalos atlyginimas turėtų būti priteisiamas iš vadovo pilna apimtimi. Tais atvejais, kai kreditorių reikalavimai bendrovei kyla iš sutarties pažeidimo, teismas, prieš taikydamas juridinio asmens vadovams deliktinę civilinę atsakomybę, turėtų įvertinti, ar jų interesų gynimas yra pagrįstas, ir ar pastarieji, sudarydami sutartis, prieš tai pasinaudojo visais įmanomais savo interesų užtikrinimo būdais. Jeigu jie šiomis teisėmis nepasinaudojo, manytina, kad jie patys prisiėmė didesnę riziką ir dėl to atsiradusius neigiamus padarinius, nebent būtų nustatoma, jog žalos jie patyrė dėl juridinio asmens vadovo tyčios.

4) Juridinio asmens vadovai turi atsižvelgti ne tik į akcininkų, bet ir visų kitų juridinio asmens veikloje dalyvaujančių ar su ta veikla susijusių asmenų (darbuotojų, kreditorių, tiekėjų, klientų, visuomenės) teises ir interesus. Problema Lietuvos Respublikos teisiniame reguliavime yra ta, kad nėra aiškių taisyklių, kaip šių subjektų interesai turi būti derinami tarpusavyje.

5) Pareiga juridinio asmens vadovams atsižvelgti į kreditorių interesus ir juos derinti tarpusavyje su akcininkų interesais atsiranda dar iki bendrovei tampant faktiškai nemokiai, t.y. kai kyla pagrįstų abejonių dėl tolimesnės bendrovės veiklos perspektyvų, o konkrečiai – dėl bendrovės mokumo. Tai turi įtakos ne tik juridinio asmens vadovų pareigų pobūdžio, turinio ir apimties kitimui, bet ir civilinės atsakomybės už juridinio asmens prievoles taikymui.

6) Momentas nuo kurio vadovai turi pradėti atsižvelgti ir į bendrovės kreditorių interesus turi būti nustatomas remiantis tiek subjektyviaisiais, tiek objektyviaisiais gresiančio nemokumo vertinimo kriterijais.

7) Išvada, kad atsiradus pirmiesiems bendrovės nemokumo požymiams juridinio asmens vadovai turi pareigų bendrovės kreditorių atžvilgiu, viena vertus, leidžia praplėsti juridinio asmens vadovų civilinės atsakomybės taikymo ribas, t.y. užtikrinti platesnę apsaugą ir garantijas bendrovės kreditorių interesams, kita vertus, šios ribos nėra išplečiamos tiek, kad būtų įmanomas civilinės atsakomybės taikymas už juridinio asmens prievolės kreditoriams bendrovei dar esant mokiai.

8) Lietuvos teismų formuojama praktika daro akivaizdžią įtaką įstatymų leidėjo valiai, kadangi kai kurias teismų suformuotas teisės aiškinimo ir taikymo taisykles yra siekiama perkelti į teisinį reglamentavimą. Taip yra užtikrinamas tokių konstitucinių principų kaip teisinio reguliavimo tikrumo bei aiškumo įgyvendinimas.

9) Lietuvos teismų praktika nagrinėjamos temos klausimu dar nėra galutinai suformuota, kadangi tyrimo metu nustatyta, kad paskutiniojo laikotarpio bylose atsirado naujų ir iki šiol nebuvusių teisės aiškinimo ir taikymo krypčių bei tendencijų.

PASIŪLYMAI

1. Siekiant išvengti bendrovės vadovo teisinės atsakomybės dualizmo neigiamos įtakos bendrovės kreditorių interesų apsaugai, siūlytina ABĮ panaikinti nuostatą, reglamentuojančią juridinio asmens vadovo visiškos materialinės atsakomybės sutarties institutą. Nors panaikinus minėtą nuostatą pats juridinio asmens vadovo teisinio statuso dualizmas išliktų, tačiau šiems ypatingiems bendrovės ir jos vadovo teisiniams santykiams, remiantis teismų formuojama praktika, DK normos ir toliau būtų taikomos tik tiek, kiek tai susiję su bendrovės vadovo teise pasinaudoti socialinėmis garantijomis, darbų saugos ir apmokėjimo už darbą tvarkos nustatymu, darbo sutarties pasibaigimo priežasties formulavimo, darbo sutarties nutraukimo ir atleidimo iš pareigų įforminimo bei atsiskaitymo tvarkos reglamentavimu.

2. Norint išspręsti problemas, susijusias su skirtingų asmenų grupių interesų derinimu, ir siekiant nepaneigti fiduciarinių pareigų doktrinos esmės, siūlytina: *pirma*, bendrovės steigimo dokumentuose įtvirtinti, kad bendrovės pagrindiniai tikslai yra stabilus augimas ir veiklos tęstinumas; *antra*, jei nurodyti tikslai nėra iškeliami, šiais principais bendrovės vadovai turėtų vadovautis nuo to momento, kai pastebi pirmuosius galimo bendrovės nemokumo požymius.

3. Autorius siūlytų Lietuvos Aukščiausiajam Teismui, kuris yra atsakingas už vieningos teisminės praktikos formavimą, nagrinėjant civilines bylas, kuriose būtų keliamas klausimas dėl bendrovės vadovo civilinės atsakomybės už juridinio asmens prievoles, išsamiau pasisakyti, kokie subjektyvieji ir objektyvieji kriterijai turi būti vertinami konkrečiu atveju, siekiant nustatyti bendrovės finansinės būklės suprastėjimo momentą su kuriuo yra siejamas vadovo fiduciarinių pareigų atsiradimas bendrovės kreditoriams. Rekomenduojama, kad LAT, nagrinėdamas bylas, pateiktų atsakymus į šiuos klausimus: Kada bus laikoma, kad bendrovės būklė suprastėjo? Kaip konkrečiai tokiu atveju vadovai turėtų elgtis priimdami su įmonės veikla susijusius sprendimus? Kaip derinti įmonėje skirtingų grupių subjektų interesus?

Karolis Merkevičius

2012 m. gruodžio 14 d.

karolismerkevicius@yahoo.co.uk

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminiai aktai

Lietuva

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014;
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741;
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262;
4. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 64-2569;
5. Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 64-1914, redakcija 2003-12-11 // Valstybės žinios. 2003, Nr. 123-5574;
6. Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymas // Valstybės žinios. 2001, Nr. 31-1010;
7. Lietuvos Respublikos draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 2003-10-08, Nr. 94-4246;

Jungtinė Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystė

8. 2006 m. Jungtinės Karalystės bendrovių įstatymas. Interaktyvus: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/pdfs/ukpga_20060046_en.pdf; prisijungimo laikas 2012 m. spalio 20 d.;

Australija

9. 2001 m. Australijos korporacijų įstatymas. Interaktyvus: http://www.austlii.edu.au/au/legis/cth/consol_act/ca2001172/s180.html#business_judgment.; prisijungimo laikas 2012 m. rugsėjo 23 d.;

Jungtinės Amerikos Valstijos

10. Delavaro valstijos Pagrindinis korporacijų įstatymas (angl. *General corporation law*). Interaktyvus: <http://delcode.delaware.gov/title8/c001/sc04/#1411>; prisijungimo laikas 2012 m. lapkričio 12 d.;

Specialioji literatūra

Lietuvių kalba

11. Abramavičius, A.; Mikelėnas, V. Įmonių vadovų teisinė atsakomybė. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 1999;
12. Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt.. Civilinė teisė (prievolių teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006;
13. Ambrasienė D., Cirtautienė S. Ikisutartinės atsakomybės kvalifikavimo problema: sutartinė, deliktinė ar sui generis? // Jurisprudencija. 2008, 10 (112);
14. Bagdanskis T. Darbdaviui atstovaujančio asmens materialinės atsakomybės problemos. Jurisprudencija. 2004, 56(48);
15. Baranauskas E., Karulaitytė-Kvainauskienė I., Kiršienė J. ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Mykolo Romerio universitetas. Vilnius 2008;
16. Davulis T. Įmonės, įstaigos, organizacijos vadovo teisinio statuso problema Lietuvos teisėje. Privatinė teisė: praeitis, dabartis ir ateitis. Vilnius: Justitia, 2008;
17. Didžiulis L. Bendrovės vadovų civilinė atsakomybė kreditoriams // Justitia, 2008. Nr. 3 (69);
18. Greičius R. Privataus juridinio asmens vadovo fiduciarinės pareigos – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007;
19. Jakuntavičiūtė G. Bendrovės vadovo atsakomybė bendrovei: civilinė ar materialinė? // Jurisprudencija. 2011, 3(4);
20. Jarašiūnas E., Spruogis E., Legislatyvinės omisijos problemos konstitucinėje jurisprudencijoje. Interaktyvus: http://www.confcoconsteu.org/reports/rep_xiv/report_Lithuania_lt.pdf; prisijungimo laikas 2012-07-14;
21. Kavalnė S., Mikuckienė V., Norkus R., Velička R. Bankroto teisė. Pirmoji knyga. Vilnius. Justitia 2009;
22. Kiršienė J., Pakalniškis V., Ruškytė R. ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004. T.1;
23. Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. VI knyga. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003;

24. Mikelėnas V., Vileita A., Taminskas A. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. // Justitia, Vilnius, 2001;
25. Tikniūtė A. Juridinio asmens doktrina: šiuolaikinės tendencijos. // Jurisprudencija. 2008;

Anglų kalba

26. Becker B., Stromberg P. Fiduciary Duties and Equity-debtholder Conflicts. // Published by Oxford University Press on behalf of The Society for Financial Studies. 2012.
27. Boatright J. Ethics in finance. Blackwell Publishers. Oxford, 1999;
28. Day M. Fiduciary duties. Trust and trustees. Volume 15, Issue 6. 2009;
29. Donnelley RR. Fiduciary duties and other responsibilities of corporate directors and officers. P 15. Interaktyvus: http://www.rrdonnelley.com/financial/Downloads/PDF/Fiduciary_Duties_and_Other_Responsibilities_of_Corporate_Directors_andOfficers.pdf; prisijungimo laikas 2012 m. rugsėjo 22 d.
30. Giraldo C. A. L. Factors governing the application of the business judgment rule: an empirical study of the US, UK, Australia and the Eu. // Interaktyvus: http://www.javeriana.edu.co/juridicas/pub_rev/documents/6-Laguado.pdf; prisijungimo laikas 2012 m. rugsėjo 23 d.
31. Heath WM, "The Director's 'Fiduciary' Duty of Care and Skill: a 'Misnomer'" 25 Companies & Securities Law Journal 370. 2007;
32. Ho L., Good Faith and Fiduciary Duty in English Law. // 4 Journal of Equity. 2010;
33. Hurst T. and McGuiness L., The Corporation, The Bondholder and Fiduciary Duties. // Journal of Law and Commerce 187, 1991;
34. International Insolvency Institute. Directors' liabilities and corporate governance in insolvency and pre-insolvency case worldwide. Interaktyvus: <http://www.iiiglobal.org/component/jdownloads/finish/19/319.html>; prisijungimo laikas 2012 m. spalio 2 d.
35. Jelisavcic V. A Safe Harbor Proposal to Define the Limits of Directors' Fiduciary Duty to Creditors in the "Vicinity of Insolvency:" Credit Lyonnais v. Pathe Communications. Journal of Corporation Law; Vol. 18 Issue 1, 1992;
36. Key, A. *Ascertaining the Corporate Objective: An Entity Maximisation and Sustainability Model*, *Modern Law Review*, 71, 2008;
37. Key A. Formulating a framework for directors' duties to creditors: an entity maximisation approach. // Cambridge Law Journal, 64(3). 2005;
38. Langford R T. The duty of directors to act bona fide in the interests of the company: positive fiduciary duty? Australia and UK compared. // Journal of Corporate Law Studies. 2011;
39. Lin L., Shift of Fiduciary Duty Upon Corporate Insolvency: Proper Scope of Directors' Duty to Creditors. // 46 Vanderbilt Law Review, 1993;
40. Nini G., Smith D., and Sufi A. CreditorControl Rights, Corporate Governance, and Firm Value. // Review of Financial Studies. 2012;
41. Report of The High Level Group of Company Law Expert on a Modern Regulatory Framework For Company Law in Europe, Brussels, 2002 m. lapkričio 4 d. http://ec.europa.eu/internal_market/company/docs/modern/report_en.pdf; prisijungimo laikas: 2012-06-20;
42. Steven L. Schwarcz, *Rethinking a Corporation's Obligations to Creditors*, 17 Cardozo Law Review. 1996; Interaktyvus : http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1842&context=faculty_scholarship prisijungimo laikas 2012 m. spalio 24 d.;
43. Thomas G. W., The Duty of Trustees to Act in the 'Best Interests' of their Beneficiaries" // 2 Journal of Equity 2008;
44. Tricker R. Corporate governance: Practices, procedures, and powers in British companies and their boards of directors. Gower Pub. Co. London, 1984;
45. Onder A., Siegelheim A. Employee Relations. // Law Journal Vol. 34, No. 2, 2008;

Teismų praktika

Lietuvos

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai

46. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas;

47. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas;
48. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutarimas;
49. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas;
50. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas;
51. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. nutarimas;
52. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas;
53. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas;
54. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 27 d. nutarimas;

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys

55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. rugsėjo 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-745/2001;
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. spalio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-760/2001;
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. gruodžio 19 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-1325/2001;
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. lapkričio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1203/2001;
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. gegužės 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-621/2002;
60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. gruodžio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1590/2002;
61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. vasario 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-124/2004;
62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. rugsėjo 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-448/2004;
63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. spalio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-480/2004;
64. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-680;
65. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. liepos 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-370/2005;
66. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gegužės 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-266/2006;
67. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. birželio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-298/2006;
68. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. lapkričio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-604/2006;
69. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. liepos 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-316/2007;
70. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. birželio 3 d. nutartis Nr. 3K-3-295/2008;
71. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. sausio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-54/2009.
72. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. liepos 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-335/2009;
73. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. lapkričio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-517/2009
74. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. lapkričio mėn. 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-444/2009;
75. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. liepos mėn. 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-334/2010;
76. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-44/2011;
77. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-76/2011
78. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. kovo 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-130/2011;
79. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. balandžio mėn. 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-214/2011
80. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gegužės 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-228/2011;
81. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. vasario 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-19/2012.

Lietuvos apeliacinio teismo nutartys

82. Lietuvos apeliacinio teismo 2011 m. liepos 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-1938/2011;

Anglijos ir Velso Aukščiausiojo teismo sprendimai:

83. Brady v. Brady (1988) 3 B.C.C. 535;
84. Liquidator of West Mercia Safetywear v. Dodd (1988) 4 B.C.C. 30;
85. Bishopsgate Investment Management Ltd (in liq) v Maxwell (No 2) (1993) BCLC 1282;
86. In re Healthco International Inc. (1997) 208 B.R. 288, 300
87. Facia Footwear Ltd. (in administration) v. Hinchliffe (1998) 1 B.C.L.C. 218;

88. Re Bradcrown Ltd, Official Receiver v Ireland (2001) 1 BCLC 547
89. Colin Gwyer and Associates Ltd v London Wharf (Limehouse) Ltd (2002) EWHC 2748 (Ch);
90. Re Pantone 485 Ltd. (2002) 1 B.C.L.C. 266;
91. Re MDA Investment Management Ltd (2003) EWHC 227 (Ch);
92. Fulham Football Club (1987) Ltd v Jean Tigana (2004) EWHC 2585 (QB);

Jungtinių Amerikos Valstijų

93. Delavaro valstijos Aukščiausiojo teismo sprendimas byloje Loft, Inc., v. Guth., 23 Del.Ch. 255, 5 A.2d 503 (Del 1939);
94. Delavaro valstijos Aukščiausiojo teismo sprendimas byloje Smith v. Van Gorkom 488 A.2d 858 (Del. 1985);
95. Delavaro valstijos Aukščiausiojo teismo sprendimas Credit Lyonnais v. Pathe Communications. Civ. A. No. 12150, 1991 Del. Ch. LEXIS 215 (Del. Ch. Dec. 30, 1991);
96. Delavaro valstijos Aukščiausiojo teismo byla *Washington Bancorp v. Said*, 812 F. Supp 1256, 1269 (D.D.C.1993);
97. Delavaro valstijos Aukščiausiojo teismo sprendimas byloje *Gagliardi v. Tri Foods Int'l Inc.*, 683 A.2d 1049 (Del. Ch 1996);
98. Delavaro valstijos Aukščiausiojo teismo sprendimas byloje *Emerald Partners v. Berlin*, Del. Supr., 726 A.2d 1215, 1227 (1999);
99. Delavaro valstijos Aukščiausiojo teismo sprendimas byloje In re Tel-Communications, Inc. Shareholders Litigation , No. 16470, (2005 Del. Ch);
100. Delavaro valstijos Aukščiausiojo teismo sprendimas byloje Stone v. Ritter, 911 A.2d at 362 (Del. 2006);
101. Delavaro valstijos Aukščiausiojo teismo sprendimas North American. Catholic Educational Programming Found., Inc., v. Gheewalla. 2006 WL 2588971 (Del. Ch. Sept. 1, 2006)
102. Delavaro valstijos Aukščiausiojo teismo sprendimas Trenwick America Litigation Trust v. Ernst & Young, L.L.P., et al., 931 A.2d 438 (Del. Supr. 2007);
103. Jungtinių Valstijų apeliacinio teismo sprendimas byloje In Re Abbott Laboratories Derivative Shareholder Litigation 325 F.3d 795 (7th Cr. 2003);

Informacija internete

104. Europos komisijos internetinis puslapis // http://ec.europa.eu/dgs/internal_market/calls_en.htm; prisijungimo laikas: 2012-01-07;
105. Lotynų kalbos žodynas // <http://www.latinwordlist.com/latin-words/fiducia-10914362.htm>; prisijungimo laikas 2012-07-26;
106. Vilniaus vertybinių popierių biržoje listinguojamų bendrovių valdymo kodeksas. Interaktyvus: <http://www.nasdaqomxbaltic.com/files/vilnius/teisesaktai/Bendroviu%20valdymo%20kodeksas%20%28galioja%20nuo%202010-01-01%29.pdf>; prisijungimo laikas 2012 m. spalio 21 d.;
107. Edvardo I. Altmano Z-balų formulė ir jos veikimo principai. Interaktyvus: http://en.wikipedia.org/wiki/Altman_Z-score; prisijungimo laikas 2012 m. spalio 24 d.

SANTRAUKA

Pagrindinės sąvokos: juridinio asmens vadovo civilinė atsakomybė, teisinio statuso ir teisinės atsakomybės dualizmas, fiduciarinės pareigos, gresiantis bendrovės nemokumas.

Šiame darbe analizuojami privačių ribotos civilinės atsakomybės juridinių asmenų (uždarytųjų akcinių bendrovių ir akcinių bendrovių) vadovų (vienasmenių valdymo organų) civilinės atsakomybės už juridinio asmens prievoles kreditoriams taikymo ypatumai. Siekiant atskleisti šiuos ypatumus, darbe yra tiriamas bei analizuojamas juridinio asmens vadovų pareigų pobūdžio, turinio ir apimties kitimas, atsižvelgiant į bendrovės finansinės būklės stadijas, šio kitimo reikšmė taikant juridinio asmens vadovams civilinę atsakomybę už juridinio asmens prievoles.

Pirmoje darbo dalyje yra analizuojami vadovo atsakomybės už bendrovės prievoles bendrieji teisiniai pagrindai, t.y. nagrinėjami vadovų atsakomybės už juridinio asmens prievoles konstituciniai pagrindai, atskleidžiama bendrovės vadovo teisinio statuso ir teisinės atsakomybės dualizmo įtaka kreditorių interesų apsaugai, paaiškinama kokią įtaką bendrovės vadovų civilinės atsakomybės taikymui turi kreditorių reikalavimų prigimtis.

Antroje darbo dalyje dėmesys yra skiriamas vienai iš deliktinės civilinės atsakomybės taikymo sąlygų – neteisėtiems veiksams. Yra analizuojama kokiems asmenims juridinio asmens vadovai turi pareigas; kokios tai pareigos; kada jos atsiranda; ar jos kinta atsižvelgiant į įmonės finansinės būklės stadijas, t.y. ar šių pareigų pokyčiui turi įtakos įmonės finansinis stabilumas ir būklė. Pateikiami gali problemų sprendimo būdai, kai turi būti derinami skirtingų grupių subjektų interesai bendrovės veikloje.

Paskutinėje šio darbo dalyje daugiausiai dėmesio yra skiriama Lietuvos teismų praktikos apžvalgai ir analizei. Pateikiami dažniausiai teismų praktikoje problemas sukeltantys teisės aiškinimo ir taikymo atvejai. Daromos autorius įžvalgos dėl tam tikrais klausimais jau suformuotos teismų praktikos, atkreipiant dėmesį į naujas teisės aiškinimo kryptis bei tendencijas.

Darbo metu atliktas mokslinis tyrimas leido padaryti išvadas, kurios pagrindė autorius iškeltą hipotezę, kad juridinio asmens finansinės būklės pokyčiai turi įtakos bendrovės vadovo civilinei atsakomybei už juridinio asmens prievoles, tačiau dabartinis teisinis reglamentavimas šiuo klausimu nėra išsamus ir gali būti tobulinamas pasitelkiant teisės aiškinimo ir teisėkūros instrumentus.

The Civil Liability of Directors for a Company's Obligations

SUMMARY

Keywords: *director's civil liability, the duality of legal status and legal responsibility, fiduciary duties, vicinity of insolvency.*

This paper analyses the main features of directors' (the sole governing body) civil liabilities for a legal entities' (such as public and limited liability companies) obligations to their creditors. In order to reveal those features, author explores and analyses the change of director's duties in nature, content and scope, while company overcomes some different stage of its activity, and what actual influence it has to application of directors civil liability for the legal entities obligations.

In the first part of this paper author analyses the basic grounds for the application of director's legal responsibility, i.e. the constitutional grounds for application of the directors' civil liability for company's debts; it is explained about the influence of duality of the director's legal status and duality of his legal responsibility to creditors protection; author reveals the influence of creditors requirements nature to the application of director's civil liability.

In the second part of this paper the attention is paid to one particular condition of a civil liability that rises from delict – the wrongful actions. It is being analysed for what persons the directors has an obligations, when do those obligations rise, does the different stage of the company's activity has an influence to those obligations, i.e. do the financial status and condition of a company has the influence to this change. The ways how to manage the different groups of interests are being presented.

In the last part of this paper the most part of attention is paid to the review and analysis of the Lithuanian courts practice. Author presents the examples of the most commonly met problems while interpreting and applying the law. Author shares with his insights about the courts practice that have been formed and pays some attention to the new tendencies of the interpretation and application of the law.

The scientific study, that was made in this paper, has led the author to make the findings, which approve the existence of the author's hypothesis, that financial changes in the company has an influence to the civil liability of directors for a company's obligations, however the current regulation is not comprehensive and could be improved through the interpretation of the law and legislative instruments.